

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

cogito

PASCAL BONIFACE

güçsüzlük isteği

Uluslararası ve Stratejik
Tutkuların Sonu mu?

Çeviren: Alp Tümertekin

Y A P I K R E D İ Y A Y I N L A R I

Çelişkilerin tüm dünyaya egemen olduğu bir çağda yaşıyoruz. Öyle bir çağ ki bu, sürekli değişim içinde, yeni tanımlar peşinde...

Devletler, eskiden olduğu gibi tehdit altında değil artık ama savaşlar hızla artıyor. Nükleer silahsızlanma yolunda önemli adımlar atılıyor ama silah teknolojisi inanılmaz bir gelişim içinde...

Bir yanda "küreselleşme", bir yanda dağılan devletler...
Bir yanda yüksek çıkarların kurbanı olan insanlar,
bir yanda medyanın kitleleri içine çektiği
bilgisizlik çukuru...

Uluslararası ilişkiler konusundaki yazı ve kitaplarında ele avuca sığmaz bir dünyaya dürüstçe ayna tutan Pascal Boniface, Türkçedeki ilk kitabında da yakın geçmişin özel tarihini yansıtıyor.

TEMA

TÜRKİYE ÇÖL OLMASIN!
(0212) 281 10 27

ISBN 975-363-776-4

9 789753 637763

GÜÇSÜZLÜK İSTEĞİ

Uluslararası ve Stratejik Tutkuların Sonu mu?

Pascal Boniface Fransa Başbakanı ve Dışişleri Bakanı'na siyasal danışmanlık yapan Pascal Boniface, 1956 yılında Paris'te doğdu. Yükseköğrenimini Siyasal Bilgiler ve Kamu Hukuku alanında tamamladıktan sonra, Uluslararası Hukuk üzerine doktora yaptı. 1979-1989 yılları arasında Paris Üniversitesi ve Savunma Bakanlığı'nda çeşitli görevler aldı. 1990-92 yılları arasında Paris'teki Siyasal Bilgiler Enstitüsü'nde profesör olarak hizmet veren Boniface, aynı yıllarda Dışişleri Bakanı ve ardından Savunma Bakanı olan Pierre Joxe'un kabinesinde teknik danışmanlık yaptı. Boniface, halen Kuzey Paris Üniversitesi'nin ve Uluslararası ve Stratejik İlişkiler Enstitüsü'nü (IRIS) yönetiyor ve Paris Siyasal Bilgiler Enstitüsü'nde ders veriyor.

Yapıtları: *La Puce, les Hommes et la Bombe* (1986, Amiral Castex Ödülü), *Les sources du désarmement* (1989), *L'Année stratégique – les équilibres militaires* (1989 yılından itibaren bu yayınları yönetiyor), *L'Armée, enquête sur 300 000 soldats méconnus* (1990), *Vive la bombe* (1992), *Manuel des relations internationales* (1994), *Les écologistes et la défense* (1994), *Contre la révisionnisme nucléaire* (1995), *Les relations Est-Ouest 1945-1991* (1996), *Le dictionnaire des relations internationales* (1996).

Alp Tümertekin 1955'te İstanbul'da doğdu. İstanbul St.-Michel Fransız Lisesi'ni bitirdi. Yükseköğrenimini İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Fransız ve Roman Dilleri Bölümü Dilbilim Dalı'nda tamamladı. Fiziksel Antropoloji, Türk Dili, Pedagoji ve Beşeri-İktisadi Coğrafya sertifikaları aldı. Dilbilim alanında olduğu gibi coğrafi mekân ve pazarlama coğrafyası konularında da çalışmalarda bulundu, çeviriler yaptı. Çeşitli dergilerde yazı ve çevirileri yayımlandı; bunların arasında Louis Althusser'den pek çok metnin yanında Jean-Paul Sartre'dan yaptığı *Sözcükler* (Ada Yayınları, 1983), Gaston Bachelard'dan yaptığı *Yok Felsefesi* (YKY, 1995) ve Guillaume Apollinaire'den yaptığı *Kübit Ressamlar* (YKY, 1996) anılabilir.

PASCAL BONIFACE

GÜÇSÜZLÜK İSTEĞİ

Uluslararası ve Stratejik Tutkuların Sonu mu?

ÇEVİREN:

ALP TÜMERTEKİN

Cogito - 65
ISBN 975-363-776-4

Güçsüzlük İsteği
Uluslararası ve Stratejik Tutkuların Sonu mu?
Pascal Boniface
Özgün adı: La Volonté D'Impuissance
La fin des ambitions internationales et stratégiques?
Çeviren: Alp Tümertekin

1. baskı: 2000 adet, İstanbul, Eylül 1997

Yayına Hazırlayan: Pelin Özer
Tasarım: Pınar Kazma Çınar
Ofset Hazırlık: Nahide Dikel
Düzeltili: Pelin Özer
Yayın Koordinatörü: Aslıhan Dinç
Baskı: Şefik Matbaası

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 1997
Türkçe çevirinin tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi, No: 285 Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: (0-212) 293 08 24 Faks: (0-212) 293 07 23

İÇİNDEKİLER

Önsöz • 11

1. OKUNAMAYAN BİR DÜNYA • 13

Bilgelerin Yeni İhaneti • 14

Uluslararası İlişkilerin Disneyleştirilmesi • 17

Ahlak, Sorumsuzluk ve Realpolitik • 21

“Stratejik doğru”nun Zaferi • 25

Seçmeci Kızgınlık • 27

Medyalaştırma, Aşırı Bilgi Akışı ve Eksik Bilgilendirme • 31

Heyecan ve Yanlış Bilgilendirme • 34

2. SAVAŞIN GELECEĞİ • 39

Savaş Öldü, Yaşasın Bunalımlar! • 41

Sahte Tehditler, Gerçek Düşler • 46

Uygarlıklar Sarsıntısı ve Kimlik Çatışmaları • 54

Uluslararası Savaşların Sonu • 60

Teknoloji, Savaşa Karşı • 62

Savaşa Karşı Silahlanma Yarışı • 67

Demokrasi Savaşa Karşı • 68

3. NÜKLEER: KIYAMET YARIN MI? • 78

Silahlanma Yarışı ve Silahsızlanma Yarışı • 79

Rusların Güçsüzlüğünün Tehlikeleri • 80

Yüzyıl Sonunun Büyük Korkusu • 83

4. AYRILIKLAR ÇAĞI • 100

Devlet Sayısının Artması • 102

Ayrılıklar Çağı • 106

Sovyetler Birliği'nin Dağılması • 109

1X15 Kaç Eder? • 113

Eski Yugoslavya: Uluslar, Uygarlıklar, Din ve GSMH • 118

Birlik Olmamaktan Doğar Bolluk • 121

Cehennem, Başkalarıdır • 127

Toplanmalar ve Ufalanmalar • 134

5. DÜNYANIN İSVİÇRELEŞMESİ • 142

Stratejik Cocooning • 143

SSCB'yi Öldüren Zehir: Güç • 145

Amerika Birleşik Devletleri'nin Yükünü Ne Yapmalı? • 148

Müdahale Etmeme İsteği • 150

Kendi Kendini Engelleyen Bir Güç • 153

Dünya Ölçeğinde Yaşanan Bir Vietnam Sendromu • 158

Avrupa Geleceğin Süper Gücü mü? • 162

Güç: Yalnızca Ülke İçinde Kullanılacak

Bir Sigorta Poliçesi • 168

Güçsüzlük Peşinde • 171

SONUÇ • 179

Stratejik Araştırmalar (IRIS, Kuzey Paris Üniversitesi)
Yüksek İhtisas öğrenci ve eğitmen ekibine...

Bu kitap François Thual ile yaptığım uzun sohbetlere çok şey borçludur. Dostlukla yüreklendirişinin eksikliğini hiç hissetmedim.

Pierre-Henri Chapt ve Nicolas Poizat, dokümantasyon çalışmalarımda bana ender rastlanır bir verimlilikte yardımcı oldular.

Agnès Dous ve Corinne Lasserre anlaşılmaz yazımı çözmekte ve sonsuz bir sabırla el yazmamdaki pek çok değişikliği daktiloya çekmekte üstün bir yetenek gösterdiler. Yine de keyiflerini yitirmemiş olmaları da bir parça kendi başarıları.

Thomas Bonnel, yokluğumda IRIS'in çalışmalarını böylesine başarıyla düzenlemeseydi, yazmak için yalnız kalmaya daha az zaman bulabilecektim. Aynı biçimde Laurent Laborie de, yazı ve diğer çalışmalar arasında denge sağlamakta bana çok yardımcı oldu. Jean-Pierre Maulny'e de aynı şekilde teşekkür etmeliyim.*

Jean-Claude Guillebaud'a uyarıcı tavsiyeleri ve bana dostça zaman ayırdığı için ne denli borçlu olduğumun da farkındayım.

Son olarak, Christine, Adrien ve Corentin'i unutmam mümkün değil.

* Uluslararası ve Stratejik İlişkiler Enstitüsü.

Önsöz

Kuzey Paris Üniversitesi'ne bağlı Uluslararası ve Stratejik İlişkiler Enstitüsü (IRIS) Direktörü Pascal Boniface'ın Fransa'da büyük beğeniyle karşılanan "Güçsüzlük İsteği" başlıklı kitabının Türkçeye çevrilerek yayınlanmasından büyük memnuniyet duyuyorum. Büyükelçiliğimizin IRIS ile temasları ve birlikte gerçekleştirdiği bazı etkinlikler vesilesiyle yakından tanıma imkânı bulduğum Boniface, uluslararası ilişkiler alanında Fransa'nın sahip olduğu en parlak araştırmacılarından olup, görüşlerine karar alma mercilerince de önem verilen bir şahsiyettir.

Mesleğinin kayda değer bir bölümünü Fransa'da geçirme imtiyazına sahip olmuş bir diplomat olarak dış politika alanında Fransız araştırmacıların eserlerinin ülkemizde neşredilmesine her zaman önem vermişimdir. Beş yüz yılı aşkın bir dostluk ve işbirliğinden kuvvet alan Türk-Fransız ilişkileri, 21. yüzyıla girilirken tüm alanlarda olduğu üzere kültürel alanda da büyük gelişme göstermektedir. Fransa ile benzer devlet geleneğine sahip olmamız, dış politika vizyonlarımızın çok yönlü olması, iki ülke ekonomi aktörlerinin işbirliğinde ivme sağlamaları, ülkelerimiz arasındaki etkileşim kanallarının tabanda çok geniş bir yelpazeye yayılmasını kolaylaştıran etkenler olmaktadır. Çeviri yayınların da bu bağlamda küçümsenmeyecek katkıları vardır.

Pascal Boniface, "Güçsüzlük İsteği" başlıklı kitabında uluslararası ilişkilerin yeni dokusuna çarpıcı biçimde ışık tutmaktadır. Türkiye'nin bir "Dünya devleti" olması, uluslararası ilişkilerin bugünkü karmaşık yapısının tarafımızdan dikkatle incelenmesinin ve değişik bakış açılarıyla beslenmiş bir karar alma sürecinin önemini artırmaktadır. Boniface, kitabındaki akılcı ve ilginç tespitleriyle çoğu kez anlamakta güçlük çektiğimiz ya da kalıplaşmış yaklaşımlarla izaha kalkış-

tığımız gelişmeleri yaratıcı bir zeminde bizlere sunmaktadır.

Uluslararası ilişkilerin bizleri gerçekten de "Disney" dünyasına sürüklediği "küreselleşme-eşitsizlik" bileşiminin patlamaya hazır bir bomba gibi beklediği, büyük güçlerin artık eskisi gibi kendilerine doğrudan yönelmiş bir tehdit duymadığı ve "güç olma" yarışından yorgun düşerek rahatlık arayışına öncelik verdikleri bir ortam, uluslararası ve stratejik tutkuların da sonuna mı işaret etmektedir? Refah ve tüketim furyasında dünyanın eriyip gittiği bir dönemde, uzun vadeli siyasi ve stratejik vizyon yaşam sahası bulabilir mi?

Boniface bu sorulara yanıt oluşturabilecek ipuçlarını kitabında verirken aynı zamanda ulus-devlet olgusunun karşı karşıya kaldığı yeni güçlüklerin altını da çizmektedir. Ulus-devletin günümüzde aşması gereken sorunlar hem Fransa hem Türkiye açısından benzerlikler taşıdığından Boniface'ın bu meyandaki tahlilleri daha da ilginç olmaktadır.

Genel olarak Boniface'ın tahlilinde uluslararası ortamda mevcut tabloyu özetlemek açısından anahtar konumu "çelişki" sözcüğü işgal etmektedir. Berraklıktan yoksun bir dış politika zemini bulunması herhalde pek arzulanan bir husus olamaz. Bu nedenle, tüm ülkeler için dış politikayı geniş bir etkileşim yelpazesine oturtmak ve karmaşıklığı çözümleyici bir anlayışla hareket etmek hedef olarak önümüze çıkmaktadır. Aksi takdirde, Boniface'ın da isabetle vurguladığı gibi önümüzdeki yıllar için esasen daha da gerçekçi bir olasılık olarak görünen "düzensizlik" perspektifleri kalıcı olabilecektir.

Yazar Pinget'nin kahramanı "Bay Düş"ün ifade ettiği gibi, "İnsan bir geceden diğerine geçiş için gerekli olan şifreyi bilse, belki uymayı reddedebilirdi". Şifreyi bilmediğimiz kesin, ama uyanık kalmamız gerektiği de pek şüphe götürmemektedir.

Tanışık Bleda
T.C. Paris Büyükelçisi

Okunamayan Bir Dünya

Soğuk savaşın inançlarından ve iki kutupluluktan kurtulan dünya, anlaşılmasını daha güç kılan çok sayıda paradoksa karşı koydu. Günümüzün stratejik manzarasının bir tek sözcükle tanımlanması istenirse, akla hemen "çelişkiler" sözcüğü gelir. Bunlar çok fazladır: Tehdidin yok olması *ama* çatışmaların çoğalması, nükleer ve kimyasal silahsızlanma *ama* atomik ve balistik çoğalma, Amerikan gücünün zaferi *ama* gezegenin çok kutuplaşması, dünya çapında kılma *ama* bölgesel özerkliklerin kökleşmesi, devlet-ulus bunalımı *ama* milliyetçiliğin yükselmesi, bölgesel gruplaşmalar *ama* mikro-ulusçulukların zincirinden boşanması, devletin aşırı büyümesi *ama* uluslararası ilişkilerin baş kahramanı olarak devletin aşılması, iletişim araçlarının gelişmesi sayesinde aniden ve bütünüyle dünyaya açılma *ama* gri kuşaklar ve "*terrae incognitae*"*nin ortaya çıkışı, entelektüel merak *ama* kendi içine kapanma, uluslararası cömertlik *ama* kutsal bencillik, dünyayı anlamak için büyük bir istek *ama* aşırı basite indirgeme.

Görünen bu çelişkilerin; kendi çelişkisini yaşamakta olan, televizyon ekranından görebildiği dehşetle allak bullak olmuş, bunları dindirmek için harekete geçmeye hazır, ama bunu yapmak için kendini güçsüz hisseden yurttaşın kafasını karıştırdığı kolaylıkla anlaşılır. Bundan duyulan bezginlik, heyecanı çabucak yok eder.

Halk kendi dar ufkunun ötesinde olup biteni giderek daha

* *Terrae incognitae*: Bilinmeyen topraklar; araştırılmamış bölge ya da alanlar.

çok merak etse, hatta bunlar kendisini ilgilendirse de, gelişmeleri anlama yeteneği gitgide azalıyor. Afganistan'daki, Orta Amerika'daki, çatışmaların çoğuna uygulanabilir bir şifre anahtarı sunan açık seçik Doğu/Batı ayrımının yerini sayısız ince ayrıntı ve ilişki aldı.

Bilgelerin Yeni İhaneti

Bu okunamazlık bilgelerin başarısızlığıyla daha da güçlendi. Aydınlar, yurttaşlarının bilinçlerini uyandırmak ve onları kabul edilemeyecek şeyleri reddetmeye teşvik etmek üzere büyük uluslararası davalara girişirken Jean-Paul Sartre'ın tanımlamasıyla görevlerini yerine getiriyorlardı. Sartre'ın gözünde aydınlar "Zekâ gerektiren bazı işlerde (bilim, uygulamalı bilim, tıp, edebiyat, vb) az çok ün kazanmış çeşitli insanlardır ve kendi uğraş alanlarının dışına çıkmak, dogmatik ve global bir insan kavramı adına ortaya çıkan güçleri ve toplumu eleştirmek için ünlerini kullanırlar"¹.

Entelektüeller cinayetleri ihbar ederken kendi rolleri içindedirler ve bunu da *Main sales* (Kirli Eller) yazarının eli kalem tutanlardan talep ettiği gibi "kimse dünyayı inkâr edemesin ve kimse kendisini olup bitenler karşısında masum sayamasın" diyerek yaparlar. Filozofları köşeye sıkıştırmanın ve "onlara, savaş, kolonyalizm, fabrikaların ulusallaştırılması, aşk, türlü ölüm biçimleri, işsizlik, politika, intihar, polisler, kürtaj ve yeryüzünü gerçekten meşgul eden tüm veriler üzerine düşündüklerini sormanın"² zamanının çoktan gelmiş olduğuna inanarak, Paul Nizan'ın buyruğunu yanıtlarlar.

Bizzat Sartre'ın kendisinin de bol bol gösterdiği gibi, gerekçelerin soyluluğu zorunlu olarak doğru teşhise dönüşmez. Sartre ile farklı düşünmenin, başka herhangi biriyle aynı fikirde olmaya tercih edilebileceği kesin değildir. Aydınlar, militan olunca, çözümlemeci olmayı ve artık dünyayı açıklamayı bırakır, gösterilerini daha anlaşılabilir kılmak için onun karikatürünü yaparlar. Böylece başlangıçtaki kimliklerinin dışına çıkarlar. Uzun vadede, savunmayı üstlendikleri davaya zarar verirler.

Daha da kötüsü, hataya sürükledikleri topluma ihanet ederler. İşlevleri gereği onu aydınlatmaları gerekirken, kendilerine özgü tutkularla körleşen aydınlar, toplumun ufkunu karartırlar. Bunu samimi bir inançla ya da salt reklam isteğiyle yapmış olmaları suçluluklarını etkileyebilir ama sorumluluk derecelerini etkilemez.

Julien Benda, 1927'de, belleklerde uzun süre iz bırakacak bir kitap yayımladı: *La Trahison des clercs* (Bilgelerin İhaneti). Bu kitapta: Çağımızın, tam anlamıyla, siyasi kinlerin entelektüel örgütlenme çağı olabileceğinden³ yakınıyordu. Bu açıdan "bilge"lerin, yani "çalışma alanlarının doğası gereği pratik amaçlar peşinde koşmayan tüm kişiler⁴..."in tavrını ihbar etmiş oluyordu.

Yazara göre, 2 000 yıldır, çoğunluğun gerçekçiliğine karşı, içtenlikten uzak bir muhalefet yapan ve siyasi hırslara "bu hırsların tam zıddı olan, yüce ve soyut bir prensip edinilmesini..." öğütleyerek karşı koyan, ardı arkası kesilmeyen bir filozoflar, din adamları, edebiyatçılar, sanatçılar ve bilim adamları grubu vardır.

"Oysa, XIX. yüzyıl sonunda, temel bir değişiklik ortaya çıktı: "*Bilgeler siyasi tutkular oyununu kurgulamaya koyuldular; halkların gerçekçiliğinin freni olanlar, bu gerçekçiliği kendilerini ilerletecek bir uyarıcı olarak benimsediler.*"⁵

Benda, bilgelerin siyasi tutkularını tutkunun her boyutuyla uyguladıklarını kanıtlamak için dökümünü yaptığı belirtiler arasında; eylem düşkünlüğü, hemen elde edilecek sonuca susamışlık, biricik amaç kaygısı, nedensellik ve kanıt horgörüsü, aşırılık, kin ve saplantıyı göz önüne alıyordu. Bilgeler özel olanın yararına evrensel olandan vazgeçerler.

Julien Benda, aydının çağdaş tutkulardan uzaklaşmasını tavsiye eder. Nizan ve Sartre onları kavganın içinde isterken, Benda onların bu işin dışında kalmalarını diler. Benda, onların dünyanın dışında kalmalarını da istemez. Yalnızca gerçekliğin araştırılmasının bilgeyi harekete geçirmesi gerektiği kanısındadır.

Bugün pek çok entelektüel, evrensel değerleri savunma kıtlı altında, içine girdiği güdümlenmeyi haklı çıkarmak amacıyla

la gerçeklikleri, tüm karmaşıklıklarıyla betimlemek yerine şemalaştırıyor.

Hiç kuşkusuz aynı nedenler aynı sonuçları üretiyor. Benda, çağdaş bilgelerin tutkusal güdülenmelerinin altında kariyer çıkarlarını görüyordu.

“Fransa’da büyük ün kazanmış Voltaire, Diderot, Lamartine, Victor Hugo, Anatole France, Barrès gibi yazın adamlarının çoğunun iki yüz yıldır politik bir tutum takındıkları apaçık bir olgudur. Hatta, bazıları için, gerçek ünün bu tavrı aldıkları andan başlayarak söz konusu olduğu vurgulanmalıdır. Bu kural onları izleyenlerden de kaçmamıştır ve denebilir ki bugün, büyük bir üne heves eden, yani yazın adamlığının gerçek mizacıyla donatılmış her Fransız yazarında, bu istek zorunlu olarak siyasi bir rol oynama arzusunu da içerir⁶.”

Bugün aynı terslik yeniden görülüyor. Sizden istenen tek fedakârlık, televizyon stüdyolarındaki spotlara ve sığa katlanmaksa, Bosna davasına kendini adamak ne hoştur! Orada hem riske girmeden yenebilir hem de şanlı bir zafer kazanabilirsiniz. Başkalarının acılarını kullanan bu tanıtım stratejisi, tabii ki Sırpların etnik temizlik adına yürüttükleri tüyler ürpertici canavarlığa toplumun dikkatini çekmek istemiş olan tüm kişileri kapsamıyor. Bir davayı savunmak istemiş olanlarla, özellikle kendi reklamlarını yapmak istemiş olanları birbirinden ayırmak gerekir. Ancak Bosna’nın ve Bosnalıların gerçek savunucuları ve çıkar amacı taşımayanlar da, gerçekliği çarpıtmakta, ellerine ayaklarına dolaşan gerçekleri, kendilerine mal ettikleri davayı daha iyi savunmak uğruna gizlemekte hiç tereddüt etmediler.

Birbirimizi iyi anlayalım. Sırpların, dört yıla yakın bir süredir kendilerine yaptıkları toplu zulümleri aklamak söz konusu değildir. Hepsinin canavarlık yaptığı bahanesiyle savaştan tarafların hiçbirine hak vermemek söz konusu değildir. Bu dehşet faturasında, terazinin ibresi net olarak Sırplar’a doğru eğilir. Ancak olguların da ortaya koyduğu gibi, daha iyi kanıtlamak amacıyla onları deforme etmek gereksizdir.

Uluslararası İlişkilerin Disneyleştirilmesi

Batı toplumlarında, mutlu yarınların kurtarıcı ütopyalarının zamanı, çoktandır politik ufku terk etti. Kısmi çözümler ya da aşamalı gelişmişlikler, artık kimsenin dilemediği ve hatta inanmadığı büyük kırılmalar, kopuklukların önünü aldı. Radikalizm ve iyilik-kötülük karşıtlığına dayanan Manicilik* iç siyasi sahamızı terk etti, bundan böyle uluslararası sahneyi işgal ediyor. Harekete geçirici düşler artık var olmadığından, etik bir şeylere bağlanma açlığı sınırlarımızın ötesine geçti.

Bilgi tıktırılmış, kültürle yoğrulmuş kafalar, eşsiz bir tahlil ve akıl yürütme yeteneğinin de hizmetiyle, televizyonda çizgi film seyreden dört yaşında çocuklar gibi, uluslararası aktörleri iki sabit kategoride sınıflandırmayı başarabiliyorlar: İyiler ve kötüler. Bu Maniciliğin zaferi ve uluslararası ilişkilerin Disneyleştirilmesidir.

Bernard-Henri Lévy bu Maniciliğin çarpıcı bir örneğini gösteriyor: "Fransız stilinde bir bütünleşmeciliğin örneği olduğunu göreceğimiz Jean-Marie Le Pen, niçin Miloseviç, Saddam Hüseyin ve Jirinovski'nin yanı sıra -yakınlarda, herkesi şaşırtarak- Cezayir'in İslami Kurtuluş Cephesi'ni ve kimlik hakkı taleplerini de destekledi? Tüm bu sorulara tek bir cevap: Bir uluslararası bütünleşmecilik vardır. Ve hepsi de çeşitli sıfatlarla bu uluslararası hareketle dayanışma içindedir⁷." 1970'lerin başındaki İçişleri Bakanı Raymond Marcellin'i, bir öğrenci gösterisi olduğu anda ihbar eden meçhul orkestra şefi gibileri de yanında çıkar!

Varşova Getto'sundan canlı kurtulan birinden ustalıkla söz eden Alain Finkielkraut için: "Bosna'daki savaş, Hitler'in öldükten sonra kazandığı zaferdir⁸." Ona göre Hitler'in bu gecikmiş zaferini önlemenin olanağı yoktur: "Yapabileceğimiz ve yapmamız gereken, gerçeğin gömülmesine karşı cılız da olsa bütün gücümüzle direnmektir". Ancak kendisi de, böylesi aşırı benzetmelerle, cenazede birkaç kürek toprak atmış olmuyor mu?

* Manicilik: Felsefede İranlı Mani'nin Yahudilik dışındaki dinleri birleştirerek kurduğu iyilikle kötülük karşıtlığı ilkesine dayandırılan yeni bir din. (Ç.N.)

Her tarafta yeni Hitlerler göre göre –art arda tanımlandıkları gibi; Nasır, Hüseyin, Miloseviç– final sahnesini hazırlayanı hafife alma riskine girmez miyiz?

Yalan söylemeye, gerçekliği iğdiş etmeye, rahatsız eden doğruları, çizilen tabloyu bozacak ayrıntıları sırf katılımcı parçasını kapmak için saklamaya, gerçekten ihtiyacımız var mı?

Evet diyor Jacques Juillard: “Eğer Hitler rejiminin canavarlığıyla yetinmek yerine, bizi III. Reich’a taşıyan nedenler, ayrıntılar, olaylar ve bu bağlamdaki tablolar zincirini göz önüne sermeye kalkışırsak, öfkemiz yerini yavaş yavaş çözümleme yeteneklerimize bırakır⁹.”

Tersi de düşünülebilir. Açıklama özür anlamına gelmez. Birinci Dünya Savaşı’nın galiplerinin hatalarını öne sürmek Nazi sapkınlığının hafifletilmesine yol açmaz. Tersine, bir olgunun bütünü ve nedenlerini ışığa tutmak, Nazizmin, hali hazırdaki savunucularına artık sıra onlara gelmişken, kendilerini sansürün kurbanları olarak ileri sürmelerini yasaklaması ve yalanlarla, ihmallerin tüm cepheleşmelerde var olduğunu savunması, bununla da bazı rahatsız edici olguları saklaması, tanıtılmanın bütünü şüphe gölgesine sokmak gibi bir sonuca götürür. Ne dehşet, ne de gerçek ışıkla maskelenebilir.

Şüphesiz bu Yugoslavya’daki savaşta da söz konusudur ve savaş bir kez Bosna-Hersek’te başlatıldıktan sonra, bu olgunun tüm şiddeti ile kendini göstereceği kesindir.

1991 Şubat’ında, iki Yugoslav cumhuriyeti, Slovenya ve Hırvatistan, Yugoslavya’nın tedrici olarak feshedilmesi isteklerini dile getirirler. Mart’ta, bu kez Sırp bölgesi Krayina Hırvatistan’a karşı ayrılıkçılığa girer. Haziran’da Slovenya’daki birkaç hızlı çarpışmadan sonra, Temmuz 1991’de Hırvatistan’da, Hırvatlar ile Belgrad’ın desteklediği Hırvatistanlı Sırlar arasında savaş başlar. 1992 yılı başında savaş keserler.

1 Mart 1992’de Yugoslavya’nın, daha doğrusu Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlıklarını daha önce ilan etmiş olduklarından eski Yugoslavya’nın altı cumhuriyetinden biri olan Bosna-Hersek’te bağımsızlık için bir referandum düzenlenir. Bosnalı Sırlar referanduma Yugoslavya’nın geri kalan kısmından ayrılmayı hiç istemedikleri için katılmayı reddederler. Bağımsız-

lık ilan edilir edilmez Sırlar saldırıya geçer. 1992 Nisan'ında, Avrupa ülkeleri, Mayıs'ta Birleşmiş Milletler'e girecek olan Bosna'nın bağımsızlığını kabul eder. Dünya örgütü, Bosnalı Sırları destekleyen Sırbistan'a ticari ambargoyla birlikte, petrol ve hava ambargosu koyar.

Birleşmiş Milletler'in ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun ortak olarak yönettiği Barış Konferansı, Ağustos'ta başarısızlıkla sonuçlanır. Ekim'den başlayarak, pek çok tanıklık, özellikle Sırların ama aynı oranda Hırvat ve Müslümanların da faili olduğu canavarlıkları, işkenceleri, tecavüzleri ve toplu katliamları göz önüne serer. Sırlar, kontrol altında tuttıkları topraklardan Sırp olmayanları kovmak için etnik temizlik politikası güderler. Bu amaca ulaşmak için terör saltanatı sürdürürler.

Bu durumda Sırların çatışmalar ve kıyımların öncülüğünü yapmış oldukları yadsınamaz; ancak tekellerine almadıkları da bundan daha az kesin değildir. İkinci Dünya Savaşı'nda onları katletmek için ittifaka giren Müslümanlar ve Hırvatların egemenliği altında yaşamaktan korkmalarının tarihsel gerekçeleri olduğu şüphe götürmez. Öte yandan, İzzetbegović'in Bosna'nın bağımsızlığından önce yazdığı yazılar da halkları bir arada yaşatma isteğinden çok İslam fondamentalizminden esinlenmişti. Buna karşın, Sırların öteki Yugoslav halklarının üzerinde egemenlik isteklerinin 1986'dan itibaren net bir biçimde kendini hissettirdiği de doğrudur.

Suç dağıtmanın, sorumlulukları (her ne kadar Sırlar başlıcalarını ve en önemlilerini ellerinde tutsalar da) saptamaktan daha kolay olduğu, gerçekten de karmaşık olan bu durumdan kaynaklanan akıl almaz bir Manicilik özelliği kazanan olguların sergilenmesine tanık oluyoruz. Bir tarafta iyiler, ötekinde kötüler; ak ve kara.

Bosna'nın savunucuları, oranın, inancın, çok-kültürün ve çok-kökenin uyumunun bir simgesi olduğunu ve yitirilmesinin Avrupa'nın bütününe bir darbe vuracağını öne sürüyorlar. Buna şüphe yok. Ancak neden ta o zamanlarda, kendi de farklı uluslar ve farklı inançlar arasında bir ortak yaşama modeli olan Yugoslavya'nın parçalanmasına karşı çıkılmadı? Slovenlerin, Hırvatların ve Boşnakların ayrılıkçılık yapmalarını onayladık-

tan sonra, bugün Bosnalı Sırp'ların ayrılıkçılığını yasaklamak ne adına? Hırvatların, en azından aynı zamanda etnik yakınlaşmanın varlıksal simgesi de olan harikulade Mostar Köprüsü'nü yok etmelerine göz yumarken, büyüleyici şehir Dubrovnik'e (hiçbir zarar görmeyecek olan) yönelik Sırp bombardımanlarından dehşete düşmek niye?

Böyle karşılaştırılabilir olaylar karşısındaki tutum farklılıkları önünde ancak kuşku duyulabilir. 1991'de Krayina'da Sırp'lar tarafından yürütülen etnik temizlik, protesto fırtınaları kopardı. 1995 Temmuz'unda Sırp'ları Krayina'dan kovanlar Hırvatlar oldu. Kimsenin yüreği onların kaderine sızlamadı. Etnik temizliğin iyi ve kötü kurbanları mı vardı? Bu durumda, seçici bir yöntemle tehdit aracı olarak kullanıla kullanıla genel geçerliliğini yitiren ilkeleri söz konusu etmeyi bir yana bırakmalı.

Aynı Manicilik 1995'te Fransa'nın nükleer denemelere yeniden girişmesi sırasında da saptanabilir. 1992'de François Mitterrand nükleer araştırmalar için bir moratoryum ilan etti; bu örnek, Çin dışında, nükleer silahlara sahip başka güçler tarafından da izlenmişti. 13 Temmuz 1995'te Chirac, nükleer caydırıcılığın etki gücünün saygınlığının geleceği için nükleer denemelerin yeniden başlatılmasını gerekli sayan bir uzmanlar raporunun söylediklerine dayanarak, Fransa'nın, bu araştırmaları bütünüyle yasaklayacak bir antlaşmayı imzalamadan önce, 1995 Eylül'ü ile 1996 Mayıs'ı arasında sekiz nükleer denemeye girişeceğini ilan etti.

Burada birbiriyle çelişen iki sav çatışır:

Denemeleri başlatma yanlısı olanlar için, bu sonuncular, nükleer caydırıcılığın saygınlığı için gereklidir. Bu Fransa'nın güvenliğinin garantisi olduğundan, karşı çıkanlar ülkeye düşmandırlar. Bu denemeler ekolojik planda zararsız olduklarına göre, karşı çıkanlar, kötü niyetli, cahil ve güdümlüdürler. Fransa'nın bağımsızlığına saldırmakta ve Anglo-Sakson bir komploya katılmaktadırlar.

Öteki sava göre, Fransa bu denemelere girişerek Pasifik Okyanusu'nun ekolojik dengesini tehlikeye sokmaktadır. Hiroşima'nın ellinci yıldönümü kutlanmakta iken, Fransa küstahlık

ve saldırganlığını ortaya koymakta ve gücünü kıyamet araçlarına dayandırmayı amaçlamaktadır. Gelecek kuşakların yaşamını sürdürmesi bu karara bağlı olabilir.

Bir tarafın bahanelerinin aşırılığı öteki tarafinkileri besler. Durum, aslında her zamanki gibi, çok daha karmaşıktır. Fazladan yapılan bu denemelerin öğrettikleri olacaktır mutlaka ama onlar olmadan Fransa'nın bugünkü rakiplerine caydırıcılık uygulamayacağına nasıl inanılır?

Bu denemeler belki de çevre açısından zararsızdır, ama uyandırdığı tedirginliği yadsımak gerekli midir? Tartışma hem bir tarafın hem de ötekinin inandırmak istediği gibi, yandaş ve karşıtlar arasında geçmez. Tersine denemelerin yeniden başlatılmasının, caydırma kavramının kendisine bile zarar verecek protestolara yol açacağı da düşünülebilir. Batı Avrupa'da, özellikle Almanya'da, kulağı tetikte uyumakta olan antinükleer duyguları uyandıracaktır. Kamuoyunun, deneme ya da caydırma demeden, topunu birden mahkûm etmesi olasıdır. Tepkiler şüphesiz aşırıdır, ancak mevcutturlar ve mükemmel bir şekilde önceden kestirilebilirler. Tabii ki öznelirdirler, ancak yaptırım güçleri ve yayılma oranları nesnel bir veri yaratır.

Uzun vadede caydırıcılık gücümüzü artırmaktan uzak olan nükleer denemeler, politik olarak onu çürütme riskini taşırlar. Paris, tartışılabilir bir teknik avantaj için Fransız caydırıcılığının sürekliliğini temsil eden, ilan edilmiş nihai amaç ve onun Avrupa savunmasının içeriğine kök salması açısından, hatırı sayılır bir stratejik riski göze almaktadır.

Ahlak, Sorumsuzluk ve Realpolitik

Sorumsuzluk, betimlediğimiz davranış türünün doğal sonucudur. Doğru bir çözümü savunmak, gerçekçi olmak gibi bir kusurları bulunanları asıl ahlaksızlık için ayırmak, kurbanların acılarını artırmaktan başka işe yaramaz.

Realpolitik bizim saf düşünürlerimiz tarafından mutlak kötülüğün cisimleşmesi, insani ve ahlaki görünümleri göz önünde tutmayan yabancı bir siyasetin tanımı olarak sunulmuştur.

Ama gerçekte yüz yüze gelmeyerek, kendilerine verilebilecek yardımın aslında ancak sözle olacağını bildiğimiz halkları uzlaşmazlığa sürüklemek daha mı ahlaklı? Az bir iş için yüksek sesle konuşmanın hiçbir yardımı olmaz. Gerçekdışılık da aynı biçimde ahlaki değildir. Ahlaki çözümler ise her şeyden önce, ideal olanların değil, gerçek durumların kesin çözümlemesinden geçer.

Eski Yugoslavya için teklif edilen çeşitli barış planları şüphesiz sarsılmaz bir dürüstlükte değildirler. Sırplar cezalandırılmadılar ve savaşı kendileri başlattıkları halde, deyim yerindeyse, savaştan akıl almaz avantajlarla çıktılar. Ancak, tüm bu planların (Bosnalı Sırpların ve Saraybosna hükümetinin münavebeli kararları olmasına karşın) reddedilmelerinin, hiçbir yönüyle daha dürüst bir sonuca yol açmadığı, tersine Bosna halkının acılarını uzattığı çok çabuk anlaşılabacaktır.

Her biri, koruma isteği diye tanımlanan yeni bir aşağılamayla karşılaştı¹⁰. Daha da kaba bir durumu gizleyen bu örtmecenin, Bosna'nın olgusal bölünmesi tamamlandığında, nihai gerçeklik olmayacağı kesin değildir.

Ghassan Salamé'nin de dikkate değer bir biçimde çözümlediği gibi, temel sakınca, tehlike içindeki gruplara "toptan direniş, aşırı tutku, mutlak bağımsızlık fikirleri aşılamaya dayanır. Eğer tehlikedeyseler, zayıf olduklarındandır. O halde, onların safları içinde en uç tezlerle birleşecek yerde, durumlarının düzelmesine karşı duyarlı olmak ve onları buna ikna etmek gerekir¹¹".

1956'da çok sayıda Batılı, Macaristan'da, anti-Sovyet başkaldırının radikalleştirilmesine bol bol katkıda bulunarak, ateşi körükledi. Ülkenin içine düştüğü anlaşmazlıklar sonucunda, Macar Partisi, reformcu Imre Nagy'yi iktidara çağırır ve düzenin yeniden kurulması için de Sovyet ordularının varlığını talep eder.

Polonya ve Yugoslavya liderleri, Gomulka ve Tito, Nagy'ye Sovyet ordularının Budapeşte'den çekilmesiyle yetinecek, reform politikası gütmelerini tavsiye ederken, Amerikalı yöneticiler olur olmaz vaatleriyle açık artırma oyunu oynarlar. 25 Ekim 1956'da Başkan Eisenhower "Macar halkının yürekten

yanında" olduğunu ilan eder. 27'sinde, Dulles "Kahraman Macar halkının, Kızılordu tanklarının ölüm ateşine meydan okumalarını" onaylar. ABD'nin ülkeyi "özgürce seçilmiş bir hükümetin idaresiyle donanmış"¹² görme isteğini öne çıkarır. 1 Kasım'da Nagy, şüphesiz, bu güzel Amerikan palavraları ile gözü kamaşmış olarak, Varşova Paketi'ni yerer ve Macaristan'ın taraf-sızlığını ilan eder. Batı da, toptan eylemsizlik kadar etkin bir protesto fırtınası uyandırarak, direnişi bir haftada ezen Sovyetlerin gözünde, çizmeyi aşmıştır. Sovyetlerin ezici tekerlekleri yola koyulduğunda kimse Macarların yardımına koşmadı. Genel bir yangını, bir kargaşa riskini, göze almadan böyle bir şey olanaksızdı. Ancak, Moskova'nın baskını gibi öngörülebilir olan Macar kurbanların çıkarı uğruna ılımlılık önermek ya da herhangi bir şey önermemek daha iyi olmaz mıydı? Kurbanları uzlaşmazlığa itmek ahlaklı mıdır? Bu durumda yalnızca gerçekçiliğin, gerçekten ahlaklı olduğu düşünülebilir. Bir askeri çözümü ya da Bosna silahları üzerindeki ambargonun kaldırıl-masını, boşu boşuna parlak ve çok yararlı gibi göstermekle on-ları zayıf düşürerek, felaketlerini çoğaltmaktan ve uzatmaktan başka bir şey yapılmadı. Burnunun ötesini göremeyen ve başı dertten kurtulmayan biri bile daha iyisini yapamazdı.

Tabii, Ghassan Salamé gibi, Bosnalıların gerçek dostları-nın, Sırp kazanımlarını yeniden radikal bir tartışma konusu et-me olasılığı olmadığını ve komşularına karşı bağımsız bir Bos-na'nın olanaksızlığı konusunda, onların gözlerini açma görevi olduğunu düşünenler, hiç geçikmeden Münih yanlısı olmakla suçlanacaklardır. Aynı biçimde, nükleer denemelere yeniden gi-riştikten sonra, sadece Pasifik'teki diplomasisinde değil, aynı zamanda Avrupa ülkeleriyle ilişkilerinde de, Fransa'nın, özel-likle savunma konularında dışlanmasından kaygı duyanlar, ha-karet eden Münihçi damgasını yiyeceklerdir. Münih Konferansı gerçekleşmemiş olsaydı da, bir biçimde icat edilmesi gereke-cekti. Bunun, herhangi bir uzlaşmanın akla getirilmesini yasak-lamak üzere, önünde durulmaz bir gereksinmenin dayatmasıyla -1938'de durum öyle değildi- öne sürülmesi gerçekten de gerekli gibiydi.

Fransa'da bir anlaşmayı baltalamak için en ideal yol, ona

Münih etiketini yapıştırmaktır. Bu, böylesi bir olasılığı, şöyle bir gözünde canlandıranları bile utandırmaya yetecektir.

Paris'te, Régis Debray'e katılarak, tek bir Bosnalı kalana dek çarpışmak çok saygıdeğer bulunulmayabilir¹³. Ancak bu tavrı takınan entelektüeller, Bosna toplumunu tanırlar mı, yoksa onlar tek yerel muhatapları olan bu ülkenin yönetici sınıflarının sıradan sözcülerine mi dönüştüler? Büyükler ancak büyüklerle konuşur ve güçlülerin suç ortaklığı da, oyununu aynen bu yönde oynar. Saraybosna'da, Bosna halkıyla bu aydınlardan kaçının tam anlamıyla ilişkisi oldu? Kimse, ne kadar ünlü ve akıllı olursa olsun, Elysée Sarayı'nda akşam yemeği yedi diye, bir yabancıнын tüm Fransızların neler hissettiğini bilebileceğini söylemeye kalkışmaz.

Ahlak uluslararası ilişkilerde çok az yer tutar. Bu inkâr edilemeyeceği gibi üzüntü vericidir de. Buna dayanarak, olabildiğince doğru çözümü aramak istenebilir. Çoğunlukla bu doğru ulaşılmaz olacaktır. Ahlaklı olan, iyi olanı dile getirmek değil, çözümlerin içinde en az kötü olanı ortaya çıkaracak eylem içinde olmaktır. Bu, kabul edilemeyecekler karşısında, elimizin kolumuzun bağlanması anlamına gelmez. Bu, elde edilebilir sonuçları, üzerinde konuşulabilecekler ile tümüyle reddedilmesi gerekenleri olabildiğince en doğru bir biçimde hesaplayabilmek için güçler dengesini en gerçekçi biçimde değerlendirme alıştırmalarına kendini bırakıvermektir.

Max Weber "sorumluluk etiği" ile "inanç etiğini" karşı karşıya getirdi. Ona göre, "inanç etiğinin yandaşı olan, kendini ancak saf öğretinin ateşi sönmesin diye alevini kollamaktan 'sorumlu' hisseder... Örnek olarak bir değer taşıyabilecek ve taşıması gereken, ama koşullara bağlı olarak ortaya çıkabilecek amaçlar açısından değerlendirildiklerinde, tümüyle akıldışı olan davranışların, "kendi inanmışlığının alevini sürekli canlı tutmak¹⁴"tan başka sonuçları olamaz.

Ancak, inanma ile sorumluluğu, gerçekten de birbirine karşıt sayabilir miyiz? Bu kavramlar, birbirine asla kavuşmama yazgılı, birbirine koştur yollar üzerinde midirler? Ya da tersine, her iki yöntemin içten içe bağdaşabilir olabileceğini ve inançtan kaynaklanmayan bir sorumluluk etiğinin, buna karşı-

lık da sorumluluk gereksinimesinin bir parçası olmayan inanç etiğinin olamayacağını düşünemez miyiz?

Sorun, inancın, olguları biçimlendirecek yerde fazlaca önlerini kesmesinden kaynaklanmıyor mu? Bu *a priori* saltanatı, görüş açısını bulandıran bir etiğe dayanıyor olmasın? Bilinçsiz bilimin ruhun iflası olması gibi, sorumluluk ruhu olmayan bir inanç da etiğin iflasıdır. Dünyayı değilse de en azından dünyanın gidişatını değiştirmek isteyenlerin, bunun için en azından onu doğru yorumlamak gerektiğini bilmeleri gerekir. ۳

"Stratejik Doğru"nun Zaferi

Bosnalıların mükemmel olmaları, Sırpların saldırgan olarak tanımlanmaları gerekli midir? Miloseviç'in başlattığı etnik temizlik politikasını mahkûm edebilmek için İzzetbegoviç'in aşırılığını sessizlikle geçiştirmek mi gerekir? Bosna davasının savunucuları kendi savlarına karşı bu kadar güvensiz midirler ki, bazı şeyleri atlayarak da olsa, yalana gerek duyarlar? Bu noktada "stratejik açıdan doğru olan"ın zaferi, aynen Amerika'daki, "politik açıdan doğru"olanlar gibi yıkıma yol açar. Zaten her iki durumda, entelektüel terörizm açıklanamayanın akışını değiştirmeye yönelik bir güçsüzlüğe eşlik eder. Doğru yol da olmayan bir düşünceyi dile getirmek neredeyse yasak olmuştur. Farklı düşünmek henüz yasak değil ama bu, şüphesiz böyle bir yasağa uyulmasını sağlayamamaktan ileri geliyor.

Alain Finkielkraut, Cannes Film Festivali'nde Altın Palmiye'nin, Saraybosna yöneticilerinin yorumunu kendi hesabına kabul etmemek gibi bir kusuru olan Bosnalı bir sinemacıya verilebilmiş olmasına kızıyor¹⁵. Amerika Dışişleri Bakanlığı'nın eski bir yetkilisi olan George Kenney, Bosna Savaşı'nda ölenler konusundaki tahmini 200 000 yerine 25 000 ile 60 000¹⁶ arasına indirgeyen titiz bir anket yayımlar ve anında tüm dünyaya rezil olur.

Bazıları bunu hemen Amerika'nın Bosna'ya verdiği desteği azaltma isteği olarak gördüler¹⁷. Buna tümüyle gerçekdışı dememek için, özellikle basit bir düşünce denebilir, çünkü

Amerikan diplomasisi sadece Bosna yanlısı olmakla kalmıyor, üstüne üstlük, Kenney'nin, Dışişleri Bakanlığı'ndaki görevinden, ABD'nin Bosna'yı savunmaktaki eylemsizliğini protesto etmek için istifa ettiği de biliniyor. Olguların çarpıtılmasına, entelektüel terörizm isteği de katılınca, Le Monde gazetesinin bu makaleyi yayımlamış olması bile kınanmaktadır. Karşıt tezin dile getirilmesinin basit olgusu, kötülüğün öne çıkarılmasına yaradıkça, bu şekilde, tek varılan nokta adalet adına her türde farklı ifadeyi, çelişkili gerçek tartışmanın her olasılığını, boğma isteğidir. Mc Carthy ve Jdanov bu örneğe denk düşerler.

70'li yıllarda, Filistin halkının kaderi için kaygı duymak, İsrail baskısının aşırılığını yermek, antisemitizmle suçlanma riskini içeriyordu. Bugün, Bosna ordusunun, Sırları suçlamak ve Saraybosna için uluslararası dayanışmayı geliştirmek için, yer yer kendi öz halkına da ateş açmış olduğunu söylemek, etnik temizliğin büyük ölçekli tecavüzlerine yandaş olmakla biridir.

Fidel Castro, duruma göre, ya ruhsuz bir diktatör ya da Küba halkının cesur kurtarıcısı olarak görülür. Gerçek aslında, bu karşıtlıktan çok daha karmaşıktır. Ancak bunu anlatmak çok uzun olacağından, doğrudan basitleştirme yoluna gidilir.

Kendi tuttuğu takımın oynayacağı bir maçın yorumunu yapar gibi durumu yorumlayan kişi, kendi tarafındakileri kut-sallaştırıp karşı tarafı şeytanlaştırarak, takım tutar gibi davranmaktadır. O andan itibaren arkadaşlarının –ki doğal olarak iyi ve kurbandırılar ve kötülük ellerinden gelmez– yoldan çıkmasına göz yumulacak, kötülüğün cisimleşmiş hali oldukları varsayılan başkalarını güdüleyen gerekçeler anlaşılmaya çalışılmayacaktır. Gerçekliğin bu tanıma uymamasının pek önemi yoktur.

Stanley Hoffman'ın, ABD'nin dış politikasının hal ve gidişine yönelttiği (sert) yargı, bu entelektüellere de uygulanabilir. "Amerika'nın prensipleri, görüş açımızı ve çıkarsamalarımızı aynı biçimde yanıltır, çünkü zor ve karışık durumları aşırı basitleştirirler¹⁸". Kendisi formülcülük ve şekilcilikten söz eder. "Formülcülük, çünkü fazlaca karmaşık gerçekler, kutsal bir sloganın kutsanmış basitliğine indirgenir, şekilcilik, çünkü bu slo-

ganlar, dış politikanın ilgilenmesi gereken tarihsel ve sosyal siyasi süreçlerden bir noktada habersiz olunduğunu ortaya çıkarır¹⁹." O andan başlayarak bu tartışma bir daha anımsatılmadı ama ahlaki açıdan neredeyse yasaklandı.

Hiroşima'nın bombalanmasıyla ilgili olarak da aynı olguya la karşılaşılr.

Bu olayın ellinci yıldönümünde çok sayıda anma töreni ve röportaj yapıldı. Bunlardan çoğu aynı biçimde davranarak Japon ulusunun acılarını anımsadı. Bu prizmadan bakıldığında tabii ki bombardıman mahkûm edilebilir. Yalnızca kalpsiz bir canavar, ölenlerin ya da hayatta kalabilenlerin çekmiş oldukları acılara ilgisiz kalabilir ya da bunu alkışlayabilir.

Ancak bu anma daha akılcı bir düşünmeyi de engellemeli. Bu da Hiroşima'yı İkinci Dünya Savaşı'nın çerçevesine oturtur. O dönemde, kentlerin bombalanması, Londra'dan Dresden'e, Tokyo da dahil çok sık başvurulmuş bir yöntemdi ve bunlardan bazıları da Hiroşima'dakinden çok daha fazla kişinin ölümüne neden olmuştu.

Hiroşima'nın yıkılması İkinci Dünya Savaşı tarihinin iğrenç bölümlerinden biri olmuştur. Ama öte yandan Hiroşima, Japonya'yı uğrattığı şok ile savaşın bitmesini de hızlandırmıştır. Bu bombardıman olmasa, savaş konvansiyonel yolla bitirilecekti ve Japonların tahmin edilebilir kanlı canlı savunması ile her iki tarafın ölü sayısı ve maddi kayıpları şüphesiz çok daha fazla olacaktı.

Hiroşima'yı, İkinci Dünya Savaşı'nın dışında, ayrı bir olay olarak düşünmenin anlamı yoktur. Bu, söz konusu savaş sırasındaki sorumluluklarını ve yaptıkları canavarlıkları kabul etmekte hep zorlanan Japonların, saldırgan ve cellat oldukları halde, kurban sayılmalarını sağlar.

Seçmeci Kızgınlık

Seçerek öfke duymak uluslararası ilişkilerin değişmez eğilimidir. Bunun bilincinde olmak ve tutumlar sık sık çıkarlarımızı göre yönlendirildiklerinden, fazlaca ahlaklı davranışlar bek-

lememek gerekir. Kabul edelim ki, bir çatışmaya göstereceğimiz tepki, doğrudan doğruya onun dehşetiyle değil de, kişisel kaderimize olası yansımalarının yakınlığıyla orantılıdır. Eski Yugoslavya'nın dramı da tam anlamıyla budur. O, gözden kaçamayacak kadar yakınımızda, ancak askeri bir çözüm için de risk almayı gerektirecek kadar işin içinde hissettirmeyen bir uzaklıktadır. Gerçekten de, ne diye Yugoslavya dramı karşısında öylesine öfkelenilir, heyecanlanılır da, Tacikistan, Angola ve başkalarına –ne yazık ki liste sınırlı kalmaktan uzaktır– onca ilgisizlik (ve hatta yoksama da denebilir) gösterilir? Acaba ahlak buralarda oradakinden daha mı çok ayaklar altındadır. Eğer kızgınlığın ölçütü kurban sayısı ise, kesinlikle hayır! Duyarlılık, çatışma alanı ile kaç saatlik uçuş mesafesinde olduğumuza göre mi belirlenmelidir? İki saatlik uçuş mesafesi genel medya entelektüelliğini harekete geçirir, dört saatlik uçuş mesafesi "20.00" haberlerinde zaman zaman bir röportaj demekken, on saatten fazlası ise yalnızca yazılı basında kısa sütunlardan ibarettir.

Öte yandan, bu konuda çok daha fazla bilgimiz de olsa, öfkemiz çıkarlara boyun eğdiğinden, tavır alışımızdaki kızgınlık gene de seçiciliğini koruyacaktır.

Fas'ta, Kral II. Hasan; özellikle Gilles Perrault'nun, siyasi tutukluların gözetimindeki durumlarına karşın, Fransa'daki siyasi sınıfın hükümdarla ilişkisini ortaya çıkaran *Arkadaşımız Kral* kitabını izleyen tartışmalardan sonra, uluslararası baskılar yüzünden, insan hakları açısından dizginleri gevşetmek zorunda kaldı. Arap petrol-monarşilerindeki durumdan hiç söz etmemek için, Cezayir ve hatta Tunus'ta insan hakları açısından durum daha da kötü olmasına karşın benzeri kızgınlıklara yol açmamıştı.

Fidel Castro, 1995'te Fransa'ya geldiğinde siyasi sınıfın ve medyanın büyük bir bölümü "diktatör"ün ağırklanmasına karşı çıkmıştı. Buna karşın hiç kimse, bu sıfatı Küba liderinden çok daha fazla hak eden Suudi Arabistan Kralı için kullanmaya cesaret edemedi.

Saddam Hüseyin, ancak Kuveyt'i işgal ettikten sonra, Batı basını için bir diktatöre ya da yeni bir Hitler'e dönüştü. Halkına

karşı oldukça baskıcı ve kanlı bir politika yürütse de, daha önce bu tip bir sıfat ona hiç yakıştırılmamıştı.

Amerikalılar kendi paylarına, halkın gözünde savaşa onun yanında girmiş olmalarını onaylama gereği duyduklarında, Stalin "Joe Amca"ya dönüşmüştü.

Jaruzelski onlara duyusuz tiranın ta kendisi olarak göründüğünden, Batılılar 80'li yılların Polonya rejimini hiç durmadan eleştirdiler. Romen Çavuşesku'ya karşı daha anlayışlı bir tavır sergiliyorlardı. Oysa Polonya'da durum, yurttışlara terk edilen kurtarılmış bölgelere gıda temini açısından bile daha iyiydi. Ama Polonya SSCB'nin sadık müttefikiydi, buna karşın Romanya daha bağımsız sayılıyordu. İlkini iblisleştirmenin, ikincisini ise muaf tutmanın stratejik olarak da rantı daha çok gibiydi. Soğuk savaş sırasında, Polonya'da bir baskı kurbanı, Arjantin ya da Şili'deki bin kurban ederdi. Ama ilki Sovyetleri suçlamaya çanak tutardı, ötekiler değil. Polonya rejimi baskıcıydı şüphesiz, ancak karşı koyanlar için, her şeye karşın, işkence ve idamları artıran Pinochet ve Videla'nın barbar yönetimleri kadar tehlikeli değildi.

Aynı biçimde, Tienanmen Meydanı'nda gösteri yapan öğrencilerin kıyımı ve onu izleyen ağır baskılar, komşuları Japonların olduğu kadar, ABD ve hatta Avrupalıların çok zayıf ya da kısa süren geçici tepkilerini çekti. Çinli yöneticiler, Batı ülkeleriyle temaslarını kesmeye razı olacaklarını ima ettiler ama bu da gerçekleşmedi. Çin pazarına girme olasılığı bu hızlı aklanmaya değermişti.

Endonezya korkmadan Timur ya da Irian Jaya halkını katledebilir. Bu genel strateji onun dengesini bozmaz, Endonezya da küstürülmemesi gereken büyük bir ülkedir.

Nasıl tüm cellatlar, aralarından bazılarını kollamak gerektiği için, birbirlerinin eşi değillerse, kurbanlar da bu yüzden eşit değildirler. İyiler ve kötüler vardır, kimilerine kibarca merhamet etmek gerekir, kimilerininse acılarını görmezden gelmek tercih edilir. 1988'de Saddam Hüseyin'in askerlerinin, kimyasal bombardımanların kurbanı Kürtler "iyi kurban" sayılmadılar çünkü Batılıların Iraklı müttefikini, İran'ın İslamcı yayılmacılığına karşı açtığı savaşta üzmemek gerekiyordu. Körfez Sava-

şı'ndan sonra, Saddam Hüseyin düşmana dönüştü, Kürtler de "iyi kurban" oldu. Buna karşın, Doğu Irak'ın göbeğinde başkaldıran Şiiler, bombacı Müslüman teröristlerle aynı kefeye konduklarından bu kez "iyi kurban" sayılmadılar. Baskı ve ölüm karşısında eşit olmalarına karşın acıları eşit değildi.

Rony Brauman, sık sık ve haklı olarak Ruanda dramı karşısında kamuoyunun duygulanma biçimine ışık tuttu. Hutuların Tutsilere ve ılımlı Hutulara karşı uyguladığı devlet soykırımının sürdüğü yüz gün boyunca 500 000'e yakın ölü verilmesine karşın, hiçbir insani yardım devreye girmedi. Hiçbir televizyon konuyu öncelikle incelemeye almadı. Hükümetler, soykırımın kurbanlarını "iyi kurban" olarak kabul etmiyordu. Ancak soykırım kurbanlarını da, soykırımı yapanları da ayırmadan herkese bulaşan kolera salgını başlayınca hükümetler, "iyi kurban" tanımını yalnızca kolera kurbanlarına bağışlayarak, insani yardım operasyonunu başlattılar.

Pierre Hassner için, "Soğuk savaş sonrasında eski Yugoslavya'da işlenen dehşetli suçlar, bize daha yakın ve çağdaş bireyci kültürle daha çok yoğrulmuş görünen bir ülkede cereyan etmekte olduğundan, bizleri, Ruanda'da uygulanan ve çok daha korkunç olan suçlardan daha fazla şaşırtıyor²⁰".

Yazarından insanlık ve samimiyet açısından şüphe etmesek de, bu sav ancak bir noktaya kadar doyurucudur. Çünkü savunmak istenen ilkeler evrenseldir, Avrupa'nın sınırlarına kısırılmaz²¹. Tersini savunmak; Avrupa'nın merkezi ulusçuluğuna karşı savaşmak ve farklı değerlerin hakkını savunmak adına, ülkelerinde demokrasiyi uygulamayı reddeden bazı Afrikalı ya da Asyalı otoriter rejim diktatörlerinin tezini kabul etmek anlamına gelir²².

Aynı zamanda parlak entelektüellerimiz tarafından Bosna halkına duyulan coşkulu acıma ile, aynı derece eski ve hiç değişmeyen başka bir haksızlığa zorla katlanan bir halka, -bilmeyenlere söyleyelim- Filistin halkına karşı hissetiklerinin, sessizce görmezlikten gelmekten başka benzerliği olmadığını saptayabiliriz. 1967'den bu yana, Tel-Aviv'in hakkı olmayan topraklar üzerindeki ve oradaki yerleşik nüfusun da reddettiği İsrail işgaline karşı sessiz kalışımızı vicdanımıza affettirmek için de-

ğilse, kanlı savaşlar dünyanın geri kalan yerlerini kana bular-
ken, ne diye yalnızca Bosna dramına duygulanalım ki?

Evrensel ilkelerin savunulması olarak sunulan Bosna dra-
mına karşı duyarlı olmak, genelde sert baskı karşısında, itiraf
edilmeyen ya da edilmesi olanaksız bir vicdan azabının meyve-
sidir.

Medyalaştırma, Aşırı Bilgi Akışı ve Eksik Bilgilendirme

Medya, çok uzaklarda meydana gelmiş bir olayın görün-
tülerini ve haberlerini anında yansıtır. Böylece toplumun ora-
larda neler olduğunu bilmesine, olayla, "sanki orada bulun-
muşçasına" ilgilenmesine olanak tanır. Bu, tüm dünyaya kendi-
siyle birlikte ve dolaysız olarak aynı olayı izleme olanağı veren,
zaman zaman Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin altıncı
daimi üyesi olarak da anılan CNN olgusudur.

Uluslararası ilişkilerin medyalaştırılmasının olumlu so-
nuçları olabileceğine şüphe yoktur.

Pierre Hassner'e göre, "Vietnam'dan Somali'ye, televizyo-
na çekilen dehşet görüntülerinin çarpıcılığı, Batı'da ilk kez,
'dünyanın herhangi bir yerinde bir hakkın ihlali her yerde his-
sedilir' diyen Kantçı düşünceye uygun olarak, bir gerçeğin, ta-
bii ki medyatik bir korumacılıkla sınırlı olarak yansıtılmasına
izin verir²³".

Artık, 1945'te Nazi Almanyası'nda Yahudilerin imhası
üzerine söylendiği gibi, "Bilmiyordum" demenin olanağı yok-
tur. Stalin'in, bütünüyle herkesin bilgisi ve/ya da dünyanın ka-
lan bölümünün genel ilgisizliği olmadan, milyonlarca Sovyet
vatandaşını sürgün etmesi olanaksızdı.

Güney Afrika, tüm dünyada liberallerin ve ABD'de siyahi
hareketin seferberliğine karşı, apertheid hareketini dağıtmayı
seçmekle ülkeyi uçuruma sürükleyecek olan dünyanın diğer
bölümünden –ekonomisi de dahil– kopmak arasında bir tercih
yapmak zorunda kaldı.

İletişim kanallarının çoğalması, hükümetlerin bireyler
üzerindeki kontrolünü kuvvetlendireceğine, onların bilgilen-

dirme konusunda özerkliklerini pekiştirecektir. İnternete bağlanan 30-milyon insan Chiapa'daki asi Zapatista şeflerinin bildirimlerini anında okuyabilir. 1967'de Che Guevara'nın yenilgisinden sonra, teknolojinin sunduğu istihbarat ve keşif yetisinin, saklanmayı olanaksızlaştırması ile her türlü gerillacılığın madeten gizlenmesinin olanak dışı kaldığı düşünülmekteyken, şimdi aynı teknoloji gerillanın yardımına koştaktadır.

Buna karşın, durumların evrensel olarak bilinmesi ve tahammül edilemeyecek şeylerin sistematik olarak duyurulması sayesinde, iletişim araçlarının gelişiminin otomatik olarak demokrasiyi ardından sürükleyeceğini düşünmek de yanıltıcı olacaktır. (Big Brother is Watching You*, Orwell'in romanı 1984'teki, seyredilemeyen ancak evinizde olup biteni izleyen televizyon) örneğinde aşırı kötümserliğe düştükten sonra, iyimserlikte (objektiflerin, herkese merkezlerden uzak bir biçimde insan haklarına edilen tecavüzleri filme çekme ve böylece küresel demokrasinin parçası olma olanağı vermelerine dayanarak) aşırıya kaçmamak gerekir²⁴.

Siyasi sorunlara teknik çözümler olabileceğine inanmaktan pek hoşlanırsınız. Oysa siyasi ilişkilerde sorun çıkmasını engellemek için böylesi çözümler yoktur.

Her şeyden önce, teknik ilerleme, medyanın gelişmesi, gerçekte iki açıdan önem taşır. Bilgi akışı kolaylaştırılırsa, propaganda ve çarpık bilgilendirme de aynı oranda kolaylaşır.

Ruanda'daki "Bin tepenin özgür radyo-televizyonu" yalan söylemekte ve cinayete teşvik etmekte tereddüt etmeyen bu tip medyaya örnektir. Hutu milislerini yönlendiren ve 1994 yazının katliamlarında başrolü oynayan bu radyodur.

Kin ve nefretin getirebileceği en kötü şey olan ve medyanın körüklediği bu simgesel örnek maalesef tek olay değil. Etnik çatışma ya da kimlik çatışması olan her yerde, medya kini ve ölümcül hırısı körüklemektedir. Bu durum sayısız gazeteciyi öfkelenendirir.

"Savaş ve anlaşmazlıkların çıkış yolu hiçbir zaman olmadı kadar bilgilendirme ve iletişimin dizginlenmesine bağlıdır. İşte bu yüzden, gittikçe daha çok sayıda yazılı basın ya da gör-

* "Büyük kardeş sizi izliyor", Orwell, 1984.

sel-işitsel iletişim aracı devralınarak ya da yaratılarak, kaba kuvvetten yana yatırım politikalarının aleti olarak hizmet etmek üzere bu alana yatırıldı. Bununla da barış ve uluslararası güvenlik için gerçek bir tehdit oluşturuldu²⁵.”

Bu çağın sonunda, medya olanakları, televizyon olsun, radyo, kaset ve pek yakında multi-medya olsun, kimlik bilincinin “üst yaratıcısı” olarak ortaya çıkmaktadır. Onlar, kaygıların, korkuların, yalancı haberlerin yerini devralacak ve pozisyonların sertleşmesine yol açacaklardır.

“Günümüzün kimlik çatışmalarında daha fazla ölü olmasının nedeni silahların gelişmiş olması değildir. Medya tarafından türetilen ve ortaya atılan bireysel ve kolektif kimlik düzenekleri, çatışmaya her katılanı, toplumun her bireyini, geniş çaplı katliam var diye bütün gücüyle kendini savaşa vermesi için buna az çok zorlamaktadır. Kimliksel olanın pedagojisi, herkese hitap etme niteliğiyle, grubun her üyesini, iyi kötü cinayet de işleyen, kendini savunduğu davalara adanmış bir askerle dönüştürür²⁶.”

Öte yandan görüntü de bu olası yoldan çıkmayı güçlendirmeye yarar. Göz alıcı olduğundan harekete geçiricidir, kısa ömürlüdür. Somali'deki açlık görüntüleriyle duyulanan Amerikan toplumunun ezici bir çoğunluğu, insani yardımın dağıtılması için oraya birlikler gönderilmesinden yanadır. 1992 sonunda, denizci kadavralarının gösteriminin yarattığı şok, bu operasyonun, ABD için insansal maliyetinin farkına varılmasını sağladı ve bu misyonun sürdürülmesi için tepkili bir çoğunluk oluşturdu. Şok az olduğu oranda her zamankinden daha çok olursa, bir o kadar da övgüye hak kazanan incelemeye yer bırakır. Resimlere müzik eklenince etki daha da güçlenir.

Cranberries grubu, “Zombi” şarkısına eşlik eden, gerçekten de hayranlık uyandıran video klibine paralel olarak, Kuzey İrlanda'da İngiliz askerlerini ve öldürülmüş çocukları göstererek insanların dikkatini, Kuzey İrlanda'daki durum üzerine uzun bir makaleden daha fazla çekecek ve onları allak bullak edecektir.

Jean Guillebaud'un da yazdığı gibi: “Gösterinin bütün ku-

* Zombi : Antil adalarının Vodü inançlarına göre genellikle kötü niyetli olan hortlak, hayalet.

ralları, gerçekte, politik yansıyışın bir tür 'formatlama'sı ile işbirliği içindedir. Medyanın zamanı, anında oluverenin, dakikasında tüketilebilir olanın, akıp gidenin zamanıdır. Çevreyi kollama ihtiyatının sıkıcı dolambacından, olabilirliklerin ince ince tetkikinden tiksindir. Aklın mızımlılığı yerine, ortalamanın ağız birliği ettiği basitliği tercih eder²⁷."

Bu yazara göre, kendi kendinin başını döndüren pazar, satışı şüpheli olan her türlü gerçeği ortadan kaldırır. Sonunda, gerçeği ve onun bizdeki görüntüsünü kendisi yeniden şekillendirir. Gerçeği yeniden kesip kırpar ya da daha da tüketilebilir bir nesne olabilmesi için yeni bir düzenleme ile piyasaya sürmeye hazır hale sokar. Satışı olmayan gerçeğin varlığı sona erer. İkinci sınıf ama kârlı "gerçek" konumuna, suni olarak, aşırı değer kazandırıldığını görür. "Böylece, gerçeği betimleme iddiasında olan medya söylemi, tam tanımıyla onu icat etmektedir²⁸."

Régis Debray ve Alain Minc gibi oldukça farklı iki gözlemcinin aynı gözlemi yaptığını saptamak çok eğlendirici. İlki için: "İletimin hızı, uzun zamanı kızasına, karmaşığı basite ve stratejik olanı taktiğe kurban eder. Sonuç: askeri, insani, parasal ya da herhangi bir ameliyat için yapılacak havadan ya da karadan en iyi operasyon yoğun ama kısa olandır (Akın, baskın, vurucu güç, flaş/yıldırım haber, darp). Sürüncemede olan her şey, "ölümcül" sayılacaktır²⁹." İkincisi için ise: "Uluslararası yaşam, aslolanın yasaklandığı, aceleciliğin düşüncenin, konuşma ishalinin prensipli tutumların yerini aldığı daimi bir foruma benzer³⁰."

"İşte, ister Somali için olsun ister Sovyetler Birliği'nin çöküşü için, duyulan kaygının böyle" olduğundan yakınıır Minc. Bu, mutlak güçlü bir iletişim ile, sınırsız bir iletişimsizlik arasındaki çelişkidir.

Heyecan ve Yanlış Bilgilendirme

Medyalaştırma, öğrenmeyi, anlamayı, farkına varmayı sağlayabilse de, aynı biçimde içinden çıkılmaz durumlara da yol açabilir.

Régis Debray, gösterişli yardımseverlik konusunda şu

açıklamayı yapar: "Kuzey ve Güney arasındaki eşit olmayan alışveriş, filme çekilemez. Aç birine bir balık ağı vermek ve nasıl avlanacağını göstermektense bir balık vermek daha iyidir: Bu bir imge oluşturur ve her hal ve kârda yarın her şey yeniden başlayacaktır³¹."

Bir yandan bilgilendirmeyi ve haz ilkesine göre işleyen, böylece de izleyici tarafından kumanda edilmekte olan araçları ve iletişimi karşı karşıya getirirken; özelliği, bir parmaklığı, bir duvarı yıkmak, entelektüel konforu rahatsız etmek, grubun kendini beğenmişliğini zedelemek olanı da başka yere koyar.

80'li yılların sonundan bu yana televizyon, başvuru aracı olarak yazılı basının nöbetini devraldı. Akış içinde sürekli bir bolluk, sığağı sığağına, heyecanlı, ancak çözümleyici olmayan, salt heyecana dayalı bir bilgiyi görüntüyle verir. Burada bile, her şeye karşın yargımızı en küçük inceliklerine varana dek belirtmek uygun olur. Genellikle, televizyondaki haber kısa ve heyecana dayalı olsa da, tersine, olayları derinlemesine incelememize olanak tanıyan magazin programları ya da açık oturumlar da vardır.

1989'da Lübnanlı Hristiyanlar Suriyeliler tarafından kuşatılmıştı. Fransız devlet adamları onları kurtarmak üzere harekete geçtiler. Kamuoyu yalanlıyor, medya öfkeleniyordu. Dışişleri Bakanı tepki göstermeyi kendine görev bildi: "20.00 Haberleri"ne bir şeyler yetiştirmek gerekirdi. Kabinesinin uğraşıp durduğunu, bir uçak gemisinin insani amaçla gönderileceğini söyledi. Bu, uçak gemisi göndermeyle, insani nedenlerle eylemsizlik ve güçten oluşan bir gösterinin en üstün karışımıdır. Herhangi bir silaha "insani" sıfatını yapıştırmak onu kutsamakla birdir. Hastalar esir alınacak, yüzen bir hastane olarak uçak gemisinin herhangi bir tıbbi yararı değil, siyasi yararı olacaktır. Bu, aynı zamanda bir ilgi odağı olacaktır.

1993'te, ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher, Birleşik Devletler'in politikasının CNN tarafından oluşturulmaması gerektiğini ilan etmesine karşın, bu televizyon kanalının Saraybosna'da bir pazar yerinin bombalanışının görüntülerini yayması yüzünden, ABD ve Birleşmiş Milletler 1994 Şubat'ında Sırlara bir ultimatom çekti.

Aynı biçimde, Birleşmiş Milletler'in, düzeni yeniden kurduğuna inandırmak için tam haber saatinde yayınladığı, Amerikan denizcilerinin karaya çıkışının (ve pirinç çuvallarının üzerinde oturan, Somalili savaş önderlerinin en büyüklerinden ikisinin yumrukları) sahnelenmesi de sayılabilir.

Askeri-insancıl operasyonun patlamasından üç hafta sonra, Birleşmiş Milletlerin özel ulağının ayağı kaydırıldı: Bölgede yaptığı işlerde çok başarılı olmasına karşın, siyasi zaman kavramına bağlılığı, medya mantığının hızlı sonuçlar talep eden kısa zaman kavramına uygun değildi. İkincisi birincisinden daha uzun olduğundan, medyadaki zaman ile politikadaki zaman olgusu aynı değildir. İnsani olanın televizyonlar tarafından sahneye konulması, çatışmaların siyasi tanım açısından düzenlenmesine de aracı olmaları demektir.

Sorun, medyatik bir isteme, onun kadar medyatik bir cevap veriliyor olmasındadır. Buna göre söz konusu olan ortaya atılmış bir sorunu çözmek ya da o sorunun çözülmesine yardımcı olmak değil de, halkın ağır yargılarını hafifleterek ve vicdanını rahatlatarak onu hoşnut etmektir. Görüntü, müdahale gereksinimini yarattı, ama bu gereksinim de görüntülerle kendini sınırladı.

Ağustos'ta *Time* dergisi, sakallı bazı kişilerin ardında duran, iskelet gibi bir adamın fotoğrafını yayımladı. Bu fotoğraf bir Sırp esir kampında bulunan bir tutukluyu gösteriyordu. Bunun üzerine hemen, yeni esir kamplarından bahseden bir uluslararası basın kampanyası başlatıldı: Elie Weisel yeni bir Auschwitz'in varlığını ihbar ederken, "Dünya Doktorları" da Miloseviç'i Hitler'le özdeşleştiren afişler astı. Oysa gerçekte bu fotoğraftaki kişi, yağmalama suçuyla gözaltına alınmış ve on yıldan beri aşırı zayıflığının açıklaması olan veremden muzdarip bir Sırp'tı.

Aynı biçimde Irak'ın Kuveyt'i işgalinin ardından, Amerikan televizyonlarının kendisiyle röportaj yaptığı ve doğumevlerindeki kuvözlerin elektriğini kesen işgalcilerin barbarlıklarını anlatan Kuveytli bir kadının, kim olduğu araştırılınca, Kuveyt Büyükelçisinin kızı olduğu ve bu oyunun da bir iletişim ajansı tarafından sahnelendiği ortaya çıktı.

Daniel Vernet ve Jean-Marc Gonin'in de yazdıkları gibi, "Birilerini 'aklayacak' diğerlerini de 'karalayacak' profesyonellerin diyetleri (oldukça yüksek) ödendiğinde bu ayrımcılık daha da artacaktır... Çağdaş iletişim yöntemlerinde anlaşılmayacak bir şey yoktur. Ancak reklam mantığı, haber mantığı değildir. Birinin mesajı sadeleştirmesi 'gerekirken' ötekinin buna hakkı yoktur³²."

Devletler her zaman çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdir ve edeceklerdir. Bunu ortak çıkar ya da genel yarar kavramlarıyla maskeleyemeye çalışmaları hiçbir şeyi değiştirmez. Fakat bugün medyanın büyük bölümü ve düşün adamlarının büyük çoğunluğu bu yapmacıklığı ele vermekten uzak durup onu rahatlatıyor, destekliyor ve ona arkı çıkıyorlar. Entelektüellerin duyarsızlığını ve kendi içlerine kapalılığını, olguların birbirinden kopuşunu övmeye olanak yoktur. Ne yazık ki daima savunulacak davalar ve yerilecek haksızlıklar vardır. Ancak bunlar tam bir çözümlemeye, budanmamış, çarpıtılmamış bir görünüme ve nesnel, müdahalesiz bir gelişmeye dayandırıldığında daha iyi savunulmuş olurlar.

Heyecandan başka dayanağı olmayan kalıcı da değildir ve düşüncelerden, girdiği hızla çıkar. Bu, coşkulu kızgınlıklara yol açabilir ama bir rezaleti herkese duyurmuş olmanın doyumunu da yaşatır. Kızgınlık, sık sık olguların gidişini değiştirme güçsüzlüğünün doğal sonucu olarak ortaya çıkar. Vicdani rahatlığı koruyarak ona uyum sağlamayı da mümkün kılar.

Notlar:

- 1 Jean-Paul Sartre, *Plaidoyer pour les intellectuels*, Paris, Gallimard, "Idées" koleksiyonu, 1972, s. 13.
- 2 Paul Nizan, *Les Chiens de garde*, Paris, Rieder, 1932; Maspero, 1960, s. 38.
- 3 Julien Benda, *La Trahison des clercs*, 1927; Paris, Grasset, yeniden yayın. 1975, s. 126.
- 4 Aynı kaynak, s. 131.
- 5 Aynı kaynak, s. 132.
- 6 Aynı kaynak, s. 204-205.
- 7 Bernard-Henri Lévy, *La Pureté dangereuse*, Paris, Grasset, 1994, s. 80.
- 8 "La victoire posthume d'Hitler", *Libération*, 26 Temmuz 1993.
- 9 Jacques Julliard, *Ce fascisme qui vient...*, Paris, Le Seuil, 1994, s. 149-150.
- 10 Eski Yugoslavya'daki çeşitli barış planlarının doğru tanıtımı ve Yugoslavlara bi-

çilen kader için, bakınız, *GRIP, Memento défense-désarmement*, Brüksel, 1994-1995, s. 131-176.

- 11 Ghassan Salamé, "Protection encombrante", *Libération*, 14 Şubat 1993.
- 12 André Fontaine, *Histoire de la guerre froide*, Paris, Fayard, 1967, c. 2, s. 247-248.
- 13 Régis Debray, "Les frères ennemis", *Le Monde*, 25 Mayıs 1994.
- 14 Max Weber, "Le métier et la vocation d'homme politique", 1919'da *Le Savant et le Politique*'te verdiği konferans, Paris, 10/18, 1982, s. 173.
- 15 "L'imposture Kusturica", *Le Monde*, 2 Haziran 1995. Serge Regouro 9 Haziran'daki yanıt yazısında ("Alain Finkielkraut ve Jdanov"), Cannes jürisinin La Haye mahkeme divanı olmadığını ve maalesef filozofun beklentisi olan sansür politikasının onun Jdanov'lukla eleştirilmesi gerektirdiğini yazıyor.
- 16 George Kenney, "Bilans Bosniaques", *Le Monde*, 12 Mayıs 1995.
- 17 Alain Joxe ve Véronique Nahoum Grappe, "Bosnie: la lecture révisée d'une guerre en cours", *Le Monde*, 25 Mayıs 1995.
- 18 Stanley Hoffmann, *Gulliver empêtré: essai sur la politique étrangère des États-Unis*, Paris, Le Seuil, 1971, s. 184.
- 19 Aynı kaynak, s. 181.
- 20 Pierre Hassner, *La Violence et la Paix*, Paris, Esprit, 1995, s. 57.
- 21 Öte yandan, Pierre Hassner, aynı biçimde mahkûm edilebilecek başkaca zulümlerden çok, daha yakından tanıdığı için, Bosna hakkında fikir yürütmenin kendisi için daha kolay olduğunu söylüyor. Bakınız, *Relations internationales et stratégiques*, sayı 18, s. 36-39.
- 22 Fareed Zakaria, "A conversation with Lee Kuan Yew", *Foreign Affairs*, Mart-Nisan 1994, s. 103-116.
- 23 Pierre Hassner, aynı kaynak, s. 344-345.
- 24 Teleten, AIDS gecesi, Abbé Pierre'in ve televizyon kanallarının önünde terk edilmiş konutların işgali gibi programlar, "şebekelerin kuruluşlara karşı değil de, ilişkisel makinelerin, ağların, projelerin birbirine karşı" belirleyiciliği olmadığını gösteren sayısız örneklerdendir. Bakınız, Albert Bressand ve Catherine Distler, *La Planète relationnelle*, Paris, Flammarion, s. 23-24.
- 25 "Les médias de la haine", *Reporters sans frontières*, Paris, La Découverte, 1995.
- 26 François Thual, *Les Conflits identitaires*, Paris, Ellipses, 1995, s. 174.
- 27 Jean-Claude Guillebaud, *La Trahison des Lumières*, Paris, Le Seuil, 1995, s. 228.
- 28 Aynı kaynak, s. 239.
- 29 Régis Debray, *L'État séducteur*, Paris, Gallimard, 1993, s. 150.
- 30 Alain Minc, *Le Nouveau Moyen Age*, Paris, Gallimard, 1993, s. 48.
- 31 "Entretien avec Daniel Schneidermann", *Le Monde*, 19 Ocak 1993.
- 32 Daniel Vernet ve Jean Marc Gonin, *Le Rêve sacrifié*, Paris, Odile Jacob, 1994, s. 208.

Savaşın Geleceği

"Harika bir şey bu, artık savaş olanaksız demek ki." Michel Rocard'ın Avrupa'nın Berlin Duvarı'nı başından attığının hemen ertesi günü, 10 Kasım 1989'da, gün ortasında televizyonda gösterdiği bu tepki, hükümetin gerçekçiliğinden çok doruğa ulaşan bir duygusallığın izlerini taşıyordu.

Kuşkusuz bu demeç yatağından taşmış bir iyimserliğin ilk örneği değildi. Bu kez geleceği kestirmeyi başaramamış olan Herbert George Wells 1914 yılında şöyle demişti: "XX. yy. arifesinde, savaşın hızla olanaksızlaştığı kadar apaçık başka bir şey yok". İngiliz Brailsford ise 1914 yılı Temmuz ayında şöyle yazmıştı: "Artık Avrupa'da Balkanlar, belki de Rus İmparatorluğu'yla Avusturya İmparatorluğu'na yakın yöreler dışında fetihler çağı kapandı. Şurası kesin ki, (kuşkusuz siyasette işler ne kadar kesin olursa o kadar kesin) ulusal devletlerimizin sınırları artık iyice istikrara kavuştu. Kişisel inancım o ki, büyük güçler arasında artık hiç savaş çıkmayacak¹". Aynı yıllarda, *The Great Illusion* adlı kitabında Norman Angell da, savaşın ekonomik açıdan akıldışı bir şey olup çıktığı, ticaret özgürlüğünün de ülkelerin topraklarını genişletme hırsını işe yaramaz hale soktuğu düşüncesini ileri sürüyordu.²

Birinci Dünya Savaşı'nın patlamasıyla bütün bu düşünceler de son derece çarpıcı biçimde yalanlanmış oldu. Daha sonrakı gelişmeler de 1914-1918'de insanların birbirini boğazlamasına, "En son savaş bu" diyerek tepki verenlerin tüm ümitlerini yerle bir etti. Henry Ford da 1928 yılında, "İnsanlar artık o ka-

dar akıllandılar ki, bir daha büyük bir savaş çıkmaz artık" di-yordu. Sonra neler olduğunu hepimiz biliyoruz.

Günümüzdeyse, savaş, gezegenimizde ortadan kalkmış ol-ması bir yana, her günkü televizyon haberlerimizin ayrılmaz bir parçası olup çıkmış durumda.

Berlin Duvarı'nın yıkılması kutlamaları daha yeni yeni son bulmaktaydı ki, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi nedeniyle, önce Körfez bunalımı, ardından da 2 Ağustos 1990'da Körfez Savaşı çıktı. Uluslararası hukukun (herhangi bir devletin askeri yola başvurup ilhak edilmesine seyirci kalınamaz) ve stratejik çıkar-ların (dünya petrol rezervinin %20'sini kalkıp bırakamayız ki Irak'a, üstelik bu durumda Irak dünya rezervinin gene %20'si-ne sahip olan Suudi Arabistan'a baskı da yapabilir) savunulma-sı için seferber oldu tüm Batı dünyası. Bir de buna, Ameri-ka'nın eline İsrail açısından en büyük tehdidi oluşturan Arap devleti Irak'ın askeri aygıtını parçalama fırsatı geçmiş olmasını da eklemek gerekir.

Eylül ayından başlayarak, tüm basın yayın araçları yoğun savaş hazırlıklarını iletmeye koyuldu. Çatışmalar başlar başla-maz da, basın yayın araçları iyice çığrından çıktı, televizyonlar sabahın 5'inde haber vermeye koyuldu, araya flaş haberler gir-di, o güne kadar pazarları yayınlanmayan gazeteler pazar bas-kısı yapmaya başladı. Irak'a karşı kurulan ittifakın kolayca za-fere ulaşması nedeniyle ortalığı yeni bir iyimserlik dalgası sar-dı. Sonuçta, dünyanın dördüncü büyük ordusu olarak tanıtılan, bizi de iyice korkutan bu ordu (önünde sonunda ABD Senatosu 48'e karşı 52 oyla almıştı savaş kararını; Fransız Meclisi savaş kararını çok büyük bir çoğunlukla almış olsa bile, birçok Fran-sız, olur da gerekir diye son derece önemli miktarda yiyecek depolamıştı, bunu da unutmamak gerekir) tam anlamıyla boz-guna uğramıştı.

"Kalıntılar tehdit ediyor"³ deniyorsa da, Doğu'da düşman diye bir şey kalmadı, Güney'de de önemli bir düşman olmadı-ğına göre, demek ki ortada Batı dünyasının güvenliğini tehdit eden başka hiçbir askeri güç yoktu. Savaşın hayaleti uzaklaşı-yordu. Batı Avrupa halkları, tüm tarihleri boyunca ilk kez, iler-de suçluluk duygusuna neden olacak bir iyimserliğe kapılma-

dan, rahatça bir barış ve özgürlük dönemine girmekte olduklarını (oysa tam iki kuşak boyunca, SSCB'nin ya barışa ya da özgürlüğe saldıracağı kaygısıyla yaşamışlardı) düşünebiliyorlardı. 1991 yılında Avrupa artık dış güvenlik sorunlarına ilişkin her konuda genel bir rahatlama içindeydi.

Savaş Öldü, Yaşasın Bunalımlar!

İşte, bir zamanlar Yugoslavya denen ülkede savaş tam bu bağlamda patlak verdi; müthiş, yepyeni bir kaygının doğması na neden oldu, hatta buna iç karartısı da denebilir.

Birinci Dünya Savaşı, Arşidük François-Ferdinand'ın 1914 yılında Saraybosna'da vurulması sonunda patlamıştı. Saraybosna'dan kalkıp gene Saraybosna'ya geldiğimize göre, Üçüncü bir Dünya Savaşı çıkıyor olmasın sakın?⁴ Böylece savaş yeniden Avrupa'nın gündemine yerleşmiş oldu. Bir sürü Avrupalının güneşli tatillerini geçirmiş oldukları, hemen şuracıktaki bu ülke artık iyice iç savaş içindeydi; uçakla Paris'e 2 saat uzakta olduğu için daha da korkunç, daha da kabul edilmesi güç bir savaşı bu.

Ne var ki, sağduyu bu çatışmanın tüm Avrupa'ya yayılabileceği tehlikesini çabucak savuşturdu. Almanlar istedikleri kadar Hırvatları tutsunlar, Fransızlar ve İngilizler de istedikleri kadar Sırp dostu izlenimi uyandırsınlar, çatışmanın coğrafi açıdan Balkanlarla sınırlı kalacağı açıkça görülüyordu. Tarih, tekerkür etmeyecekti. Çatışmaların başlangıçtaki coğrafi çerçeveleri içinde rahat rahat gelişebileceğini, oralara kadar yayılmayacağını hemen anlamıştı herkes.

90'lı yıllarda çıkan savaşların temel bir özelliği de buydu zaten. Çatışmalar arasına olduğu kadar, çatışmaların olduğu bölgelerle barışın sürdüğü bölgeler arasına da yangın duvarları dikilmişti sanki. Savaşlar artık özünde ulusal nitelik taşıyor, uluslararası nitelikleri yok, ama daha da belirli, tanımlanmış yerlerde patlak veriyorlar. Batılı ülkeler Karadzić'ten, Saddam Hüseyin'den ya da Kim İl-song'dan hoşlanmayabilirler; bir ölçüde kaygılandırıyorlar Batılı ülkeleri ama, ne olursa olsun,

Guevera'nın 1967 Mayıs'ında söylediği "Bir, iki, üç, daha fazla Vietnam!"⁵ sözünü, yani yerel çatışmaların sayısını artırıp Amerikan emperyalizmine toplu bir saldırıda bulunma sözünü gerçekleştiremeyecek durumdalar. Çinhindi'nin pirinç tarlalarından Latin Amerika'nın Sierra'sına varıncaya dek, nerede olursa olsun tüm yerel savaflara uluslararası güç birliğiyle karşılık verilebiliyor. Günümüzde dünyanın her yanında sayılamayacak kadar çok kıvılcım var, ama kimse ova alev alev yansın diye körüklemiyor bu kıvılcımları. Bir önceki bölümde gördüğümüz gibi, kimileri dünyadaki bütün olayları, savaşları ya da bunalımları açıklamak için hep aynı kalıbı kullanmak isteseler bile, strateji açısından ele alındığında dünyanın bir bütün olarak değil de parçalanmış olarak kendini gösterdiği gözlemleniyor.⁶

Savaş medyada yer alıyordu, ama kaygı yaratmıyordu. Oysa çok çeşitli etnik toplulukların barış içinde bir arada yaşadığı, örnek olduğu söylenen bir ülkede patlamıştı. Daha da önemlisi, hiç görülmediği Avrupa kıtasında patlak vermişti, her yanı savaş korkusu almıştı.

Tehdidin yerini tehlikenin aldığı yolundaki düşünce de buradan çıktı. Avrupa adil biçimde bölünmemiş, orta ve doğu kesimi de kendi kaderini belirlememişti. Milyonlarca nükleer silaha, onbinlerce tanka, eşi benzeri görülmedik silahlara sahip Sovyetlerin yarattığı tehdit tüm stratejik sorunların ana ve birleştirici ögesi idi. Bütün bunların karşılığındaysa açıklık ve öngörme olanağı kazanılıyordu. Berlin Duvarı'nın yıkılması ve komünist düzenin çökmesi; artık neler olup biteceğini önceden kestiremediğimiz bir Avrupa'da, dondurulmuş ama bir türlü ortadan kaldırılmamış ulusçu şeytanların her an her yerde insanları paramparça eden bombalar patlayacağı bir Avrupa'da yaşadığımız izlenimi uyandırmıştı. Düşmanımız SSCB değildi artık, önceden kestirilemeyen ve bilinmeyendi yalnızca.

NATO Genel Sekreteri 10 Eylül 1993 günü içinde bulunulan durumu şöyle özetlemişti: "Sovyet komünizminin çökmesinden bu yana gerçek bir paradoksla karşı karşıyayız: Üstümüzdeki tehdit geriliyor, ama barış da geriliyor⁷."

Batı dünyasının berisinde doğru, ötesinde yanlış. Bir zamanların Yugoslavya'sında, Somali ya da Tacikistan'da tehlike

tehdidin yerini almamıştı, ilk savaş çıktı ortaya, bu da kuşkusuz aynı şey değil.

Soğuk savaş sonrasında ortaya çıkan çatışmalar üç ayrı tür olarak ele alınabilir: Orta Amerika gibi (başlıca devindirici gücü olan Doğu/Batı düşmanlığı ortadan kalktığı için) soğuk savaşın son verdirdiği çatışmalar; eski Yugoslavya'da olduğu gibi başlattığı çatışmalar (böyle bir çatışmanın, Avrupa'daki sınırların tartışma konusu edilmesini engelleyen Sovyet-Amerikan rekabeti döneminde patlak vermesi olanaksızdı); bir de Afganistan gibi⁸ dönüşüme uğrattığı çatışmalar (savaşın, yalnız Sovyet birliklerinin geri çekilmesinden sonra değil, SSCB'nin ortadan kalkmasından sonra da, başka bir biçim altında sürüp gittiğini görmüştük. Sovyet emperyalizmine karşı bir bağımsızlık savaşı değil, çeşitli Afgan etnik toplulukları ve görevlileri arasındaki gerçek bir iç savaş söz konusuydu).

Savaşın geri geldiğini sanmak kesinlikle yanlış olur. Ufkumuzda hiç yok olmadığı için, geri de gelemez. Yalnızca 80'li yılları ele alsak bile, Afganistan, Güney Afrika, Orta Amerika, Irak/İran çatışması nedeniyle gezegenimiz kana boğulmuştu. Yüzyılın sonu gelip hesap kesme zamanı çatıştığında, 90'lı yıllarda 80'li yıllardan daha çok kan döküldüğünü söylemek güç olacak doğrusu.

1945 ile 1990 yılları arasında akıp geçen 2 340 hafta boyunca, dünyamızın savaşmadan geçirdiği hafta sayısı olsa olsa üç tanedir yalnızca. Bu durumda, bütün bu yılları "savaş sonrası" yıllar diye nitelemek, güldürüyle içler acısı olayları birbirine karıştırmaktan başka bir anlam taşımaz. Bütün bu yıllar süresince yaşanan 160 çatışma sonunda 35-40 milyon kişi ölmüştü⁹. Üstelik, bu sayı siyasal şiddet yüzünden ölenlerin sayısından da daha azdır. Nitekim, Zbigniew Brzezinski (ne yazık ki Fransızcaya çevrilmemiş olan) *Out of Control* adlı kitabında, "XX. yy. boyunca yaşanan savaşlarda 87 milyon kişi öldü, bunun 17 milyonundan tek başına Hitler sorumludur. Stalin'in uyguladığı baskılar sonunda 25 milyon kişi yaşamını yitirdi. Çin'de komünizmin kurulmasının da 29 milyon kişiye mal olduğunu ortaya koymak gerekir. Kısaca, XX. yy. boyunca komünizmi kurmak için gösterilen çabalar sonunda 60 milyon kişi yaşamından ol-

du; buna rahatlıkla insanlık tarihinin en pahalı yenilgisi diyebiliriz. Buna bir de, Türklerin öldürdüğü Ermeniler ile Hindistan'ın paylaşılması sırasında yaşamını yitiren Hindular ve Müslümanlar ve bu türden kıyımlarda ölenler eklenirse, bu yüzyıl boyunca savaş dışı ideolojik nedenlerle 80 milyon kişinin öldüğü ortaya çıkar. Sonuçta, siyasal nedenlere bağlı olarak, bile isteye yaşamları söndürülen kişilerin sayısı en azından 167 milyon kişidir, üstelik hiç aşırıya kaçmadan bu sayı 175 milyon kişiye kadar yükseltilebilir. Yüzyılımız süresince insanlığın zihinsel sağlığının bozulmasının bedeli budur.¹⁰

Değişen, Batı dünyasının çatışmaları algılama biçimi. Doğu/Batı ayrılığı ortadan kalktığından, bir an için, "çevre ülkelere ilişkin" diye nitelenen bütün bu çatışmaların bizim kendi güvenliğimizi etkileyebileceği düşünülürdü. Değişen, yaşanan olayların içerdiği dehşet değildi; kentlerin dışındaki yoksul semtlerde patlak veren huzursuzlukların kibar semtlere bulaşabileceği kaygısıydı.

Pek çok etken, artık savaşa başvurma olanağını kısıtlıyor. Soğuk savaşın son bulması, Avrupa'da önemli bir çatışma yaşanma tehlikesini ortadan kaldırdı. NATO ve Varşova Paktı'nın konvansiyonel ve nükleer silahlarla aşırı derecede donatılmış orduları, artık birbirlerinin üstüne atlamayacaklar.

Soğuk savaşın son bulmasının bir başka yararlı sonucu da, ideoloji alanında yol açtığı görüş birliğidir. Bütün uluslar aynı değerleri paylaşıyor, çatışma da konu dışı olup çıkıyor. Amerika'nın kültür alanındaki hegemonyasına karşı çıkılmıyor, bu hegemonya isteniyor. Örneğin, Güney Çin'deki Shenfel Fabrikası, Çin Halk Kurtuluş Ordusu tarafından zorla kapatılmadan önce *Lion King* filminin video kasetlerini üretiyordu; bu kasetler ABD'de bile henüz piyasaya sürülmemişti. Yirmi yıl önce olsa, Çinli yetkililerin müdahalesi, Amerikan ideolojisinin solucanlarının Çin toplumuna sızmasını engellemeyi amaçladığı için haklı bulunabilirdi. Günümüzdeyse, Çinli yetkililer ticari alanda Washington'la iyi ilişkiler sürdürmek amacıyla işe karışıyorlar. Çin ordusu Disney stüdyolarının çıkarlarını koruyor, işte merhum başkan Mao Ze Tung zamanında düşlemeye bile cesaret edilemeyecek bir senaryo.

Sömürgelerin bağımsızlaşması, bir sürü çatışmanın kökünü kuruttu. Artık "özgürlük savaşçıları"nın sömürgeciliğin bo-yunduruğuna son vermek için silahlara sarılması gerekmiyor.

Kısacası, uluslararası hukuk giderek daha etkili biçimde kendini kabul ettirmiş olduğundan, devletler arasındaki anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması için savaşa giderek daha kısıtlı ölçüde başvuruluyor. XIX. yüzyılda savaş devletlerarası ilişkilerin normal bir biçimiydi. İki ya da daha çok sayıda devlet arasında ciddi bir anlaşmazlık çıktığında, savaşa başvurmaya doğru ya da yasal olup olmadığını, uluslararası yaşamda hiç kimse tartışmıyordu. SDN, Birinci Dünya Savaşı ertesinde, hukuki bir makam olarak hakemlik kurumunu geliştirmeyi denedi. 1929 yılında yapılan Briand-Kellogg Antlaşması ve 1945 yılında imzalanan BM Antlaşmaları savaşa başvurmayı hukuki açıdan yasaklıyordu. Bu yasağa hiçbir şekilde uyulmadığını söylesek abartmış olmayız kuşkusuz. Hem hız sınırını aşmakla trafik yasası da ortadan kalkmaz ki zaten.

Savaş, ortadan kalkmış olmasa da, artık normal bir şey olarak kabul edilmiyor. Saygınlıklarını koruyup sürdürme kaygısı duyan büyük devletler ya gizlice başvuruyorlar savaşa ya da açtıkları savaşı haklı göstermek için binbir türlü bahane yaratıyorlar. Askeri anlamda saldırıda bulunan taraf, diplomasi alanında hemen savunmaya geçer.

Savaş yandaşlığı artık öldü. Hem de öyle bir öldü ki, barış yanlısı olmaktan söz etmenin neredeyse hiçbir anlamı kalmadı. Aslında, bunun için savaş yandaşlarıyla barış yandaşlarının karşı karşıya gelmesi gerekiyor. Barışa ulaşma ya da barışı koruyup sürdürme yolları farklı farklı yorumlanabilse de, (ister zengin demokrasilerde ister başka ülkelerde olsun) kimse artık kendi düşüncelerini yaymak için resmi olarak savaşa başvurmak istemiyor¹¹. Günümüzde, açıkça savaş yanlısı olduğunu haykıran birini bulmak olanaksız hale geldi.

Öte yandan, geniş topraklara sahip olmak da artık önemini yitiriyor.¹² Bir toprağa sahip olmak, kimseye bu toprağı denetleme olanağı vermez; Sovyetler bunu Afganistan'da yaşamışlardı, ne var ki Ruslar Çeçenistan örneğinde bu deneyimden hiçbir şey öğrenmediklerini gösterdiler. Bir ülke fethedilebilir

ama bir halk asla fethedilemez. Vietnam Savaşı'nda Amerikan Ordusu, Afganistan'da Kızılordu ya da işgal altındaki topraklarda Tsahal gibi, en güçlü ordular da bu acı deneyimi yaşadılar. Potansiyel saldırganlar, kendilerine gereken dersleri, çok daha yakın ve çok daha acılı olaylara bakarak rahatça çıkartabilirler: Sözelimi 1980 yılında İran'la, 1990'da da Kuveyt'le karşı karşıya gelen Irak ya da 1982 yılında Arjantin'le karşı karşıya gelen İngiltere, gerçekleştirdikleri o savaş girişimleri sonunda hiçbir yarar elde edememişlerdi.

SSCB Afganistan'da, ABD Vietnam'da, Vietnam Kamboçya'da, Libya Çad'da, İsrail de Lübnan'da yıllarca savaştıktan sonra, "yeni topraklar elde etmeye" yeltenip kazançtan çok zarara uğramışlardı.

1996 yılında, açıkça toprak isteğinde bulunan devlet sayısı neredeyse bir elin parmakları kadar. Eski Yugoslavya türünden örnekler de var. Bir de Tayvan ve Spratleys başta olmak üzere, çeşitli topraklar üzerinde hak iddia eden ve potansiyel anlamda tehlike sunan Çin örneği var.

Daha kısa bir süre öncesine kadar kural olan şey (yani, toprak üzerinde hak iddia etmek), artık son derece tuhaf bir istisna olmuş durumda.

Bununla birlikte, farklı etkenler farklı biçimlerde savaşa yol açabiliyor.

Sahte Tehditler, Gerçek Düşler

Bu konuda en sık verilen örnek, Güney'in tehdididir. Soğuk savaşın (düşmanları karşısındaki varlık nedenlerini ve rahatça alışımlı oldukları, basitleştirerek düşünme biçimini yitirdikleri için yollarını şaşırmış) öksüzleri, düşünce kalıplarını değiştirmelerini gerektirmeyen bir düşman yaratmayı başardılar hemen.

Gorbaçov'un danışmanlarından biri olan G. Arbatov daha 1987'de Batılılara şöyle demişti: "En korkunç şeyi yapacağız size, düşmansız bırakacağız sizleri". Sözlerinin ne kadar doğru olduğunun farkında değildi! Batı demokrasilerinin, harekete

geçebilmeleri için karşılarında bir rakip olması gerektiğine parmak basmıştı. SSCB ortadan kalktığına göre, yerine hemen başka birinin bulunması gerekiyordu.

İslamcı tehlikeden 9 Kasım 1989'dan önce söz edilmişti kuşkusuz. 1979'daki İran Devrimi'nden, Amerikan Elçiliği'nde rehin alanlardan, başkan Enver Sedat'ın kökten bir İslamcı tarafından öldürülmesinden, Lübnan'daki iç savaş ve Avrupa'da gerçekleştirilen terör eylemlerinden bu yana, "Tanrı çılgınları" görüntüsü iyice yerleşmişti akıllara.

"İktidarın dizginlerini ele aldıklarında, çok eskilerden gelen bir ceza yasasının hükümlerini (el kol kesme, recm, vb. -yani ünlü *şeriat*) uygulamak ile terörizm (hükümete muhalefet ediyorlarsa) arasında seçim yapmaktan başka çare sunmayan "aşırılık yanlıları" ile "İslamcılar"ı bir tutmayı doğal sayan bir eğilimle karşı karşıyayız. On beş yıldan bu yana, tanık olduğumuz İslamcı hareketler, bize bunları silahlar, bombalar ya da devlet eliyle gerçekleştirilen barbarlıklarla bir tutmaktan başka seçim hakkı tanımadı¹³".

Doğu'dan kaynaklanan tehdidin yerini, Güney'den kaynaklanan başka bir tehdit alıyor. Bu yalnızca coğrafi açıdan gerçekleştirilen bir yön değişikliği; stratejik düşünceleri tanımlarken kullanılan çerçevelerde en ufak bir değişiklik olmuyor. İşaret noktası olmaması kadar kötü bir şey olmadığı için de, hemen yeni işaret noktaları yaratmak gerekti. Körfez Savaşı konusunda yazılan binlerce yorumun mürekkebi henüz kurumamışken, usta bir çözümleyici durumu şöyle açıklamıştı: "Güney, işte yeni tehdit burdan geliyor... Yazılar, yayınlar, kitaplar boyunca duyuruluyor ya da övülüp göklere çıkartılıyor ve de korkmuş gibi yapılıyor: Doğu/Batı çatışması yok artık; bunun yerini Kuzey/Güney çatışması aldı... Bu yüzden, böylesine saf bir düzene insan zekâsı hayran kalıyor... Genel kurmaylar zırhlı araçları hemen kum rengine boyatıp, bütün füzeleri Güney'e çeviriyor, sonra da güçlü tarafın zayıf tarafı nasıl caydıracağını incelemeye başlıyorlar¹⁴".

Ulusal Cephe Nisan 1995'te programını tanıttı. Savunma konularına ayrılmış olan bölümde şu satırlar göze çarpıyordu: "Kızılordu tehdidinde karşı 60'lı yılların başlarında kurulmuş

olan savunma araçlarımız Güney'den gelebilecek saldırı biçimlerine uygun düşmemektedir¹⁵". Gerekli olsaydı "Güney'in tehdidi" konusunun ne denli akıldışı olduğunu gösterebilirdi. Kökleri, bunları ileri sürseler bile, elle dokunulabilecek bir gerçekliği ortaya koymayanların düşlerine kadar uzanan siyasal bir kanıt, daha doğrusu bir slogan bu. Ne olursa olsun, çiçek açıp serpilen; artık eleştirilmemesi gereken ortak bir alan oluşuyor.

Çözümleme biraz daha ileri götürülürse, bütün bunun Fransa'da tarihsel ve psikolojik bir arka plana sahip olduğu, bu arka planın da VIII. yüzyıldaki Arap İstilasası ile Cezayir Savaşı anılarına dayandığı da ortaya çıkar. Bundan başka bir de toplumbilimsel arka plan var ki, bu arka planın kökeninde de İslamcı fanatizmin yarattığı korku ile nüfusun çoğunluğunun elden kaçmasından duyulan korku birbirine karışmış durumda¹⁶.

Amerikalı bir başyazar bu söylenceyi çok güzel anlatmıştı: "Müslüman köktencilik hızla, dünyamızın genel barış ve güvenliğinin karşısına dikilen en önemli tehdit olup çıktı. Karşı karşıya kaldığımız bu tehdit 30'lu yıllardaki Nazizm ve faşizm ile 50'li yıllardaki komünizm tehdidine benziyor¹⁷". Geçmişte kalan Sovyet tehdidinin yerine, varsayılan İslam tehdidini koyma eğilimi açıkça görülüyor.

O zamanlar NATO Genel Sekreteri olan Willy Claes, *Süddeutsche Zeitung*'ta yayımlanan demecinde talihsiz bir açıklama yapmıştı: "Bir zamanlar komünizm ne kadar tehlikeli olduysa, şimdi de [İslamcı] köktencilik aynı derecede tehlikeli; köktencilikle demokrasi uzlaştırılamaz, ne var ki NATO İslamcı aşırılık tehdidinin engellenmesine katkıda bulunabilir, çünkü 'NATO, askeri bir ittifaktan çok daha öte bir şeydir'"¹⁸. Claes'in bu demecinden NATO'nun, yaşamını sürdürmek istiyorsa, kendisine yeni bir düşman yaratması gerektiği ortaya çıkıyordu. Üstelik bu demec; varlığını sürdürmek için yeterince çok sayıda gerçek nedene sahip olan bir kuruluşun yaşamını sürdürmesi için bir sürü bahane bulmaya, sahte aklamalara hiç mi hiç gerek olmadığını düşünenlerce olduğu kadar; hayali düşmanlar yaratmak isteyip bunda başarılı da olunabileceğini, ama böyle yapmakla

NATO'nun güvenilirliğini yitirmesine neden olunacağından kaygılananlar tarafından da hiç iyi karşılanmamıştı.

Böyle sahte bir gerçeklik karşısında Alexandre Adler gibi son derece aydınlık ve parlak bir zekâ bile körleşebilir. Adler'e göre, şehit düşme, hem öğreti hem de ülke konularında uzlaşmaz olma, kâfirlerin ülkesinde haklı bulunan terörizm dürtüsüne ve daha da önemlisi, gerçek güç ilişkilerinin çoğu kez çılgınca çarpıtılarak değerlendirilmesine dayanan bir İslam Devrimi'nin mantığı, tüm soğuk savaş yılları boyunca şöyle ya da böyle komünistlerle kapitalistleri bir araya getiren cebirsel işlemlerden son derece tehlikeli biçimde farklıdır¹⁹.

İslam, yalnızca düşman olarak komünizmin yerini almakla kalmadı; durum daha da kötü, Müslüman yöneticiler Batı dünyası ile aynı akılcılığı paylaşmadıkları için, Batı dünyası daha da büyük tehlikelerle karşı karşıya kalmış durumda. Birçok uzman ve sorumlunun, Fransa'nın benimsemiş olduğu caydırma öğretisine değişiklik getirerek, Güney'deki ülkelere karşı cerraahi adı verilen kimi nükleer silahların kullanılmasına izin verilmesini istemesinin nedeni, bu kişilere göre Müslüman ülke yöneticilerinin akılcı biçimde düşünememiş olabilecekleriydi.²⁰

Kimi köktenci İslamcı hareketler tarafından benimsenmiş olan fanatizmin, Batı demokrasisinin değer ve ülkülerine tam anlamıyla ters düştüğünü yadsımak kuşkusuz aptalca olur.

Cezayir'de yaşanan bunalımın yarattığı sonuçlara şöyle hızla göz atmak bile insanın yüreğini titretmeye yeter. İslamcılar iç savaş batağına saplanmakta olan bu ülkede, kendilerine direnenleri vahşice öldürdükleri gibi, ülkeyi dış dünyadan koparıp kendi içine kapatmak amacıyla gazetecilerle yabancıları da sistemli biçimde öldürüyorlar. Ama bunlarla mücadele eden ve uzunca bir süre (oldukça uzun bir süre) yalnızca bu nedenle Batılı ülkeler tarafından desteklenmiş olan hükümet güçleri de hemen hemen aynı yöntemlere başvuruyorlar. İran'da, Pakistan'da ve Bangladeş'te İslama küfreden kişinin sonu ölüm olabilir. İranlı din yetkilileri tarafından, İslama hakaret ettiği gerekçesiyle Salman Rüşdi adına ölüm fermanı çıkartılmış olması, Batı kamuoyunu Aydınlık Çağı'ndan ışık yılı kadar uzaklara sürüklemişti. Doğruyu söylemek gerekirse, günümüzde gökle-

re çıkartılan ve o zamanlar Batılı yönetimlere son derece yakın olmasıyla tanınan Şah yönetimi, Batılı yönetimler tarafından benimsenmiş değerlerden son derece uzaktı. Örneğin Sudan'da hırsızlık yapanların eli kesiliyor. Birçok İslamcı ülkenin entelektüel yaşamına müthiş bir terör yerleşiyor. En azından bulunduğu bölge değerlerine göre açık ve görece demokratik bir ülke olan Mısır'da, "dönme" diye nitelenen bir üniversite profesörüne, mahkeme kararıyla karısını terk etmesi emrediliyor. Zengin ülkelerde insanları harekete geçiren en önemli etkenin zenginlik ve tüketim olduğu bir çağda, İslam, Hamas'taki intihar komandoları örneğinin de gösterdiği gibi, ruhları huzur içindeki bir sürü genç insanı kendi adına ölüme sürükleyebilecek güçte. Çeşitli İslamcı hizipler arasındaki ayrılıklar sonunda Afganistan, Sovyet güçlerine karşı girilen savaştan çok daha kanlı bir iç savaşa sürükleniyor.

"Güney'in tehdidi" teması kendi kendini gerçekleştiren bir kehanete bağlanıyor. Olası bir düşmanı ve bir bütün olarak Güney'i hedef göstermek ya da belirtmek, o düşmanı yaratmaya büyük ölçüde katkıda bulunur. Bu tür bir aforoz tek bir işe yarar, o da Müslüman ve Arap ülkelerde Batı dünyasıyla hiçbir adil antlaşma yapılamayacağına inananların ekmeğine yağ sürmektir. Bu da şu an için çoğunluğu oluştursalar bile, dışa açılmadan ve diyalogdan yana olanların gücünü azaltabilir yalnızca.

Doğruyu söylemek gerekirse, Güney, Üçüncü Dünya'nın yalnızca bir kesimini temsil eder. Afrika'nın, Sahra'nın altında kalan kesimi bu tanım kapsamına girmez; bu görüşten yana olanlar temkinli olduklarından ya da korkaklıklarından, sınırları belirsiz bu topluluğu kullanmayı tercih ederler.

Siyasal açıdan ele aldığımızda, birbirinden son derece farklı ülkelerin aynı kefeye konduğu görülür. Nikaragua'dan Bangladeş'e, Gabon'dan Filipinlere'e varıncaya dek Güney'de kalan tüm ülkelerin olanca güçlerini toplayıp Batı ülkelerinin ve bu ülkelerin zenginliklerinin üstüne çullanacakları doğrusu pek akla yatkın değil.

Ama Güney, yalnızca Müslüman ülkelerle sınırlanmış olsa bile, gösterilmek istendiği kadar türdeş değil. Fas ile Cezayir'in birdenbire birleşip Fransa'ya karşı aynı davayı paylaşmaları

düşünülebilir mi? Türkiye'nin sadık bir NATO üyesi olduğu unutuldu mu yoksa? Dünyanın nüfusu en kalabalık Müslüman ülkesi olan Endonezya bize karşı İran'la ittifak kurabilir mi?

"İslamcılık kapitalizmi aştığını ileri süren komünizmden farklı olarak, Müslüman toplumların elde edemediği modernliği reddetmekten başka hiçbir ufuk göstermiyor insanlara²¹".

Zaman zaman uluslararası bir İslamcılık hayaletinden söz ediliyor. Karşılaştırma yapıp güç kazanılıyor bu kez de. Bir zamanlar komünizmin yaptığı gibi, şimdi de İslamcılık Batı'nın egemenliğini gündeme getiriyor. Tıpkı komünizm gibi, İslamcılık da yönetimde olduğu ülkelerde devletlere ve ayrıca kendi davası adına çalışan, beşinci kolun çekirdeğini oluşturan militanlara dayanıyor. Tıpkı komünizm gibi, İslamcılık da yaşanan toplumsal güçlükleri ve Batı dünyasına duyulan hıncı sömürüyor.²²

1995 yılı Nisan ayında Hartum'da toplanan ve sözü edilen İslamcı enternasyonalin somutlaşması olarak sunulan Arap ve İslam Konferansı tam bir kafa karışıklığı içinde sona erdi. En köktenci İslamcılar bir araya getireceği varsayılan bu toplantıda bile, aşırılık yanlılarıyla ılımlılar arasındaki anlaşmazlıklar açıkça ortaya çıktı; öyle ki, konferans en önemli konularda hiçbir görüş birliğine varılamadan kapandı.

Batı siyasal yaşamını da çelişkiler belirliyor. ABD, şeytanın ta kendisi dediği İran'ın ticaret alanındaki en önemli dostlarından biriydi. Afganistan'daki en aşırılık yanlısı İslamcılara uzun bir süre yardım etmişti. Hamas da FKÖ'ye karşı bir güç oluşturmak için İsrail tarafından el altından desteklenmişti; aynı biçimde, Müslüman Kardeşler de sol hareketlerin etkisini zayıflatmak amacıyla, zamanında Mısır'daki iktidar tarafından desteklenmişti.

Hem kendi halkına hem de ülkede yaşayan yabancılara karşı en büyük baskıyı uygulayan, en önemli cehalet yanlısı Müslüman devlet Suudi Arabistan'dır kuşkusuz; ama kimse kalkıp da bu ülkenin Batı düşmanı olduğunu düşünemeyeceği gibi, ona karşı en ufak bir eleştirel yargıyı dile getirmeye de cesaret edemez. Oysa Riyad çok uzun zaman boyunca bütün köktenci İslamcılar parasal açıdan destekleyen en önemli kaynak durumundaydı.²³

Aynı açıklama askeri planda da rahatlıkla yapılabilir. Doğu ile Güney'i karşılaştırmaya çalışmak tam anlamıyla işleri zorlaştırmak olur. Varşova Paktı, tek bir yönetime, SSCB'nin yönetimine bağlı türdeş bir bütündü. Dünyada o güne dek görülmedik derecede eksiksiz bir askeri güce sahipti. Müslüman Arap dünyası son derece parçalanmış olmasının yanı sıra, acımasız düşmanlıklar da barındırır. Ortalarda bu dünyanın *leader*'liğini üstlenebilecek hiçbir ülke de yoktur. Savaş olacaksa, bu daha çok söz konusu dünyanın kendi içinde olacaktır; Körfez'de yaşanan iki savaş ya da Cezayir'deki iç savaş buna tanıktır.

Olivier Roy şöyle yazmıştı: "Bir tek öteki Müslümanlara (İran/Irak) ya da Sovyetler'e (Afganistan) karşı savaş açmış tuhaf bir İslamcı tehditle karşı karşıyayız doğrusu; terörizm açısından IRA ya da ETA, Kızıl Tugaylar ve Baader Çetesinden bile daha az zarar vermiş bir tehdit, küçük küçük toplaşmalardan oluşan birimleri Avrupa siyaset ortamında Hizbullah ya da İslami Cihad'dan daha uzun süre kalmayı başarabilmiş tuhaf bir tehdit doğrusu²⁴".

Askeri alandaki dayanışmanın (böyle bir dayanışma olması gerekirse), Akdeniz'in güney kıyılarındaki ülkelerden çok Avrupa ülkelerini birbirine bağlayacağına dair en ufak bir kuşku yok. Libya, Suriye ya da Cezayir ile Fransa arasında bir çatışma çıkması durumunda, öteki Avrupa ülkelerinin kendi müttefiklerinin yardımına, Arap ülkelerinin kendi kardeş ülkelerinin yardımına koştuklarından çok daha kolayca ve hızla koşacaklarına (üstelik bu çatışmayı başlatmış olma sorumluluğu kimin olursa olsun) bahse girebiliriz.

Askeri alanda yardım yararsız olacak. Askeri açıdan ele alındığında, çeşitli güçler arasındaki dengesizlik öylesine büyük ki, kısa zamanda ortadan kalkacak gibi görünmüyor. Kimi Güney ülkelerinin balistik olanaklara sahip olması kaygı yaratabilse de, Kuzey, teknoloji alanı başta olmak üzere, o kadar elverişli bir konumda ve bu durum öyle açık ki bütün bunlar sonucunu hiç değiştirmeyecek.

Sağduyu, güçlü olanın güçsüz olanı tehdit etmesinin, güçsüzün güçlüyü tehdit etmesinden daha kolay olduğunu, yalnızca askeri açıdan ele alındığında, GSMH'sı daha yüksek bir

ülkenin yoksul ülkelere karşılık verme ve kendini savunma araçlarını daha kolaylıkla edinebileceğini öğretir. Yoksul ülkeler zengin ülkelere belirli ölçüde zarar vermek istiyorlarsa, askeri güç alanında zengin düşmanlarına yetiştirmek umuduyla (bunun boş bir umut olduğu çabucak ortaya çıkar) zaten hassas bir ekonomiyi daha da deşmiş olurlar²⁵.

Bu konuyla ilgili olarak söylenebilecek son bir şey de, askerlik sanatının günümüzde sayısal üstünlükten çok teknolojik üstünlüğe bağlı olduğudur. Oysa, günümüzde teknolojik üstünlüğü elde etmenin tek yolu mali alanda ve sanayi alanında sahip olunan güçtür²⁶.

Orduların gücü askerlerin, tankların ya da uçakların sayısından kaynaklanmıyor. Bu güç daha çok, teknolojik üstünlüklerinin derecesine bağlı. Körfez Savaşı'nın verdiği en açık derslerden biri de budur. Sayısal açıdan ele alındığında, Irak güçleriyle ABD kumandasındaki uluslararası güçler arasında görece bir eşitlik, bir denge var gibiydi. Çatışmalar son bulduğunda, uluslararası gücün 236 askeri ölmüş, 36 aracı parçalanmıştı, buna karşılık Irak Ordusu'nun 100 000 ile 300 000 kadar askeri ölmüş, 3 000 tankı, 2 000 aracı ve 2 000 topçu bataryası parçalanmıştı. Aradaki bu müthiş fark yalnızca teknolojik üstünlük sayesinde açıklanabilir; teknolojik üstünlük güçleri kat kat artırmış gibiydi. Bu durumda, kalkıp da Suriye'nin ya da Libya'nın elinde Fransa'dan daha çok tank olduğunu söylemek pek önem taşımaz. Yalnız sahip olduğu tank sayısı nedeniyle dünyada dördüncü sırada bulunduğu için, yanlış yere dünyanın dördüncü büyük ordusu olarak tanıtılan Irak Ordusu'nun başına gelenlere bir bakmak yeter de artar bile.

Güney'in ya da İslamcı tehlikenin körükörüne suçlanması, Batı dünyasının, Müslümanların bir kesiminin köktenci konumlar benimsemesinde üstlendikleri sorumlulukları haklı çıkarmaz.

Bu konunun potansiyel sonuçları açısından uyanık olmak, nedenlerini düşünmemizi engellemez. Pek çok Müslümanın yaşadığı, Batı dünyası karşısında itilmiş olma duygusu ile ülkelerimizin karşı karşıya bulunduğu askeri tehdidi birbirine katıp durmanın hiçbir anlamı yok, içinde bulunduğumuz duruma

gerekli, uygun bir yanıt verme olanağı da yok.

Köktenci İslamcılığın gelişimine çoğu kez Batı düşmanı eleştiriler de eşlik ediyor. Oysa buna, pek çok kez her ülkenin kendine özgü iç siyasal nedenleri yol açıyor. Bu tıpkı şuna benziyor: Soğuk savaş yıllarında Batı Avrupa komünist partileri Atlantik İttifakına karşı bir söylem geliştirebilmiş olsalardı, bu, yalnızca binlerce seçmeni kendilerine oy vermeye iten iç siyasal ve toplumsal nedenlerden dolayı olurdu.

Batı dünyası kendisi için bir tehlike olarak kabul ettiği şeyi kökünden sökmek için hangi örnekleri ve hangi değerleri öneriyor?

Uygarlıklar Sarsıntısı ve Kimlik Çatışmaları

Samuel Huntington çok saygın bir dergi olan *Foreign Affairs*'in yaz 1993 sayısında İslamcı tehdidin ya da "Güney tehdidi"nin yeni bir çatışma türünü inceden inceye tanımlamıştı²⁸. Huntington'a göre, uygarlıklar arası çatışmalar, modern dünyada yaşanan çatışmalarının evrimindeki son evre olacaktır.

Westfalya Antlaşması'ndan sonra, Batı dünyasında yaşanan tüm çatışmalar prensleri, kralları ve imparatorları karşı karşıya getirmişti. Fransız Devrimi'nden sonraysa, çatışmalar artık uluslar arasında patlak verdi. XX. yüzyıldaysa, yaşanan çatışmalarda hep ideolojiler (komünizm, nasyonal sosyalizm, liberal demokrasiler) karşı karşıya geldi. Yaşanan iki dünya savaşı da, soğuk savaş da yalnızca Batı'daki iç savaşlardı. Günümüzdeyse, uygarlıkların çatıştığı çağa adım atmış bulunuyoruz.

Uygarlık, kültürel bir kimliktir. Nesnel öğeler (dil, din, tarih, görenekler, kurumlar) ve bir öznel öğeyle, kişilerin kendi kendileriyle özdeşlemeleriyle tanımlanır.

Bir uygarlık birden çok ulus-devleti kucaklayabileceği gibi tek bir ulus-devleti de (Japonya örneğinde olduğu gibi) kucaklayabilir. Pek çok alt uygarlığa da yer verebilir (Batı uygarlığının Avrupalıya ve Kuzey Amerikalıya, İslam uygarlığının Araplara, Türklere ve Malezyalılara yer vermesi gibi).

Huntington sekiz ayrı uygarlık tanımları yapar: Batı Uygarlığı, Konfüçyüs Uygarlığı, Japon Uygarlığı, İslam Uygarlığı, Hindu Uygarlığı, Slav-Ortodoks Uygarlığı, Latin Amerika Uygarlığı ve Afrika Uygarlığı. Uygarlıklar arasındaki farklar hem gerçektir hem de temel özellikler taşırlar. Uygarlıklar yüzlerce yıllık tarihin ürünüdürler, hemen ortadan kalkmayacaklardır. İdeolojik çatışmalarda insanların karşısına çıkan soru şuydu: "Hangi taraftansın?" İnsanlar taraf tutabilir, sonra da tuttıkları tarafı değiştirebilirlerdi. Uygarlıklar arasındaki çatışmalardaysa, insanların karşısına "Sen kimsin?" sorusu dikilir. Bu durumda insanların taraf değiştirme olanağı da ortadan kalkmış bulunuyor.

Bir zamanların Yugoslavya'sında patlak veren savaş, Tito döneminde barış içinde bir arada yaşayabilmiş Ortodoks Sırp-larla, Katolik Hırvatları ve Müslüman Boşnakları karşı karşıya getirdiği için Huntington'ın savlarını doğrular gibiydi, sanki bu savların kusursuz bir örneği idi.

Huntington'a göre, gelecekte dünya siyasetinin ana eksenini büyük olasılıkla, bir yanda Batı dünyası içindeki çatışma, bir yanda da dünyanın geri kalanı ile bu kesimin Batılı değer ve güçlere vereceği karşılık arasındaki çatışma olacaktır. Huntington'a göre, askeri alanda Müslüman-Konfüçyüsçü bir ittifak oluşturulacak ve bu ittifak, Batı'yla kurulmuş olan güç ilişkilerini yeniden dengeleyebilmek için askeri teknolojiyi elde etmeye yönelecektir. Nitekim Çin; Irak, İran, Libya ve Cezayir'e, Güney Kore de Suriye ve İran'a askeri yardımda bulunmuştu.

Huntington Batı dünyasının kendi içindeki işbirliğini (özellikle de Avrupa ile Kuzey Amerika arasındaki işbirliğini) güçlendirmesini, Doğu Avrupa ile Latin Amerika'yı da kendi bünyesine katmasını, Konfüçyüsçü ve Müslüman dünyaların askeri alandaki yayılmasını sınırlandırmasını öneriyor. Bu, ne kadar parlak olursa olsun yanlış bir öneri. Uluslararası ilişkilerde kültürel ve dinsel etkenlerin ne kadar önemli olduğunu aydınlatmak gibi bir başarı gösteriyor, ama bu etkenlerin önemi 1993'ten çok daha önceleri gösterilmişti. Aslında bu, "Güney tehdidi"nin entelektüelleştirilmiş bir biçiminden öteye geçmiyor. Huntington'ın yazısının değerli bulunup önemsenmesinin

nedeni, son derece sıradan biçimde algılanmış olan bir konuyla ilgili olarak, iyiden iyiye geliştirilmiş bir yaklaşım sunmuş olmasındır. Huntington'ın yaptığı çözümleme, soğuk savaş sonrasında ABD tarafından benimsenen stratejik amaçlara tıpatıp uymaktadır: Bir yandan "özgür dünya"nın başını, ABD güdümünde, Doğu Avrupa'ya doğru geliştirmeye çalışırken, bir yandan da Latin Amerika ve Batı Avrupa ittifakını sürdürmek, öte yandansa Asya ya da Yakın Doğu'da başkaldırabilecek güçlerin ortaya çıkmasını engellemek. Kimilerince bu çözümlemenin en başarılı yanı, sürmekte olan tüm çatışmalara uygun bir okuma kalıbı sağlamış olması. Soğuk savaşın pusulasını şaşırmış olanlar içinse bu, tam anlamıyla bir nimet. Elllerinde, gene Avrupa'daki eski çokuluslu ülkelerdeki iç savaşlar kadar Yakın Doğu ya da Çin Denizi'ndeki savaşları bile açıklayabilen genel bir kuram var. Huntington'ın yazısı yayımlandığında, yazının iddiası başka pek çok eleştiride çürütülmüştü²⁹.

Paradoksal olsa bile, İkinci Körfez Savaşı sırasında Müslüman dayanışması, kutsal savaş ve cihad çağrısında bulunan (pek de başarılı olamamıştı bunda) Saddam Hüseyin de aynı Samuel Huntington gibi düşünmüştü. Pek de başarılı olamamıştı, çünkü gerçek savaşlar, düşlenen ya da kahince bildirilen savaşlar değildir, onlar genellikle iki ayrı uygarlık arasında değil, tek bir uygarlığın içinde olur. Müslümanlar ne Saddam Hüseyin'in, ne Boşnakların, ne de Ermenilerle çarpışan Azerilerin yardımına uçarak gitmediler. Çinlilerin Suudi Arabistan'a ya da İran'a silah satmasını, Konfüçyüsçülükle-İslamcılık bağlantısı olarak kabul etmenin elle tutulur yanı yoktur. ABD ya da Avrupa, Ortadoğu ülkelerine silah sattığında Batılı-İslamcı bağlantısından söz ediliyor mu? Edilmiyor, çünkü her iki örnekte de yapılan bu silah satışları, ulusal pazar yeterli büyüklükte olmadığında, ülkenin bağımsızlığı açısından büyük öneme sahip olduğu düşünülen bir silah sanayisini ayakta tutma gereksinmesine karşılık veriyor. Böyle bir şey aynı zamanda döviz elde etmeye de yarar. Bu satışları sanayi, ticaret ya da stratejik nitelikli güdüler yönlendiriyor, demek ki; silah satışları en ufak biçimde uygarlıklar arası bir mücadele adına yapılmıyor, eğer böyle bir şey olsaydı, o zaman silahlar satılmaz hibe edilirdi;

günümüzdeyse böyle bir şey pek görülüyor.

Öte yandan, Sırlarla Hırvatlar'ın aynı dini paylaşmadıklarını halde, aynı uygarlığın malı olduklarını söyleyemez miyiz? Sırlar da Hırvatlar da Slav, diller aynı, çok uzun zaman boyunca hep aynı köylerde birlikte yaşadılar ve birbirleriyle evlendiler.

Pierre Hassner, Huntington'ın yazısı üzerine çok yerinde olarak şunları yazmıştı: "Ortodoksların birbirleriyle uyum içinde olduklarını ileri sürerek Rusya ile Ukrayna arasında yapılan, ama hemen bozulveren ve yalanlanan antlaşmalardan dem vurmamak, Rusya'nın Moldavya'ya yaptığı silahlı müdahaleye önem vermemek, Moskova'nın Kafkasya'da yaptıklarını Ermenilerle Azeriler ve Abhazlarla Gürcüler arasında taklalar atan *Realpolitik* olarak görmek yerine Hristiyanlar arasındaki dayanışma olarak yorumlamak, bir zamanların Yugoslavya'sındaki savaşı, Hırvatlarla Müslümanlar arasındaki, iyi ya da kötü geçmişte kalmış ya da bugünkü antlaşmaları anmaksızın, Miloseviç yönetiminin gerçek doğasından söz etmeksizin, dinsel çatışma terimleriyle açıklamak, Körfez Savaşı'ndan önce, savaş sırasında ve savaştan sonra Araplarla Müslümanlar arasındaki çatışmaları azımsamak, bütün bu çatışmalarda İslam ile Batı'yı karşı karşıya getirmek, İsrail ile FKÖ'nün, Güney Afrika'daki Zencilerle Beyazların uzlaştıklarını, İrlanda'da Katoliklerle Protestanların süregelen düşmanlıklarını unutmak, aynı uygarlıkların bağrında kopan iç savaşları ve devletler arasındaki savaşları, aynı din kapsamında patlayan kardeş kavgalarını, kardeş savaşlarını unutmak yaptığı çözümlemede derin yaralar açar³⁰".

Uygarlıkların, uluslararası alandaki özerk ve yerleşik oyuncular olarak hareket edip edemeyeceklerini de sorabiliriz. Uygarlıkların sözcülüğünü kim yapabilir, onların adına kim konuşabilir?

Huntington'ın; İranlı Farisilerle Iraklı Araplar arasındaki savaşın açıkça gösterdiği gibi *tek bir* Müslümanlık değil, *birden çok* Müslümanlık olduğunu da unutmuş görüldüğünü eklemek gerek.

Müslümanlık çoğul olarak çıkıyor karşımıza (Şiiler, Sünni-

ler, bir de bunların her birinin alt bölünmeleri var), üstelik birbirinden farklı kültürel kitleler olarak (Araplar, Türkler, Farisiler, Malezyalılar) kendini gösteriyor. Aynı şekilde, buna, Konfüçyüsçü kitlenin de varolmadığı, hele tek bir kitle olarak hiç mi hiç varolmadığını söyleyerek karşı çıkabiliriz. Tarihleri boyunca yapıları Konfüçyüsçülük tarafından belirlenmiş olan ülkelerin pek çoğu aynı zamanda Budacılık tarafından, Japonya'da olduğu gibi Şintoizm tarafından ya da Çin'de olduğu gibi Taoculuk ve Budacılık (Marksist mirasını saymazsak) tarafından, yani daha başka dinler tarafından da belirlenmiştir. Çin'in sahip olduğu uygarlık değerleri arasında, kuşkusuz Konfüçyüsçü bir mirası var, ama buna dayanarak kalkıp da Çin'in Konfüçyüsçü olduğu söylemek hiç de kolay değil.

Aynı şekilde, büyük ölçüde etnik çeşitlilikle açıklanabilen sayısız iç savaşın perişan ettiği Afrika göz önüne alındığında, Huntington'ın "Afrika uygarlığı" konusunda söylediklerini yadsımdan başka bir şey elden gelmez. Etnik çeşitlilik, Afrika'yı biçimlendirmekte uygarlık temelindeki herhangi bir dayanışmadan çok daha etkilidir. Afrika'nın ara vermeksizin, kararlı biçimde yaptığı bir şey varsa, o da bugüne dek görülmedik ölçüde kan dökülen bir sürü iç savaşa girişmek olmuştur (Liberya'dan Somali'ye, Ruanda'dan Angola'ya kadar her yanda); üstelik bütün bu savaşlarda uygarlık temelindeki dayanışma denen şeyin izine bile rastlanmaz.

Savaşlar ve gerillalar, Latin Amerika uygarlığının sahip olduğu dayanışmanın sınırlarını çok uzun zaman önce göstermişti. 60'lı ve 70'li yıllarda Latin Amerika halklarını bir araya getirebilen tek şey Amerika düşmanlığı olmuştur. Artık bütün bunlar iyice geçmişte kaldı; bu cila bile *leadership* çatışmalarının (Brezilya ve Arjantin arasında), iç savaşların (Orta Amerika, Peru, Kolombiya), sınır çatışmaları ya da anlaşmazlıklarının (Arjantin/Şili, Bolivya/Şili ve Peru/Ekvator) önüne geçemedi.

Huntington'ın iddiası determinist bir niteliğe sahip. Uygarlıkların zorunlu olarak çatışmaya gireceklerini ve bu çatışmanın da zorunlu olarak son bulmayacağını varsayıyor. Tersine iki uygarlık farklı oldukları için, savaşa girse bile, bir an için savaşa son vermenin kendi yararlarına olduğu kararını alabile-

ceklerini de düşünebiliriz.

François Thual tarafından geliştirilmiş olan³¹ "kimlik kökenli çatışmalar" kavramı, *a priori* kuramsal bir kurguya değil, genel sonuçlar çıkartmak için başvurduğu gerçek çatışmaların gözlemlenmesine dayandığı için, çağımızın jeopolitik gerçekliklerine daha uygun düşer. F. Thual şöyle yazmıştı: "Modernliğin yapıları parçalayıp yıkan asitleri, ekonomi alanındaki perişanlık ve siyasal alandaki parçalanma karşısında bir insan topluluğunun sahip olduğu topluluk kimliği tek sağlam nokta olarak duruyor".³²

Herhangi bir topluluk kendi kimliğinin tehdit altında olduğunu, bu tehdidin onu ortadan kaldıracılabileceğini hissettiğinde, kimlik kökenli bir çatışmanın koşulları oluşmuş bulunmaktadır; bu çatışma genellikle varoluşa ilişkin bir korkuya dayanır. Kimlik kökenli çatışmaların doğuşuna, bir topluluğun ortadan kaldırılması kaygısına ilişkin düşsel bir düşünce eşlik eder genellikle. Bireyler kendilerini, yalnızca bir toprak parçasını değil, topluluk olarak yaşama haklarını da, kendi özgül kimliklerini de yitirmiş hissederler.

Kimlik kökenli çatışmalar yalnızca bir toprak parçasının, bir halkın, bir zenginlik kaynağının istenmesine yönelik çatışmalar olarak değil, daha çok bir tehdidin topluca algılanması olarak tanımlanabilirler. Bu herhangi bir topluluğun "kurbanlaştırılmasının", söz konusu topluluğun bir kurban olarak algılanmasını sağlayan bir toplu çözümleme ve işleyiş kipinin bilincidir yalnızca. Söz konusu topluluğun, kendi özgüllüğü ve "özü" çerçevesinde başka bir topluluk tarafından tehdit edilmeyişe, bu kimlik kökenli bunalımların kendine özgü yanını oluşturur; bu bunalımlar ister inanç birliğine, ister etnik kimliğe dayansın, ister ulusal nitelikli olsun, hatta isterse bu üçünün karışımından kaynaklanmış olsun, nüfusun tüm katmanlarına düşünce yayabilen basın yayın araçları sayesinde iyice yerini sağlamlaştırmış bir görüştür.

Uluslararası Savaşların Sonu

Çatışmalar artık devletleri değil, ortak devlet sınırları içindeki halkları (bu sınırlar kimi zaman tartışma konusu ediliyor- sa da) karşı karşıya getiriyor.

1991 yılında patlak veren İkinci Körfez Savaşı yeni tür bir çatışmanın habercisi olmamıştı. Başkaldırmış bir devletle uluslararası müttefik bir gücü karşı karşıya getiren bu savaş, devletler arasındaki klasik çerçevede yerini almıştı. Bu, soğuk savaş sonrası dönemin ilk savaşı (çoğu kez böyle nitelenmekteydi) olmaktan öte, tarihin bu dönemindeki son çatışmaydı da.

Günümüzde sürüp giden çatışmalarsa, devletlerin alt katmanlarındaki anlaşmazlıklara dayanan çatışmalardır. 1995 yılı başlarında Peru ile Ekvator sınırında duyulan trampet sesleri, eski tarzda "şöyle keyifli bir savaş" çıkmadan sustu. Çatışma patlak vermiş olsaydı, bu yalnızca, kuralı doğrulayıp daha da sağlamlaştıran kuraldışı bir örnek olacaktı.

En çok ilgi çeken savaş olan eski Yugoslavya'daki savaş, doğrudan doğruya devletleri karşı karşıya getirmiyordu. Sırbistan ne Hırvatistan'la ne de Bosna-Hersek'le savaş içindeydi. İç savaş sırasında Sırbistan yalnızca bu ülkelerde yaşayan Sırp'lara askeri destek sağlamıştı. Çarpışmalar başladığında, Hırvatistan'da Sırp'larla Hırvatlar, Bosna-Hersek'teyse Sırp'larla Müslüman Boşnaklar karşı karşıya geldi; 1992-1993 yıllarında Hırvatlarla Boşnaklar arasındaki çarpışmaları da unutmamak gerekir. Ne var ki, şimdiye kadar devletler doğrudan doğruya çatışmaya girmekten kaçındılar. Avrupa'nın geri kalan bölümündeyse, ülke içinde yer alan iki çatışma daha var: Bunlardan ilki, Gürcü Devleti içinde Gürcülerle Abhazları karşı karşıya getirmiş durumda; tarafların uzlaşmaya varmak üzere olduğunu umut edebileceğimiz ikincisi ise Kuzey İrlanda'da, yani Birleşik Krallık sınırları içinde. Son olarak değinmemiz gereken örnekse, şimdiki Rusya sınırları içinde, birbirinden ayrı iki halk söz konusu olduğu halde, Çeçenlerle Rusları karşı karşıya getiren çarpışmalardır.

Çeşitli devletlerin sayısız çatışmasına sahne olan Yakın Doğu'daysa artık, etnik azınlıklar başta olmak üzere, siyasal azın-

lıklarla merkezi iktidarların karşı karşıya geldiği çatışmalar yaşanıyor; Tahran'a karşı ayaklanan Mücahit bir yana, Bağdat'ın karşısına bir yandan Kürtler, öte yandan da Şiiler çıkmış, Hamaslı Filistinliler İsraililerin, PKK'lı Kürtler de Türk hükümetinin karşısına dikilmiş durumdadır.

Asya'daysa, Afganistan'daki savaşın yeni boyutu örnek olarak verilebilir. 1979 ile 1988 yılları arasında Afgan Mücahitleri hem Sovyet ordusuyla hem de Afgan hükümet güçleriyle çarpıştı. Rus birliklerinin çekilmesi sonunda barışın yeniden kurulacağı sanılıyordu, oysa ülke Rus-Afgan savaşı kadar kanlı bir iç savaşa girmiş buldu kendini. O zamana dek çarpışmaların dışında kalmış olan Kabil, artık savaşın tam ortasıydı.

Bangladeş'te, Kamboçya'da, Hindistan'da, Birmanya'da, Filipinler'de Sri Lanka ve Tacikistan'da etnik azınlıklar ya da siyasal rakipler çarpışıyor. Doğu Timor'un durumu da pek farklı değil. Portekiz sömürge yönetimi son bulur bulmaz ülke Endonezya tarafından fethedilmişti. Sabırla sürdürülen mücadele (iyice gizlenmiş bir mücadele bu; bir zamanlar Timor'a egemen olan sömürgeci güç olan yürekli Portekiz dışındaki devletler Endonezya'yla araları açılır korkusu içindeler) devletler arasındaki bir savaş ya da bir iç savaştan çok, bir ulusal kurtuluş savaşına benziyor.

Latin Amerika'daysa şiddet kol geziyor; Kolombiya, Guatemala ve Peru, kısmetine düşeni almış durumda, ama bütün çatışmalar hep devletlerin sınırları içinde kalıyor.

Son olarak bir de Afrika'dan söz etmemiz gerekir; ister Angola, ister Cezayir, Liberya, Somali, Ruanda, Sudan söz konusu olsun, isterse Güney Afrika'da süregelen karışıklıklar olsun, bütün bu çatışmalar iç savaş niteliği taşıyor. Ne var ki, Afrika'da devletler arasında da çatışmalar çıkabileceğini ayrıca göz önünde bulundurmak gerekir.

Asya'daysa Çin'in her geçen gün gücünü biraz daha duyurması nedeniyle, o bölgedeki öteki devletler korkuya kapılmış durumdadır. Ne var ki, Çin'in gücünü duyurması açısından en büyük tehdit altındaki ülke Tayvan'dır; Pekin uzun vadede Tayvan'a egemen olma niyetinde. İki ülke arasındaki gerginlik giderek artıyor. Kıta Çin'i açısından bakarsak, Tayvan'ın

güçsüzlüğü Çin'in içişlerinden biri. Oysa bu, gerçeğe pek uygun değil. Tayvan ile Çin *de facto* olarak iki ayrı devlet konumundalar.

Ne var ki, önümüzdeki on-onbeş yıl boyunca ağırlığını duyuracak eğilime bakılırsa, devletleri karşı karşıya getiren savaşların sayısı, iç savaşlar ya da çeşitli etnik toplulukları karşı karşıya getiren savaşlardan çok daha düşük olacaktır. Büyük güçler açısından bakıldığında bütün bu durumun üç ayrı sonucu bulunmaktadır:

— Bunlardan ilki, büyük güçlerin (Kuzey İrlanda ile çok daha karmaşık bir sorun olan Rusya örneğini bir yana bırakırsak) kendi topraklarında böylesi çatışmalar yaşamaya pek hevesli olmadıkları. Savaş televizyon ekranlarımızda görülebilir, ama zengin ülkelerde yaşayanlar için elle dokunulabilecek bir gerçeklik olmaz.

— İkincisiye, bu çatışmaların büyük güçleri dıştan tehdit eder durumda olmamalarıdır. Askeri açıdan, bir ülkede iç savaş patladığında, bu durum, başka bir ülke için tehdit oluşturmaz.

— Üçüncüsüye, büyük güçlerin kendi sınırları dışında olup bitenlere karışma isteklerinin bu ölçüde zayıflamış olacağıdır. Büyük güçlerden birinin çıkarlarına zarar vermiş bir devletin Silahlı Kuvvetleri'ne karşı savaş açmak çok kolay olsa da, Silahlı Kuvvetler'le halkın birbirine karışmış olduğu bir iç savaşa müdahale etmek çok daha zordur. Kaldı ki, büyük güçler bu türden çatışmalara pek girmek istemez, buna pek ilgi duymazlar. Uluslararası savaşların yaşandığı bir çağdan ülke sınırları içinde yapılan savaşlar dönemine geçiş, büyük güçlerin çok daha az ölçüde müdahaleci olmasıyla açıklanacak.

Teknoloji, Savaşa Karşı

Zaman zaman topluluklar arasındaki ilişki kipi olarak savaşın, ahlaki nedenlerle değil, artık iyiden iyiye kullanılmaz olduğu için ortadan kalkacağını açıklamak amacıyla teknik ilerlemeler öne sürülüyor. Teknoloji öyle silahlar geliştirebilecek ki,

bunlar öldürmemek ya da son derece kesin ayrımlar yaparak öldürmek gibi bir özelliğe sahip olacaklar. Bu, "Temiz savaş" düşüdüdür.

Nitekim, Alvin ve Heidi Toffler'e göre³³ (gelecekçiliğin papası denilen, ABD'deki yeni cumhuriyetçi çoğunluk üstünde son derece etkili uzmanlar, başarılı yazarlar, öyle ki Temsilciler Meclisi başkanı Newt Gingrich önsöz bile yazdı son kitaplarına)³⁴, insanlık üç büyük değişiklik dalgası yaşamıştır:

— Bunlardan ilkinde Tarım Devrimi yol açmıştı. Tarım, ekonomik anlamdaki bir fazlalığın depolanmasını sağlamış, bu fazlalığı tartışılabilir kılmış ve devletin gelişimini hızlandırarak savaşların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ülkelerin ordusu da ekonomisi de tarımın eline bakmaktaydı.

— İkinci dalga ise kitlesel sanayi üretimine ve savaşın sanayileşmesine yol açmıştı. Kitlesel üretime karşılık olarak, yığınlar ayaklanmaya başladı ve büyük ordular ortaya çıktı.

— 70'li yılların sonundan bu yana, üçüncü bir dalga çıktı ortaya: Bu dalganın üretim faktörleri artık emek ve hammadde değil, yalnızca bilgi. Bu yeni dalga yeni bir savaş biçimiyle sonuçlanacak.

Gelecekte, üçüncü kuşak savaşlar, yan zararları en aza indirgeyerek, verecekleri zararı kişiselleştirebilen son derece gelişmiş silahlarla gerçekleştirilecek. "Üretimin kitlesellikten uzaklaşması gibi, yıkımlar, zararlar da kitlesellikten uzaklaşıyor. Fark artık bilgiden ileri geliyor, güç bilgiden kaynaklanıyor".

Gerçekten de, yeni silahlar ikinci dalga silahlar gibi (nükleer silah bu türün simgesidir) öldürme oranını en yüksek düzeye çıkarmaya çalışmak yerine, en aşağı düzeye çekmeye çalışacak. Müzik gibi teknoloji de geleneklerimizi yumuşatıp evcilleştirecek.

Alvin ve Heidi Toffler'a göre, "gezegenimiz kuşkusuz yeni bir silah yarışıyla karşı karşıya kalmak üzere: Dünya artık öldürme oranını en üst düzeye çıkarmak yerine, en alt düzeye çekebilecek silahlar peşinde³⁵".

Gelişmiş ülkelerde sanayi alanında çalışan araştırmacılar, düşman tarafın vereceği kurban sayısını en aza indirmeye yö-

nelik yeni silahlar, çok daha "cerrahi" silahlar üstünde çalışıyorlar.

Çok az kan kaybıyla, hatta yaşamını sürdürmesini sağlayarak düşmanı safdışı bırakacak yeni teknolojiler pekâlâ düşünülebilir, sözgelimi düşman çok düşük frekanslı ses dalgaları gönderilerek geçici olarak rahatsız edilebilir.

Öldürücü olmayan silahların her türü düşünülüp yaratılmaya çalışıldığı gibi, elimizde artık öyle teknolojiler var ki, doğrudan doğruya düşmanın elindeki malzeme hedefleniyor, hatta düşmanın elindeki bilgisayar düzeni bile etkisiz bırakılabiliyor. Sözgelimi, yönlendirilebilen enerji yayan silahlar sayesinde uçaklar yerde hareketsiz bırakılabildiği gibi, yakıtları "kirletiliyor", zırhlı araçlar ve tanklar da yola çıkamayacak duruma sokulabiliyor. Düşman tarafları öldürmek yerine birbirlerinden ayırıp silahsız bırakmayı amaçlayacak askeri bir güç kullanılabilir artık. Öldürücü olmayan silah yanlılarına göre, Somali ya da Balkanlar'da bu tür eylemlere başvurulmuş olsa iç savaşlar, hiç kan dökülmeden sona erdirilirdi.

Gene bu aşamada, düşmanın elektronik araçlarını (iletişim, kumanda, yer belirleme araçlarını) uzaktan bozabilecek elektronik savaş araçları da geliştiriliyor. Bu seçeneğin iki yararı var: Bu araçlar öldürmedikleri gibi, onarılması olanaksız maddi zararlara da yol açmıyorlar.

Laser silahları düşmanı geçici ya da kalıcı olarak köreltmekte, optik-elektronik donanımını (otomatik yönlenme, atış yönetimi, gece görüş düzenleri) geri dönülebilecek biçimde etkisiz bırakmaktadır.

Çok daha görülmemiş, öldürücü olmayan silahlar da var. ABD'de bilimkurguyu andıran iki ayrı silahlanma programı sürdürülüyor (*Low Collateral Damage Munitions*, "Yan Etkisi Az Silahlar" ve *Disabling Systems Technologies*, "Safdışı Bırakmaya Yönelik Teknolojiler"). Bunların tümü de düşmanın araçlarını kullanılamaz, yönlendirilemez duruma sokmayı amaçlayan (hızlı sertleşen köpükler, süper yapıştırıcılar, süper yakıtlar, vb.) silahlar. İyi, güzel de küçük bir sorun var gene de: Bu silahların kullanıldıkları bölgelerde bu silahları kullanan tarafın güçleri de bundan etkileniyor, üstelik verilen zararı ortadan kaldırmak

hiç de kolay değil. Demek ki son derece gelişmiş silahlar da şu babadan kalma bumerang etkisinden kurtulamıyor.

Yakıtları bozup motorlarda kullanılamaz duruma sokan bakteri ya da enzimler de düşünülmedi değil; Hergé'nin yarattığı kahramandan bu yana tüm Tenten dostlarının (Bkz. *Kara Altın Diyarında*) gayet iyi bildiği bir çözüm bu zaten.

Şimdi de çizgi roman dünyasından ayrılıp romanlara dalaalım (Larry Collins'in *Dedalus* adlı romanına); romanlarda da beynin nasıl çalıştığından, telepati yollarından söz edilmektedir. Peki, o halde neden dev boyutlu hologramlar yansıtıp düşmanları korkutmayalım? Bu durumda, ister etnik temelden isterse devletten kaynaklansın insanların saldırganlığı yüksek teknoloji içinde eriyip gidebilecek bir şey mi acaba? Böyle bir şey biraz fazla acele etmek olur doğrusu.

Bunun ilk nedeni de, Üçüncü Dünya'nın eski yüzlü ordularının, azıcık masrafla korkunç silahlar yapabilmeleridir; sözgelimi, beş yıl içinde 5 000 dolar kadar bir tutar harcamayı göze alırsa, Saddam Hüseyin elindeki Scud'lara OPS navigasyon alıcısı yerleştirip "akıllı" bir Scud'a sahip olabilir rahatça. Batılı ülkeler savaşın verdiği zararları olabildiğince kitlesellikten uzaklaştırmak istedikleri halde, Kuzey Kore, İran ve daha başka ülkeler nükleer silaha sahip olmaya çalışıyorlar.

Öte yandan, öldürücü olmayan silahların dünyadaki barış ve savaş sorunlarına çözüm getirebileceğini sanmak ABD'de son derece yaygın bir yanılsamadan, yani teknoloji sayesinde siyasal güçlüklerin üstesinden gelinebileceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Teknoloji alanında gelişmiş ulusların, şimdi besledikleri iyi niyetten vazgeçmeyecekleri inancına dayanan bu düşüncenin zayıf noktası da bu yanılsamadır.³⁶

Teknolojik gelişmenin, yalnızca elde ettiği başarılar sayesinde, savaşı ortadan kaldıracabileceğini ya da sonuçlarını en aza indirmeyi başarabileceğini sanmak saflık olur. Teknolojik gelişme, her şeyden önce, yıkım araçlarının çok kolayca kullanılmasını sağlayabildiği için kimyasal, biyolojik ya da nükleer silahları edinmeyi kolaylaştıracak bir "demokratikleşmeye" de yol açmaktadır. Teknolojik gelişme kendiliğinden daha adil bir dünyaya götürmez insanları. Uluslararası Kızıl Haç Komitesi

tarafından, mayınların neden olduğu insanlık dışı acı ve yaralara kamuoyunun dikkatini çekmek için 1992 yılında yayımlanmış olan bir broşür; *Mayınlar: Teknolojinin Kötü Kullanılmasına Örnek* adını taşımaktaydı. Bu broşürde, teknolojinin insana yönelik mayınlar konusunda yaşadığı (sıradan, diyebileceğimiz) gelişme nedeniyle, herkesin son derece insanlık dışı silahlara rahatça ulaşabileceği öğrenildi.

ABD’de Human Rights Watch adlı topluluk, 4 500 metre uzaklığa kadar etkili olabilen ve düşman askerlerin ağ tabakasını yakabilen bir laser ışını yayan *Laser Counter Measure System* isimli bir silahın Amerikan ordusunda kullanılmak üzere üretilmesini engellemeye çalışıyor. İnsan Haklarını Savunma Topluluğu’na göre bu silah “savaş ölçüleriyle değerlendirilse bile, acımasız ve insanlıkdışıdır³⁷”.

Bu silahın amacı düşmanın gözetleme düzeneklerini (dürbünleri, tankların vizörlerini, kızılötesi ışınla çalışan düzenekleri) iş göremeyecek duruma sokmaktır. Kör edici laserin kullanılması son derece kolaydır: Bu aleti kullanan düşman gözetleme aygıtlarından birinin kendilerine çevrildiğini görür görmez, silahını çevirip laser ışınını gönderir, laser merceği geçip ağ tabakasını yakar. Bu silah öldürmeyip yaşam boyu sakat bıraktığı için (bir yandan da düşman güçler tarafından kullanılan malzemeye zarar da vermediği için) öldürücü olarak nitelenemez. Ne var ki “öldürücü olmayan” diye tanımlamanın her zaman için “ahlaka uygun” olmadığı açıkça görülür.

Yıkıcı gücü korkunç boyutlara ulaşabilen, ağır ve özerk biçimde çalıştırılabilen savaş araçları elde etmek artık iyice kolaylaşmış durumda. Teknolojik gelişmelerin başkalarını yok etme olanağı verdiğini de unutmamak gerekir. Ama, çok daha temel bir konu var ki, o da insanlığın teknik ya da teknolojik çözümler sayesinde üstesinden gelinebilmiş hiçbir siyasal sorunla (savaş ve barış da kesinlikle bu türden bir sorundur) karşı karşıya kalmamış olduğu. Teknolojiye egemen olma, yer belirleme araçları, uzaktan ateş etme, hedefi kesin biçimde vurmaya olanak veren tüm araçlar sayesinde edinilen askeri üstünlüğü yadsımak söz konusu bile değil kuşkusuz; ama buna dayanarak, kalkıp da ilerlemeler sonunda savaşın öldüğü sonucuna var-

mak için çok tedbirli davranıp, atılmaması gereken bir adım var önümüzde. Unutmamak gerekir ki, elde edilen ilerlemeler yalnızca savaşların koşullarıyla olası sonuçlarını değiştiriyor. Öldürücü olmayan silahların ortaya çıkmasıyla insanların birbirlerini boğazladığı çatışmaların da son bulacağını savunan kuram yanlısamadan başka bir şey değil. Ne var ki, bu yanılsama daha başka şeyleri de ortaya koyuyor. Gelişmiş, büyük güçlerin hiçbir şekilde etkilenmeksizin savaşabilme yolundaki önlenmesi zor isteklerini de dile getiriyor. Bu düşmanlıkların, tehlikelerin sürüp gittiğini saptamakla bunlara karışmamayı, sonuçlarına katlanmamayı, sonuçlarından etkilenmemeyi istemek arasında yapılan ideolojik bir uzlaşma.

Savaşa Karşı Silahlanma Yarışı

İnsanların zihnine çok sağlam biçimde yerleşmiş, barış ve savaş sorunlarına ilişkin başka bir ortak düşünce var, bu düşüncenin hemen gündeme getirilip tartışılması gerekli. Savaş ile silahlanma yarışı arasında var olduğu ileri sürülen bağı konu alan bir düşünce bu.

“Top tüccarları”nın para kazanması için yapılan kıyımdan, yani Birinci Dünya Savaşı’ndan bu yana, kamuoyu (özellikle de sol kesim kamuoyu) savaşların çıkmasından silahlanma yarışını sorumlu tutmaya başladı. Silahlanma yarışı tüm çatışmaların sorumlusu olarak tanıtılmaktaydı. Özgür ya da ilgili birkaç kişi, silahların birikip yığılmasının, varolan gerginliklerin bir sonucu olmasının yanı sıra, savaşların da nedeni olduğu düşüncesini öne çıkartmaya çabalamaktaydı; düşüncelerini anlatmakta zorluk çekiyorlardı. Silahlanma yarışının zorunlu olarak savaşlara yol açtığı en kesin biçimde kabul edilmiş düşüncelerden biriydi. Oysa baştan aşağı yanlış bir düşünce bu, ne var ki bu düşünceyi yeniden sorgulamaya başlamak insanın hemen savaş yanlısı damgası yemesine ya da “silah tüccarları” tarafından maaşa bağlanmış olmakla suçlanmasına yol açıyor. Basit sloganları bir kenara bırakır, somut gerçekliklerin gözlemlenmesi alanına adım atarsak, ne görürüz dersiniz? En güçlü silah-

lara sahip ülkelerin, ellerindeki gücü kullanmakta en çekingen davranan ülkeler olduğunu görürüz. Eski Yugoslavya'da savaşmak için akıllı ya da *high tech* silahlara gerek yok. Orada uçak bile kullanılmadı; ölümlerin büyük çoğunluğunun sorumlusu *sniper*'ların tüfekleriyle ağır topçu bataryalarıydı. Ama bizim gözümüzde eski püskü ve iyice kaba olan bu silahlar, yüz-yılımızın en korkunç kıyımlarından birini gerçekleştirmek için kullanılan araçlarla karşılaştırıldığında son derece gelişmiş kalır; Ruanda'dan söz ediyorum, birkaç haftada 500 000 kişinin öldürüldüğü kıyımdan!

Düşük düzeyde silahlanmış olmak en ölümcül içgüdülerin dizginlerini boşaltmaya yararken, silahlanma yarışı, sapkın bir paradoks sonunda barış nedeni mi oldu? Olmadı, kuşkusuz. Bu durum böyle açıklanmaz. Yalnızca zengin ülkelerin modern malzeme (hem de önemli miktarlarda) edinebilmeleri ya da üretebilmeleriyle açıklanabilir. Oysa, günümüzde, Zbigniew Brzezinski'nin son derece doğru olarak söylediği gibi, "Savaş yoksul ülkelerin lüksü olmuş" durumda. Modern ve iyi donanımlı bir orduya sahip olmak kimseyi barış yanlısı yapmaz, ulusça bolluk içinde yaşamının göstergesi, zenginliğinin huzur içinde keyfini çıkartma isteğinin belirtisidir. Modern silahlar öylesine pahalı, bu silahların hizmet ettikleri kişilerin yaşamları öyle değerlidir ki, hükümetler bunları yitip giderler korkusuyla kullanmazlar. Üstelik, en gelişmiş silahlar da gerçekten en öldürücü olmayanlar değil mi? Bunlar en güçlü silahlar, ama en pahalıları da bunlar. Tıpkı misafir tabakları gibi, bunlar da başlarına bir şey gelmeyeceğinden emin olunduğunda çıkartılır yalnızca.

Demokrasi Savaşa Karşı

XVIII. yüzyılda devletler arasındaki ticari ilişkiler geliştiğinde, "ticaret yoluyla barışı" zorla kabul ettirerek, savaşın ortadan kaldırılacağı sanıldı. Devletlerin ekonomik açıdan birbirine bağımlı olmaları nedeniyle savaşa engel olunacaktı. Gerçekten de, bir ülkenin güçlü ticari ilişkilere sahip olduğu bir ülkeyle savaşması bir ölçüde de ülkenin kendi kendisiyle savaş-

ması anlamına gelir. Ne var ki, kendi aralarında güçlü ticari ilişkiler kurmuş olan Londra, Paris ve Berlin'i karşı karşıya getirdiği için Birinci Dünya Savaşı boşa çıkartmıştı bu kuramı; hatta Almanya ile İngiltere bu savaşta birbirlerinin başlıca müttefiki olmuştu.

Soğuk savaş yıllarında, Sovyetlerle Amerikalılar arasındaki stratejik ilişkiyi etkilemenin yollarından biri de ticaretti.

Bundan sonraysa sosyalizm yoluyla barış elde etme düşüncesi gelişti. Marx'ın sözlerini alıntılıyarak şöyle diyebiliriz, "Sınıflar arasındaki uzlaşma çatışmaları ortadan kaldırılınca, uluslar arasındaki uzlaşmaz çatışmalar da ortadan kaldırılmış olacaktır". Sosyalizmin önüne geçilmez gelişimi, dünya çapında yaygınlaşması sonunda barışçıl bir dünyaya ulaşılacaktır. Bu örnekte de kuram, olayların eleştirileri karşısında direnemedi.

Bundan sonra ortaya çıkan düşünceyse, demokrasilerin savaşa düşman olduğuydu. Demokratik düzenin tüm dünyada gelişmesi³⁸ ise savaşı en iyi engelleyebilecek şeydi.

Bulutların yağmur, fırtına taşıması gibi, demokrasi de barış taşıyordu. Barıştan yana bir ulus olmak, BM Antlaşması'nda da belirtildiği gibi, saldırıya uğranıldığında kendimizi savunmak için karşılık verme hakkını dışlamaz. Ne var ki, demokrasi ile yönetilen bir ülke, savaşı başlatan ülke olamaz.

Demokrasinin barış getirdiği düşüncesi birçok nedene dayanır:

— Bunların ilki, yöneticileri savaş istese bile, halkların doğaları gereği barıştan yana olmalarıdır. Herodotos'a göre, başka bir deyişle daha o zamanlarda bile, kimse barış yerine savaşı tercih edecek kadar akılsız olamaz. Immanuel Kant, 1795 yılında yayımlanan kalıcı barış tasarısında, demokratik ülke yurttaşlarının, böyle bir şeyin bedelini ödemeleri gerektiğinin bilincinde oldukları için savaşa girme olanağı karşısında çok daha temkinli davranacaklarını düşünüyordu. Kararların halk tarafından verildiği demokratik düzenlerde, halk askeri çözümleri elinin tersiyle itecektir demek ki. Halklar kendi kendilerini mezbahaya gönderecek kadar çılgın olmadıkları için, demokratik bir yönetim, doğası gereği barıştan yana olacaktır. Gezegemizi İkinci Dünya Savaşı'na faşist ve Nazi yönetimler sürük-

lemiştir. Demokrasilerse (1938 tarihli Berlin antlaşmalarının gösterdiği gibi, belki de gereğinden çok) barışı istemişlerdi.

— İleri sürülen ikinci kanıtsa tarihsel-ideolojik kökenlidir. Avrupa'nın Doğu ve Batı olarak bölündüğü tüm dönem boyunca, komünist blok, potansiyel saldırgan olarak tanıtılmıştı. Bu toplumların demokratik olmayan doğaları ile savaşı kimlikleri arasında bir bağ kurulmuş oldu. Bunun tam tersine, Batı dünyası ise, yurttaşlarının özgürce kendilerini dile getirme hakkı ile barış isteğini bir araya getirmekteydi.

— Üçüncü kanıtsa Batı Avrupa örneğinden kaynaklanıyordu. Batı Avrupa halkları, çok uzun zaman önce kurulmuş ve kendini kanıtlamış demokrasilerde yaşadıkları için alışkın oldukları askeri çatışmayı yasaklamışlardı. Aralarında anlaşmazlıklar vardı kuşkusuz, ama bunları zor kullanmaksızın çözüme kavuşturuyorlardı. İşte, Jean Monnet tarafından seferber edilen Avrupa'nın tüm anlamı da budur.

1982 yılında, generaller yönetimindeki Arjantin, Falkland adalarını işgal ettiğinde, savaşın yeni paradigmasının en kusursuz örneğiyle karşı karşıya kalmıştık. Bir diktatörlük yönetimi demokratik İngiltere'ye saldırmıştı.

Bill Clinton Haiti'ye askeri birliklerin gönderilmesini doğrulamak amacıyla, Birlik'in içinde bulunduğu durumu konu alan ve 1994 yılında yaptığı konuşmasında Amerikan halkına seslenirken, adada demokrasinin yeniden kurulmasının, güvenlik açısından yerinde bir yatırım olduğunu, çünkü demokrasilerin barışı güven altına almaya çok daha yatkın olduklarını açıklamıştı. ABD'nin güvenliğini sağlamak ve kalıcı bir barışı kurmak için izlenmesi gereken en iyi stratejinin demokrasinin ilerleyişini desteklemek olduğunu, çünkü demokratik yönetimlerin birbirleriyle savaşa girmediklerini ileri sürmüştü.

İngiltere'de son derece etkili bir haftalık dergi olan *The Economist*, demokrasi ile barış arasındaki bağın, Clinton'ın dünya görüşünün pek ender rastlanılan tutarlı öğelerinden biri olduğunu savunuyordu³⁹.

Yakın tarih ya da günümüzde hemen yakınlarda yaşanan olaylar demokrasi ile barışın uygun oldukları savını doğruluyor mu acaba?

Demokrasiler, 1816 ile 1980 yılları arasında devletler arasında gerçekleşen 416 savaşın yalnızca 12 tanesinde karşı karşıya gelmişti⁴⁰. Ne var ki, 1812 yılında gerçekleşen Amerikan İngiliz savaşı o dönemde tüm dünyada varolan iki demokrasiyi karşı karşıya getirmişti.

Üstelik, Birinci Dünya Savaşı da demokrasiler tarafından başlatılmıştı. O yıllarda, Almanya da Fransa ya da İngiltere kadar demokratikti.

Almanya'nın birbiriyle çatışan kendi iç çıkarlarına egemen olup, bunlardan yola çıkarak ulusun çıkarlarına hizmet edecek tutarlı bir siyaset oluşturamayan demokratik bir ülke olduğu için, Birinci Dünya Savaşı macerasına atıldığı varsayımında bulunanlar da var.⁴¹

Öte yandan, demokrasiler İkinci Dünya Savaşı ya da Kore Savaşı boyunca saldırıya uğradılarsa da, daha sonraları silahlı bir çatışmaya ilk onların atıldığı da gerçektir; Fransa ile İngiltere'nin 1956 yılında Süveyş'te yaptıkları kadar Washington'ın Latin Amerika'ya ve de Vietnam'a karşı giriştiği sayısız askeri müdahale de buna örnektir. XIX. yüzyılda da bu tutumun örnekleri var: Demokratik ABD, kendini Meksika ya da İspanya'ya karşı korkusuzca çeşitli savaflara atmıştı.

Daha yakınlardaysa, uyuşturucu dağıtıcısı eski diktatör General Noriega'dan pek hoşlanmasak da, şunu kabul etmek gerekir ki, "Haklı dava" harekâtıyla Panama'yı istila eden demokratik ABD'den başkası değildi.

Sık sık Yakın Doğu'daki biricik demokratik ülke olarak tanıtılan İsrail de 1956, 1967 ve 1982 yıllarında savaş çıkartmıştı. Aynı şekilde, 1971 yılında bu kez de demokratik Hindistan saldırmıştı Pakistan'a.

A contrario, eli kanlı diktatörlükler de barış yanlısı olabilirler. Pinochet'in Şili'si de bunun en çarpıcı örneği. Nazi Almanyası'yla Faşist İtalya özellikle saldırgan bir davranış sergiledilerse de, durmadan çabalamalarına karşın, İkinci Dünya Savaşı sırasında bir barış limanı olarak kalmayı sürdüren Franko İspanya'sını bir türlü peşlerinden sürükleyememişlerdi. Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki başka birçok diktatörlük yönetimi de askeri anlamda barış yanlısı kalmışlardı. "İç düşman" yani

yönetim karşıtları ve demokratlar, diktatörlerin gözünde en önemli tehdidi oluşturdıkları, başlıca kaygıları oldukları için, dış düşmanla ilgilenecek zaman kalmıyordu pek.

Demokrasi ile barış arasında herhangi kesin bir bağ kurma güclüğü, günümüzdeki çatışmalarda devletler yerine etnik topluluklar ile halkların karşı karşıya gelmesi gerçeğinden kaynaklanmaktadır; günümüzdeki çatışmalar devletler altı düzlemde gerçekleşmektedir. Kuzey İrlanda'daki anlaşmazlık da bunun bir örneğidir; öyle ki modern demokrasinin beşiği ve simgesi, yani İngiltere'nin ta kendisi sorgulanmaktadır artık. Rusya demokratikleşmeye doğru yol almaktaysa da, Boris Yeltsin tarafından kararlaştırılan Çeçenistan'daki savaşının gösterdiği gibi, Sovyet diktatörlüğü yıllarında Afganistan'da karşılaşılan biçimlere benzer biçimlerde savaşa başvurulduğunu söylemek gerekir.

Demokrasiye yönelen Güney Afrika da çok ciddi iç çatışmalara sahne oldu. Bir ülkenin demokratikleşmesi, genellikle, ulusçu duyguların canlanmasına yol açar; bu da ülkeyi rahatlıkla bir çatışmaya sürükleyebilir. 1815 yılında tüm Avrupa elele verip "ulusçuluk ve demokratikleşmeyi, bu ikiz şeytanları"⁴² alt ederken bunu barış adına yapmıştı. Demokratikleşme yoluna giren bir yönetim, doğası gereği geçiş durumundaki, yani çok daha duyarlı bir yönetimdir. Yeni yöneticilerin kendi iktidarlarını pekiştirmeleri gerekir. Bunun için de ya ulusçuluk sazını alırlar ele ya da hem ülke içindeki etkilerini hem de yasallıklarını yaygınlaştırmak amacıyla, dış siyasetten yararlanmayı denerler⁴³.

Öyleyse, Enver Sedat'ın İsrail'le barış yapmak konusunda, demokratik bir Mısır'da halkın desteğini alıp alamayacağını sormak gerekmez mi? Doğrusu, Ürdün kralı günümüzde barış yolunda ilerlemek için ödünler vermekte halkından çok daha istekli davranmaktadır.

Aynı şekilde, devletleri karşı karşıya getiren bir savaşın son örneği olan Körfez Savaşı'nda demokrasi ile barış arasındaki bağ iyice gerginleşmişti. Zaman zaman bu savaşın demokrasi adına yapıldığı söylenir ama, işin doğrusu Körfez Savaşı Kuveyt'teki demokrasiyi en ufak biçimde bile onarmamıştı (ya da

yeniden kurmamıştı). Savaşı kazananların oluşturduğu ittifakta Suudi Arabistan ya da Suriye gibi pek demokratik olmayan ülkeler de yer alıyordu.

Demokratik yönetimlerin, kamuoyunun televizyonda verilen savaş görüntüleri karşısında yaşadığı duygusal şoku göğüsleme konusunda suskun kalması, bu yönetimleri savaşa atılmadan önce durup iyice düşünmeye yönlendirebilir; eğer savaşırırlarsa, Körfez Savaşı boyunca sınanmış olan, sonuna kadar savaş anlayışının modern biçimi Powell öğretisine –bu ad Amerikan Genel Kurmay Başkanı General Colin Powell’in adından gelmektedir– uygun olarak, en köklü ve en kitlesel biçimde yok edebilirler düşmanı, böylece kendi zararlarını olabildiğince azaltmayı amaçlarlar. İşte, gene aynı anlayışı benimseyen Boris Yeltsin de, Nazizme karşı kazanılan zaferin ellinci yıldönümü kutlamaları için 9 Mayıs 1995’te elli ayrı ülkenin devlet başkanını Moskova’da huzur içinde kabul edebilmek amacıyla, Çeçenistan’daki savaşı iyice hızlandırıp büyütmüştü nisan ayında. Bu demokratik kutlama için barışın (isterse mezarların suskun barışı olsun bu) sağlanmış olması gerekiyordu.

Demokrasi-gelişme-barış üçgenindeki üç öğeden en güçlü olanı, gelişme ve barış arasındaki ilişkidir. Savaş yalnızca diktatörlüklerin yarattığı bir gerçek değildir, daha çok yoksul ülkelerin gerçeğidir. Savaşçı heveslerin hakkından oy pusulasıyla değil, zenginlikle gelinebilir daha çok.

Savaş, yoksul ülkelerin bir lüksü olup çıktı; artık elde avuçta hiçbir şey kalmadığında insan savaşa çok daha kolay atılır, bu da varlıklı kişinin kendini devrime adamamasına benzer. Kaldı ki, tanık olduğumuz en ciddi çatışmalar (bir zamanların Yugoslavya’sından gene bir zamanların SSCB’sine, Ruanda’ya kadar uzansak bile) bu ülkelerin kişi başına düşen GSMH’ları düşmeye başladığında patlak vermiştir. Ulusçuluğun şeytanları uyuyakaldıklarında, gelirlerin düşmesi uyanmaları için en iyi yol galiba.

Ülkelerimizde yaşayanlar, ülkelerimiz demokratik değil de zengin olduğundan, ne saldırıya uğrayacakları için, ne de hükümetleri tarafından, son derece zararlı sonuçlara neden olabilecek askeri bir maceraya sürüklenecekleri için kaygılanmalı-

dırlar. Demek ki yaşamlarını bir barış vahasında sürdürecekle, ama çevreleri karışıklıklar, savaşlarla sarılmış olacak hep. Hem yanibaşlarındaki varoşlar inim inim inlerken, kibar semtler barış içinde yaşarlar. İnsanların topluca öldürüldükleri alanlarla barış içindeki alanlar, birbirlerinden yeni bir demirperdeyle sıkı sıkıya ayrılmış durumda. Ahlak denilen şey de ak pak çıkmaz kuşkusuz bütün bu işlerde, ama şu da var ki, Doğu Avrupa'da özgürlükten yoksun kalmak pahasına, yıllarca barış içinde yaşamadı mı bütün Batılı ülkeler?

Silah takırtılarından ve de bunun olası sonuçlarından uzakta, sakın sakın yaşamaya katlanabiliriz pekâlâ. Zaman zaman ahlakçının biri karşımıza gelip, alçaklara yaraşır bu gönül rahatlığından utanmaya davet edecek bizleri. İşte, bu suçluluk duygusu da, dışımızdaki sorunların bilincindeymiş gibi, (ama gidip de bunları çözmeye yeltenmeksizin, tehlikeye atılmaksızın) davranmamıza yarayacaktır. Kısacası, dayanabiliriz, tek güçlüğüümüz bizleri dışardaki fırtınalardan koruyan bu duvarın dayanıp dayanamayacağını kestirmek. Hiç yıkılmayacağı sanılan Berlin Duvarı bile önceden bildirildiği halde yerle bir oldu.

Notlar:

- 1 Alıntıyı yapan Pierre Hassner, agy, s. 372.
- 2 Normann Angell, *The Great Illusion*, Londra, Heineman, 1994.
- 3 Fransa'nın NATO nezdindeki eski büyükelçisi olan Gabriel Robin *Un mon de sans maître* (Paris, Odile Jacob, 1995, s. 160) adlı kitabında bu konuya alaylı bir dille değinir: "Tehdidin hafiflediği ve önünde sonunda uzaklaştırıldığını kabul edebilmek için Varşova Pakti'nin lağvedilmesi, Kızılordu'nun doğuya doğru çekilmesi, Sovyetler Birliği'nin de paramparça olması gerekmişti. Kimse tehdidin ortadan kalktığı yolunda güvence vermeye cesaret edemiyordu. Hafiflemiş olsa bile hâlâ korkulması gerektiği kanısındaydı kimileri de; uykuya dalmıştı, pekâlâ uyanabilirdi. Belki de bir geriye toplanma, hastalığın şiddetini azaltması gibi bir şey söz konusuydu, hayırlı bir durumdu bu ama pek de güvenilirmezdi. İşte, bunun sonunda da anlamı iyice belirsiz 'kalıntı durumundaki tehdit' kavramı konusunda görüş birliğine varılmıştı." Gerçekteyse, kalıntı durumunda olan şey tehdit değil, kaygılardı.
- 4 Jacques Rupnik'in kitabı *Saraybosna'dan Saraybosna'ya* adını taşır; ne var ki kitap bu savı desteklememektedir; tam tersine, yazar şöyle yazar (s. 115): "1912-1913 yıllarında, Avrupa'yı saran büyük alevleri, yanıp tutuşmayı önceleyen şu 'Balkan Savaşları'nın geri gelmekte olduğundan söz etmek haklı olarak çekici gelebilir. Ne var ki, 1992'deki Saraybosna, 1914'teki Saraybosna değil artık: bir za-

manlar Avrupa'da yaşayan hiç kimse Yugoslavya diye bilinen yerdeki çatışmaların uluslararası bir çatışmaya dönüşmesinden kazançlı çıkamaz."

- 5 Che Guevera, *Oeuvres III, Textes politiques*, Paris, Maspéro, 1977, s. 297-312.
- 6 *Un monde sans maître* adlı kitabında, agy, s. 167, Gabriel Robin çok doğru bir gözlemde bulunur: "Şiddeti besleyen ocakların ne sayısı ne de yoğunluğunda bir düşüş yok belki de; ne var ki, uluslararası kamuoyu açısından tehdit oluşturan bir şeyi yitirmiş bulunmaktalar en azından: doğaları gereği bulaşıcı olmaktan çıktılar artık. Gerçek şu ki, ne Haiti, ne Kamboçya, ne Cezayir, ne Yemen, ne Nagorno-Karabağ, ne Ruanda, ne de Somali, kendi dönemlerinde Kore ya da Vietnam, Afganistan ya da Yakın Doğu Savaşları tarafından yayılmış şok dalgasıyla karşılaştırılabilecek hiçbir dalga yayamadılar."
- 7 International Institute of Strategic Studies'in 35. Yıllık Konferansı'nda 10 Eylül 1993 günü Brüksel'de yapılan konuşma; konuşma metni *Relations internationales et stratégiques* dergisi, s. 12, 1993, s. 18'de yayımlanmıştı.
- 8 Ghassan Salamé tarafından Centre des hautes études de l'armement'da 1 Aralık 1994 günü verilen konferans.
- 9 Alvin ve Heidi Toffler, *Guerre et Contre-guerre: survivre à l'aube du XXI. siècle*, Paris, Fayard, 1994, s. 24. Edward Luttak ise 1945 ile 1989 yılları arasında 158 tane savaş olduğunu, 23 milyon kişinin öldüğünü söyler. "Toward post heroic warfare", *Foreign Affairs*, Mayıs-Haziran 1995, s. 109-122.
- 10 Zbigniew Brzezinski, *Out of Control*, New York, Mac Millan, 1993, s. 9-16.
- 11 Pascal Boniface ve François Heisbourg, "Qui est contre la paix?", *La Puce, les hommes et la bombe*, Paris, Hachette, 1986, II. Bölüm, başlık 2, s. 157.
- 12 Bertrand Badie, *La Fin des territoires*, Paris, Fayard, 1995, s. 156. Yazara göre 1648 ile 1914 arasındaki yıllarda sayımı yapılan çatışmaların %50'den fazlası doğrudan doğruya toprak elde etmeye yönelikti, oysa, 1945 ile 1989 yılları arasında yapılan çatışmaların yalnızca %24'ü bu kategoriye uymaktaydı.
- 13 Tariq Ramadan, "La pensée d'un siècle", Alain Gresh (yönetiminde), *Un péril Islamiste?*, Bruxelles, Complex, 1994, s. 37.
- 14 Jean-Christophe Rufin, *L'Empire et les nouveaux barbares*, Paris, Jean-Claude Lattès, 1991, s. 10-11. Jean-Christophe Rufin'in kitabı yayımlandığı sırada, kimi yazarlar tarafından Güney'i savunmakla suçlanıp korkunç biçimde eleştirilmesi daha başka bir şeylerin de belirtisidir kuşkusuz. Söylediklerinden hiç de böyle bir anlam çıkmaz, ama bu da herhangi bir olayı soğuk bir biçimde betimlemenin nasıl da güç olduğunu gösterir (hele öteki çözümleyicilerden biraz öndeyse insan, bu daha da güçleşir). İnsan hemen, olduğu gibi göstermekle yetindiği bir durumu övmekle, savunmakla suçlanır.
- 15 *Le Contrat pour la France avec les Français*, 1995, s. 54.
- 16 François Cailleteau, "Quelles menaces?", *Relations internationales et stratégiques*, sayı 12, s. 91.
- 17 Clara Hollongworth, "Another despotic creed seeks to infiltrate the West", *International Tribune*, 5 Eylül 1993.
- 18 *Nouvelles Atlantiques*, sayı 2692, 8 Şubat 1995.
- 19 "Non-prolifération : les raisons d'être pessimistes", *Courrier International*, sayı 237, 18 Mayıs 1995. "Cezayir'deki, Sudan'daki, Çeçenistan ve Afganistan'daki cihat yanlılarını görünce, Irak'ı kanlar içinde bırakıp perişan eden iki Körfez savaşını anımsayınca, kitlesel yoketme gücüne sahip silahlar ellerindeyken, bilimsel-teknolojik yatırımlar her geçen gün azalmaktayken, ufukta da hiçbir demok-

rasi umudu gözükmezken, günümüz Müslüman dünyasında o uğursuz aksiliği önleyebilecek kadar sağlam güçler bulunduğu yolunda kim güvence verebilir ki?"

- 20 Bu konuyla ilgili olarak Bkz. Pascal Boniface, *Contre le révisionnisme nucléaire*, Paris, Ellipses, 1994.
- 21 Zaki Laïdi, *Un monde privé de sens*, Paris, Fayard, 1994, s. 21.
Alain Gresh (yöneten), *Un péril Islamiste*, agy., s.12: "Tıpkı komünist hareketin Avrupa'da, Çin'de ya da Vietnam'da, ondan önce de anarşist hareketin yaptığı gibi, İslamcılar da 60'lı yılların sonundan bu yana birikenler başta olmak üzere, toplumsal ve ulusal alanda bastırılmış olan sınırsız istekleri kendilerine sermaye yapmaktalar".
- 22 Alain Gresh, "Fin d'un règne en Arabie Saoudite", *Le Monde diplomatique*, août 1995.
- 23 Olivier Roy, *Echec de l'Islam politique*, Paris, Le Seuil, 1992, s. 9. Aynı yazar başka bir yerde (*Un péril Islamiste*, agy., s. 60) şunları der: "Barış süreci, Körfez'de asker bulunması, İslamcılığı benimsemiş olduklarını açıklayan tüm devletlerin (Sudan, İran) güçten düşmesi, Ortadoğu'da İslamcı militancılıkla geçen tam on yıl sonunda görülen şey, kısa vadeli ekonomik çıkarlara odaklanmış olsa bile Batı'nın hiçbir zaman bu kadar egemen olmadığıdır."
- 24 François Cailleteau, adı geçen yazısında şöyle der: "İran'da yaşananlar on yılı aşan bir süre, Müslüman bir yönetimin, daha küçük bir komşu ülkeye karşı silahlı saldırı siyasetinin sürdürülmesi anlamına gelmediğini gösterdi. Bozgunculuğu ya da terörizmi (kabul edilebilecek bir şey değildir bu zaten) teşvik etmekle askeri tehdidi birbirine karıştırmamak gerekir."
- 25 Jean-Louis Dufour ve Maurice Vaisse, *La Guerre au XX. siècle*, Paris, Hachette, 1993, s. 220-221: "Modern silahlar öylesine keskin ki... Ellerinde gelişmiş silah bulunmayıp da karışıklık yaratmak isteyenlerin bir an için düşünceleri gerekir doğrusu... Modern silahlarla askeri araştırmaların maliyeti uluslararası alanda karışıklık yaratmak isteyenlerin tüm hırsını engelleyecek kadar yüksektir."
- 26 Zbigniew Brzezinski, agy., s. 210: "Batı, dünyadaki bir milyar Müslümanın tüketici değerlerini göklere çıkarttığı, ahlaksızlığın erdemlerini ve tanrıtanımazlığı kutsallaştırdığı kabul edilen bir Batı dünyasına hayran kalmayacağını anlamalıdır."
- 27 Samuel Huntington, "The clash of civilisations?", *Foreign Affairs*, yaz 1993, s. 22-49, Fransızca çevirisi için Bkz. *Commentaire*, sayı 66, yaz 1994, s. 238-252.
- 28 *Foreign Affairs*, Eylül-Ekim 1994, s. 2-27; *Commentaire*, yaz 1994, sayı 66, s. 253-279.
- 29 "Un Spengler pour l'après-guerre froide?", *Commentaire*, yaz 1994, sayı 66, s. 264. Bkz. "Réponse à Samuel Huntington", agy., s. 266; bu yazıda William Pfaff temel sorunlardan birine değinir: "Son derece keyfi biçimde tanımlanmış olan bu uygarlıklardan hiçbiri, bir kendilik ya da siyasal bir oyuncu değildir, olmamıştı da. Uluslar edimde bulunurlar. Hükümetler savaşır. Ama uygarlıklar birer siyasal birim değildir ve günün birinde siyasal birim olacakları yolunda tek bir belirti de yok."
- 30 François Thual, agy.
- 31 Agy., s. 4.
- 32 Alvin ve Heidi Toffler, *Guerre et Contre-guerre: survivre à l'aube du XXI. siècle*, agy.
- 33 Aynı yazar, *Créer une nouvelle civilisation*, Paris, Fayard, 1995.

35 Agy., s. 178.

36 André Glucksmann bu safyürekli inanışı haklı olarak alaya alır: "Silahların ve insanların hiper-teknikleştirilmesi, sözde-ideolojiden arındırmayı destekleyerek topyekün savaşları tümüyle ortadan kaldıracaktır. "Kan dökülmeyen çarpışmaların" o kutsal zamanı gelsin artık ! "Akıllı" ve "öldürmeyen silahlar"ın barışı çok yaşasın! Tekniklerin egemenliğini temel alan, genel bir barış yandaşlığı ütopyası, baruta savaşçı "Avrupa ittifakı"nı hırslardan arındırdığı, uygarlaştırdığı, dengelediği, sonunda geçersiz kılmasa da iyice yumuşattığı varsayılan bir akılsallık yükleyen yanılısamayı yineler." *De Gaulle, où es-tu?*, Paris, Jean-Claude Lattes, 1995, s. 147.

37 "La guerre aveuglante", *Le Point*, 27 Mayıs 1995.

38 Beklenilebileceğinden ya da sanılanabileceğinden çok daha alçakgönüllü. İnsan Hakları Gözlemevi'nin *Freedom House* 1993 yılı raporuna göre, dünya nüfusunun yalnızca %19'u özgür ülkelerde yaşamakta. 72 ülke özgürdür, 63 tanesi bir ölçüde özgür, 55 tanesiye hiçbir şekilde özgür değildir. 1992 yılıyla karşılaştırıldığında "özgür olmayan ülke" sayısı 38 ülkenin daha eklendiği görülmekte. Alıntıyı yapan *Jean-Claude Guillebaud*, *agy.*, s. 132.

39 "Democracies and war", *The Economist*, 1 Nisan 1995.

40 *agy.*

41 Kenneth Waltz, "America as a model for the world? A foreign policy perspective", *Political Survey*, cilt XXIV, sayı 4, Aralık 1991, s. 667-670.

42 Edward D. Mansfield ve Jack Snyder, "Democratization and war", *Foreign Affairs*, Mayıs-Haziran 1995, s. 79-97.

43 Bu konuyla ilgili olarak Edward D. Mansfield ve Jack Snyder, "Democratization and the danger of war", başlıklı yazılarında (*International Security*, kış 1995, s. 38) şöyle demişlerdi: "Çok daha uzun vadede, istikrarlı bir demokrasi kuşağının gelişmesi büyük olasılıkla barış olanağını da arttıracak. Ama kısa vadede bakıldığında, çalkantılı bir geçişin sunduğu tehlikeleri en aza indirebilmek için yapılacak çok şey var."

Nükleer Silahlar: Kıyamet Yarın mı?

Batı dünyası, Sovyet-Amerikan düşmanlığının en civcivli günlerinde, hem atom kıyametinin kaygısını hem de nükleer caydırıcılığın Moskova'nın o müthiş askeri üstünlüğünden yararlanmasını önleyeceği güvencesini aynı anda yaşadı.

Churchill bu karışık duyguyu, "Nükleer çağda güvenlik, terörün gürbüz çocuğu ise, hayatta kalma yok etmenin ikiz kardeşidir" tümcesiyle harika bir biçimde tanımlamıştı.

Bugün, bir Üçüncü Dünya Savaşı olasılığı –zorunlu olarak bir nükleer savaş– SSCB'nin kadavrasının yanında yatmaktadır. Uzun zaman sınırsız bir nükleer silahlanma yarışı sürdüren Washington ve Moskova, son derece hızlı bir silahsızlanma yarışına girmişlerdir. Yine de, nükleer silahların üretileceği korkusu yeryüzünün atomik tehditten tümüyle kurtulmasını engellemektedir. Berlin duvarının yıkılmasından sonra bazı gözlemciler, nükleer silahlardan arındırılmış bir dünyanın doğuşunu kutlamakta biraz acele ettiler¹. "İcat edilenden geriye dönüş"ün olanaksızlığı ve nükleer cinin şişesine yeniden girmeye hiç hazır olmadığı çok çabuk fark edilecekti. Nükleer caydırıcılık hâlâ mevcuttur. Nükleer silahların yarattığı kaygı, içeriği değişmiş olsa da, sonsuza dek sürüp gidecek gibi. Artık, Moskova'nın elindeki cephanelikten çok, nükleer silahların parya sayılan bazı ülkelere yayılması korku salmaktadır.

Silahlanma Yarışı ve Silahsızlanma Yarışı

6 Ağustos 1945'te, dünya nükleer çağa girdi. Halen içinde ve çıkması da yakın değil. Buna sevinsek de yerinsek de, bu öyle bir gerçek ki, "icattan geri dönüş olmaz".

1949'da bu kez Sovyetler, askeri amaçlı bir atom patlamasını gerçekleştirerek, onların bunu başaramayacağını sanan Amerikalıları büyük bir şaşkınlığa uğrattı. İki süper güç o andan itibaren, 100 metrelik bir koşu hızında, ancak bir maraton kadar uzun sürecek bir silahlanma yarışına girdi.

1955'te, Amerikalılar 4 750 nükleer silaha sahipti. Bu şaşırtıcı atağın ardından, 1990'da 12 000 stratejik başlığa sahip olmak üzere, daha yavaş bir ritm benimseyeceklerdi.

Sovyetler, tıknafes bir depardan sonra, küçük adımlarla ısınıp sağlam ve sürekli bir ritme ulaşan mukavemet koşucuları gibi Amerikalı rakiplerine yetişti.

1955'te, Sovyetlerin yalnızca 20 nükleer silahı vardı. Seri biçimde füze üreteceklerini söyleyen Kruşçev'in sözlerini gerçekleştirerek, 1960'ta 300, 1970'te 1 800, 1975'te 2 800, 1980'de 6 000, 1985'te 9 900 ve 1990'da 13 000 füze sahibi oldular².

SSCB bitip tükenince ve ABD gücünden çok şey yitirince bu silahlanma yarışının çok pahalıya patladığı ortaya çıktı. Üstelik, stratejik olarak da yararsızdı. Eğer bir düşmanı vazgeçirmek için, onu onarımı olanaksız zararlarla ya da yok etmekle tehdit etmek gerekiyorsa, süper güçlerin silah hacminin sağladığı olanakla, onlarca hatta yüzlerce kez yok etme gücüne sahip olmanın büyük bir yararı olmadığı düşünülebilir.

Moskova ve Washington, ne amacı ne de kazananı olan bu yarışa son vermeye karar verir vermez, aynı hızla bir silahsızlanma yarışına atılacaklardı.

31 Temmuz 1991'de, George Bush ve Mihail Gorbaçov, Moskova'da, görüşmeleri 1982'de başlatılan START 1'i (Stratejik Silah İndirimi Antlaşması) imzalıyorlardı. Bu antlaşma, hâlâ süper güç olan devletlerin silahlarında %30'luk bir efektif indirim öngörüyordu. Ardından Washington ve Moskova, on aydan kısa bir süre içinde ve üç aşamada silahlarının üçte iki oranında azaltılmasını öngören tek taraflı ve ortaklaşa teklifler getirmişlerdir.

3 Ocak 1993'te, yani daha START 1 hükümleri uygulamaya konmadan, hatta hukuki açıdan yürürlüğe (geçerlilik tarihi 5 Aralık 1995) girmeden önce, artık Beyaz Saray'da geçirecek birkaç günü kalmış olan başkan Bush ile Boris Yeltsin tarafından START 2 imzalanmıştı bile. Yeni anlaşma 2003 yılında Rusya için 3 000, ABD için de 3 500 efektif başlık indirimi öngörüyordu. Böylece bu, her yıl yüzlerce atom silahının yok edilmesi anlamına geliyordu ve hiç de azımsanacak bir iş değildi.

SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan karışıklıklar yeni korkular uyandırmaktaydı. Tarihsel ironiye bakın ki, bir zamanlar Sovyet gücü karşısında kaskatı kesilen Batılılar, artık onun güçsüzlüğü karşısında titremeye koyulmuşlardı.

Rusların Güçsüzlüğünün Tehlikeleri

Rusya'ya öldürücü bir etki yapacak olan Ağustos 1991 darbesi gerçekleşince, Batılı yetkililer yeni bir karabasanla karşılaştılar. Nükleer silahlar üzerinde hâlâ siyasi bir denetim var mıydı? Açmazda olan yöneticiler ya da askerler, umutsuz bir durumda, anında bu tür silahları kullanma eğiliminde olamazlar mıydı?

Daha da kötüsü, taktik nükleer silahlar bütün ülkeye dağılmış durumdaydılar. On beş cumhuriyet bunları bir iç savaşta kullanmaz mıydı? SSCB içindeki ulusal kapışmalar yüzünden sorun kendine özgü bir görünüm almıştı. 19 Kasım 1991'de SSCB'nin Dışişleri Bakanı Edvard Şevardnadze "Dünya için en büyük nükleer tehdidin kaynağı SSCB'deki iç çatışmalardır" beyanatını verdi. Amerikan Dışişleri Bakanı ise, eski Yugoslavya'daki senaryonun aynısının, üstelik de nükleer silahlarla olanının, SSCB'de de görülebileceğini ima etti. Bazıları ise, Ermeniler ve Azeriler arasındaki çatışmanın taktik nükleer silahlarla sürdürüleceğini düşünmeye başlamışlardı bile.

1992 Mayıs'ında, eski SSCB'nin tüm topraklarına yayılmış olan taktik nükleer silahlar Rusya toprağına toplandı.

Bu kez de, stratejik silahların üretileceğinden korkulmaya başlamıştı. Topraklarında konuşlandırılmış stratejik silahlara

sahip Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan gibi cumhuriyetler bağımsızlıklarını elde etmeyi başarırlarsa, bu silahları ellerinde tutmaya heves etmeyecekler miydi? Avrupa'daki nükleer devletlerin sayısı da böylece çoğalmayacak mıydı?

Sonunda Mayıs 1992'de, bu üç devlet Lizbon'da, merhum SSCB ve ABD arasındaki START 1 Antlaşması'na ek bir protokol imzalayacaklar ve nükleer silahlarından vazgeçme yükümlülüğünü üstleneceklerdi.

Uzun tereddütlerden sonra ve defalarca yüz seksen derece döndükten sonra Ukrayna da bu vaadi teyit etti. Ekonomik viranlığı, Rusya ve Amerika'nın ortaklaşa baskılarına karşı koymasına olanak vermediğinden Kiev, kendisine düşen nükleer silahların temsil ettiği, ailenin en büyük çocuğu haklarını, -aç kalındığında her şeye karşın makbule geçen- bir tabak merci-meğe denk bir ekonomik yardım karşılığında satıverdi.

Ama dünya, daha alnında biriken terleri silme fırsatını bulamadan yeniden soğuk terler döküverdi. Rusya'daki iç karışıklıklar, bu ülkenin atom çekirdeği parçalanabilen nükleer maddeler ve bilim adamları üzerindeki kontrolünü azaltarak nükleer silahların hızla çoğalmasına yol açmaz mıydı? Nükleer madde kaçakçılığı ve beyin göçü, daha kaypak ve dolayısıyla da kontrol edilmesi daha güç yeni bir tehlikeyi temsil ediyordu. Zaten Rusya'nın parçalanmasıyla ortaya çıkan nükleer silaha sahip devletlerin sayısının çoğalmasına boş verilse bile, Üçüncü Dünya ülkelerinde nükleer silaha sahip olmaya aday devletler ortada kalan bilim adamlarını ve doğru dürüst kontrol edilemeyen kaçak nükleer maddeleri satın alacaklarından, bu, dolambaçlı yollardan gerçekleşecekti.

Soğuk savaşın bitmesi ve SSCB'nin dağılmasının, Sovyet nükleer silah üretim çarkınının büyük bir bölümünü amaçsız bıraktığı doğrudur. Bilim adamları ve atom teknisyenleri, rejimin imtiyazlı çocuğuyken birdenbire üvey evlat konumuna düştüler. SSCB'de, 100 000 bilim adamı ve teknisyen, nükleer silah ve toptan imha silahları üretiminde görev alıyordu. Bu kişilerin 3 000-5 000'i, söz konusu silahların geliştirilmesine ilişkin değerli sırlara vakıftı.

Şifreli isimler taşıyan 80 000 nüfuslu iki şehir -Arzamas 16

ve Çelyabinsk 10-, yalnızca nükleer silahlar üzerine yapılan çalışmalarla tahsis edilmişti. Biraz özel ve tercihan ihracı kısıtlı bir tek tip üretim. Eşi benzeri görülmemiş böyle bağımlılıklarla, dönüşüm sorunlarının alacağı boyutlar çok açık.

Bir başka yanıyla, SSCB zamanında bu kentlerin hemen hemen kapalı olmaları, özgürlükler açısından olmasa da güvenlik açısından hayli olumlu bir etken olmuştur. Bu kentlerin sakinleri hâlâ en kolay kontrol altında tutulabilenlerdir.

Ancak daha açık kuruluşlar da (enstitüler, akademiler, vb.) vardır. Zaten, bilgi otobanlarının olduğu bir zamanda, beyin göçü eskisi kadar anlamlı değil. Bilgiler, maddi olmayan ("telematik") yollarla, uçaktan daha hızlı ve daha gizli seyahat edebilirler. İnsan, bilgilerini satmayı ya da yeteneğini ihraç etmeyi, işsiz kaldığında, yüksek nitelikli ve ilginç bulunan bir işi sürdürme arzusu ağır bastığında, daha da fazla ister. Arzamas 16'da ve Çelyabinsk 10'da fizikçiler ayda ortalama 67 dolar kazanırlar³. İran'ın nükleer programını geliştirmesi için yapacakları yardım karşılığında teklif ettiği 5 000 dolar aylığı reddedilmek için ateşli bir yurtsever olmak gerekir. İşini kaybetmeme şansını elde edenlere bir otobüs şoföründen az ücret ödenmektedir. Maaşların düşüklüğü, değerlerinin ve mesleki yeterliklerinin gerçek değerini teslim etmeyi daha iyi beceren yerlere doğru yönelmelerinde önemli bir etken olabilir.

Fransız Senatosu'nun Dışişleri, Savunma ve Silahlı Kuvvetler Komisyonu Başkanı Xavier de Villepin'e göre, "90-93 yılları boyunca, bilinen bütün araştırmacıların %12'si yurtdışına gitmiştir, bunların %40'ı teorik fizik uzmanıdır⁴".

Bu şaşırtıcı veriler karşısında Batı dünyası, yetiştirilmeleri için bir kuruş bile harcanmayacak olan çok iyi düzeydeki bu uzmanların işe alınmasından, (Mars'a içecek su götürülmesi de dahil) birçok projenin incelemeye sunulduğu⁵ bir Uluslararası Bilim ve Teknoloji Merkezi'nin (CIST) kurulmasıyla ülkelerinde istihdam edilmesine kadar çok çeşitli çözümler ileri sürdü. Ancak nükleer güvenlik, enerji ve çevrenin korunması gibi daha ciddi projeler de bu merkeze bırakılmıştı. Yüz kadar projeyi denetleyen CIST, Avrupa Birliği, Japonya ve ABD'den 75 milyon dolar almıştır. Benzer merkezler Ukrayna, Kazakistan ve Beyaz

Rusya'da açılacaktır. Yine de bu program %100 etkili olamaz. Beyin göçünü tümünden önlemek de olanaksızdır. Bu da bazı üretici ülkelerin, başka ülkelerde halihazırda var olan programlara eklenebilecek nükleer programlar geliştirmelerine olanak verecektir. Nükleer silahlardan arındırılmış bir dünyanın ortaya çıkışının kutlanmasından beri, nükleer tehlikeden hiçbir zaman böylesine korkulmadığı görülmektedir.

Nükleer maddelere gelince, Batılılar bu maddeleri satın almaya ya da maddelerin yok edilmesine yardıma yönelik bir sistemi yürürlüğe sokmuşlardır: Amerikalıların Sovyet Nükleer Tehdidini Azaltma Yasası (*Soviet Nuclear Threat Reduction Act*) bu işe 400 milyon dolar yatırmayı öngörmektedir. Avrupa Birliği ve Japonya da bu tipte yardımlar çıkarmışlardır.

1993'te, ABD Rusya'dan Sovyet nükleer silahlarının sökülmesinden elde edilen, 500 ton yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyumu, yirmi yıllık bir sürede 12 milyar dolar karşılığında satın alma girişiminde bulundu. Yüksek oranda zenginleştirilmiş bu uranyum daha düşük oranda zenginleştirilmiş (yani nükleer silah yapımında kullanılması olanaksız) uranyuma dönüştürülecekti.

Amerikalılar ayrıca, başka devletlerce askeri amaçlarla kullanılamayacağından emin olmak için, Kazakistan'dan da yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum satın almaktadır. Tüm bu programlara ve maddi çabaya karşın, en ciddi tehlike hâlâ nükleer madde kaçakçılığıdır.

Yüzyıl Sonunun Büyük Korkusu

Artık yeni büyük tehlike, Rusların Washington'ı, Los Angeles'ı, Londra'yı, Paris'i vurmak için emir bekleyen 13 000 nükleer başlığının yarattığı tehlike değil. Kuzey Kore'nin, Libya'nın, İran'ın, Cezayir'in, Irak ve başkalarının, yani kendilerini Batı'nın üstünlüğüne şiddetle karşı koymaya adanmış ülkelerin, ister tek, ister birkaç tane olsun, hatta isterse yeterince geliştirilememiş olsun, sahip olmayı düşledikleri atom silahıdır asıl tehlike.

Daha da korkunç bir senaryo: Bu silahların parya ya da is-yankâr devletlerin eline geçeceğine, bir yeraltı terörist hareke-tin eline düşmesi.

Bugün Pierre Lellouche ve Jacques Attali gibi görüş alanla-rı farklı, çok sayıda uzmanın ortak kaygısı budur. Lellouche'a göre: "Birtakım parya ya da terörist devletlerin ya da genellikle uluslararası cinayet şebekeleriyle bağlantılı ulusal grupların, ya nükleer malzemelerle ya da toptan imha silahlarıyla donandığı göz ardı edilmemeli⁶". Attali⁷, yeni ülkelerin ve hatta devletsel olmayan oluşumların (tarikatlar, terörist gruplar, mafya kartel-leri) tam da şiddet itkilerinin çoğaldığı ve silahların kullanıldığı koşullar yarattığı bir sırada böyle silahların üretilmesine ve kullanılmasına olanak veren yöntemlerle donanmaları olasılığı konusunda, uyarısını dile getirmektedir.

Karabasanın büyüğü, bir grup teröristin, askeri evsafta nükleer silah üretecek miktarda, beş kilo plütonyum ya da on-beş kilo uranyumu ele geçirmesidir. Bir kilo plütonyumun bir golf topu kadar hacmi olduğunu düşündüğümüzde, durumun ne denli zor olduğunu anlayabiliriz.

Bu büyük korku yeni değildir, birçok yazar ve senaristin düş gücünü kurcalamaya başlamıştır bile.

Otuz milyon okuyucu, uluslararası çapta otuz baskı: Do-minique Lapierre ve Larry Collins'in -haklı olarak- böylesi bir beğeni kazanmış olan kitapları çok etkileyici doğrusu. Yayımla-nalı on beş yıl olmasına karşın hâlâ, beğenilen bir roman olma-nın ötesinde, birçok strateji uzmanının yararlanıp kaynağını be-lirtmeye pek istekli olmadığı bir senaryo bu kitap⁸.

Roman, üç Filistinlinin New York'a patlamaya hazır bir termonükleer bomba yerleştirmelerinden sonra, Albay Kadda-fi'nin ABD'ye uyguladığı şantajı anlatır. Her şey iyi noktalana-caktı. Ancak, kitaptan söz edildiğinde, tuhaf bir biçimde, bu *mutlu son* hiç anımsanmaz. Yalnızca terörist bir nükleer silahın tehdidi gerçekçi bir gelecek tablosu sayılmaktadır. Yorumcular, kendilerine romancılardan da çok özgürlük tanımakta, bu kita-ba felaket yanı nedeniyle değinmeyi sevmekte, ancak öykünün bir kısmını atlamaktadırlar. Metinden aktarılan alıntıların söy-lediklerini iletmek için değil, söylenmesi isteneni söyletmek

amacıyla budanması gibi romanlar da budanabilmekte.

*Asla Asla Deme'*de, James Bond'un, büyükçe bir fidye ödenmediği takdirde New York ve Moskova'nın üstüne iki nükleer silah atma tehdidinde bulunan bir örgütün planlarını bozması gerekmektedir. Gerçek, bu sevimli kurguları aşacak noktaya getirilmedi mi? Yoksa romancılar ve senaristler, strateji uzmanlarının önüne mi geçtiler? Ne olursa olsun, ilk çıktıklarında sapına kadar bilimkurgu kaynaklı görünüp de kısa süre sonra gerçek olan olguları anlatmış az mı yapıt var? Peki, insanın deniz diplerini ya da yıldızları keşfine ilişkin olanlar gerçekleştiğine göre, niçin gelecekte bir nükleer felaket de gerçek olmasın?

Lawrence Livermore Ulusal Laboratuvarı Müdürü John Nuckolls'a göre, "teröristler karaborsada, eski Sovyet cephaneliğine ait bir nükleer başlık elde edebilir ve New York'ta, Dünya Ticaret Merkezi'nin önüne park etmiş bir otomobile bir ateşleme tertibatıyla yerleştirerek nükleer bir şantaj uygulayabilirlerdi⁹".

The Economist dergisi, dünyada bu tip 250 ton plütonyum ve 1 500 ton uranyum stoku olduğunu tahmin ediyor¹⁰. Var olan stoklara oranla bir bomba imal etmek için gerekli miktar bu kalın haftalık derginin üç sayısının tüm içeriğine oranla bir tek sözcüğün temsil ettiği miktardır.

Bir başka tahmin, yalnızca Rusya'da ayrı ayrı tesislere dağıtılmış durumda, yüksek oranda zenginleştirilmiş 100-400 ton plütonyum ile 400-700 ton uranyumun bulunduğu¹¹.

Atomla uğraşan çevrelerde çok yaygın olan bir şaka ise, eskiden, iyi eğitilmiş ve iyi silahlandırılmış KGB ajanları tarafından olağanüstü biçimde korunan nükleer laboratuvarlar ve enstitülerin artık, anahtarları oralarda bir kulübecikte saklayan, Rusların ünlü nine tipi olan bir "babuşka" tarafından korunduğudur.

Rusya'daki nükleer güvenlik sorunları üzerine Batı'dan gelen çok sayıda acımasız eleştiri sonucunda, Moskova yönetimi üretim sitelerinin ve nükleer araştırma merkezlerinin modernleştirilmesi ve kontrolünün güçlendirilmesi gerekliliğini kabul etmişti.

Rusya İçişleri Bakanlığı'nın bir raporu, bu sitelerin %80'inin, kapılarından radyoaktif maddelerin geçişini belirleyecek temel araç ve gereçlerden mahrum olduğunu saptamıştır¹².

Başbakan Çernomirdin, güvenlik sorunlarının, Rusya'yı, nükleer kaçakçılığın kaynağının Avrupa'da ileri sürüldüğü gibi Rusya'da olmadığını kanıtlama açısından, zora soktuğunu kabul ediyordu.

ABD'de ünlü Los Alamos Atom Araştırmaları Laboratuvarı'nda çalışan Robert Kupperman, "bugün eski Sovyet cephaneliğine ait bir nükleer başlığın fiyatının, özellikle de Ukrayna'da bugün karaborsada birkaç yüz milyon dolar ettiğini" söylemektedir. Ayrıca, Suriye'nin denetimi altında olan, Lübnan'daki Bekaa Vadisi'nde sahte 100 dolarlar imal eden oldukça büyük bir merkezin varlığının altını da çiziyor. Çok iyi taklit edilmiş bu 100'lük banknotların, dolaşımdaki aşağı yukarı 1 milyar doları bulduğunu ileri sürmektedir. Bunlar, uyuşturucu ve silah kaçakçılığını parasal olarak destekleyecek, nükleer başlıkların satın alınmasında kullanılacaktır. Eşsiz bir senaryo, ancak casus filmi senaryolarına fazlaca benziyor.

Elektrik üretim reaktörleri, dünyadaki plütonyum stokunu tehlikeli bir biçimde çoğaltacaktır. Tabii ki bu reaktörlerden çıkan plütonyum, son derece gelişmiş nükleer silah yapımında doğrudan doğruya kullanılamaz ama üretim ya da onarımda az çok işe yarayabilir.

Bu plütonyumdan, çöplere karıştırarak ya da özel reaktörlerde yakarak kurtulmanın ortalama 1 milyon dolara mal olacağı tahmin edilmektedir.

Tüm bunlar, eskiden nükleer tehdidin azalması karşılığında ödenmesi gereken diyet olarak görülen, ancak artık potansiyel risklerin artmasına neden olan bir etmen olarak algılanan silahsızlanmanın sonuçlarından korkulmasına yol açıyor.

Rus nükleer silahlarının sökülmesinden sonra, denetim açısından yetkin olmayan bir bürokrasinin yol açabileceği tüm risklerle, on beş yıl boyunca her yıl, 6 ton plütonyum ve 3 ton uranyum ortalıkta dolaşıp duracak.

Böylesi bir organizasyon boşluğu karşısında hırsızlık ve

kaçakçılık riskleri çok yüksektir. Nükleer tehlikenin artması sorunu ise artık strateji sütunlarından "aktüalite" sayfalarına geçti bile.

Her ne kadar felaket tellallığına saplanmak gereksiz ise de, uyanıklık da bir yerde yedekte durmalı. Böylece, nükleer silah üretiminin yolunu kesen başlıca engel, artık bilimsel bilgileri başarıyla uygulama zorluğu değil, nükleer maddeleri ele geçirmenin zorluğudur. Devlet katında uygun bir kontrol sağlamadaki zorluklar, Rusya'daki kullanılabilir stokların nükleer silah edinmek isteyen herkes için muhtemel bir kaynak oluşturması anlamına gelir. Rusya'daki şebekeler ve güçlü bir yerli mafyanın gelişmesi ek bir tehlike oluşturmaktadır. Tabii ki mafya şu anda, nükleer madde kaçakçılığından daha kârlı işler bulmuştur. Ama hiçbir şey bunun böyle devam edeceğini kanıtlamaz. 100 000 kişiyi barındıran 5 700 suç örgütü sansasyon yaratmamasıyla ünlü çok ciddi bir kurum olan Londra'daki Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün tahminlerine göre¹³— birinci derecede bir güç oluşturmaktadır.

Çernobil atom reaktörünün devre dışı bırakılmasından sorumlu Vladimir Çernosenko'ya göre Almanya'da, Almanların ifade ettiklerinden çok daha fazla askeri amaçla kullanılan nükleer madde bulunmaktadır.

Ona göre "eski SSCB'de çok büyük plütonyum rezervleri birikmişti. Karaborsada bunun kilosu 150 milyon dolardır. Bu durumda, kolay yoldan para babası olunur¹⁴ ".

Hırsızlık örnekleri çoğalmaktadır. Bazıları örgütlü şebekelerin işidir. Ancak çoğu, James Bond'un mücadele ettiği hem ABD hem de SSCB ile rekabet eden örgütten çok, Nikel ayaklıların* marifetidir.

Çeşit çeşit dedikodular, en çılgın söylentiler ortalıkta dolaşıp durmakta. Bir Almanın bu yolla, Aralık 1992'de 10 kilo sezaryum 137; Arap kılıklı bir adamın da Mart 1993'te 500 gram uranyum 238 satın aldığı söylenmektedir.

Bir de nükleer maddelerin mektupla satış kataloğunu faksla gönderen, kilosu 440 dolara 8 ton ağır su, 2,4 milyon do-

* Sözlük Anlamı: Ayaklarını sürüyen hımbıllar, nükleer kaçakçılıkla ilgili roman kahramanları-(Ç.N.)

lara 10 kilo kırmızı cıva teklif eden bir Rusa ilişkin öyküyü de anmadan geçmeyelim.

Almanya'da ortaya çıkarılan nükleer kaçakçılık olayları 1990'da 4 olaydan, 1991'de 41'e, 1992'de 158'e, 1993'te 241'e yükselmiştir¹⁵.

Medyanın çok geniş yer verdiği örneklerin çoğaltılabileceği bir gerçektir. 14 aralık 1994'te, Çek polisi, askeri evsafıta (%90 oranında zenginleştirilmiş) 3 kilo uranyum ele geçirdi. Mayıs ayında, askeri kullanım amaçlı 6 gram plutonyum Konstanz Gölü'nde bir garajda bulunmuştu. Haziranda polis, Lands-hut'ta bir lokantacıda, 1 gram yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum 235 ele geçirdi. 10 Ağustos'ta Bavarya polisi Moskova'dan gelen ve bagajlarında askeri kullanım amaçlı 300 gram plütonyum taşıyan birçok kişiyi gözaltına alıyordu.

İstihbaratı asparagastan, gerçek kaçakçılığı sansasyon kılığı çeken gazetecilerin tuzağından ayırmak zordur. Bir nükleer kaçakçılığın haberini vermek okur kitlesinin dikkatini çekmeyi garantiler. Başarının tüm öğeleri hazırdır: Efsanevi bir silah, dizginlenemeyen ve yakışıklı kötüler, insanın, içlerinden biri olabileceğini düşündükçe kendini yakın hissettiği potansiyel kurbanlar. Ticari bilanço olağanüstüdür. Ancak bu sunuşun altında yatan stratejik çözümleme ise epeyce zayıftır.

Gerçek Ama Abartılmış Bir Tehlike

Bu örnekler, daima kendilerine ait olmayan ya da düşle-rinden başka yerde var olmayan malları, rastladıkları saf zen-ginlere satmaya kalkışan Nikel Ayaklıların sayısız maceralarını akla getiriyor. Dolandırıldıkları, paraları çalındığı halde, bu zenginler, kendilerine vaat edilene bir türlü kavuşamamakta-dır. Nükleer madde kaçakçılıklarında, stratejik felaket ihbarları ile Nikel Ayaklılar öyküleri arasındaki sınır bazen çok incedir.

Medyanın gün ışığına çıkardığı nükleer madde kaçakçılı-ğında, sık sık nükleer maddelerin türü konusunda olduğu gibi, olayların gerçekliği konusunda da yanılgıya düşülür. Her nük-leer madde bir bomba yapmaya yaramaz. Sezyum, toryum,

amerikyum ya da polonyum gibi radyoaktif maddelerin atom çekirdeği parçalanamaz, dolayısıyla da atom bombası yapımında kullanılamazlar.

Sovyet nükleer maddelerinin gerçek anlamda kullanıcıları sonuçta Kuzey Kore ya da İran gibi ilerlemiş askeri nükleer programları olan ülkelerdir.

Bu kaçakçılık üzerine uzun bir araştırma yürüten üç Rus gazetecisinin ulaştığı sonuç: "Araştırmalarımızı bitirdiğimizde, eski SSCB çıkışlı nükleer madde kaçakçılığına ilişkin ortada dolaşan söylentilerin, gerçeklikten çok efsanelerden kaynaklandığını saptadık¹⁶."

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı, AIEA'nın yöneticisi, Lyon'da verdiği bir konferansta, devletlerin, nükleer maddeleri Rus stoklarından elde etme çabası içinde olduklarına ilişkin ileri sürülenleri doğrulayacak bilgi olmadığını belirtiyordu¹⁷.

AIEA'nın sözcüsü David Kyd, 3 Ekim 1994'te verdiği bir beyanatta ateşten çok duman gördüğünü belirtiyordu. "Şimdiki durumda, bizdeki istihbaratlar doğrultusunda, elinde önemli miktarda nükleer madde bulundurduğunu ileri süren terörist grupların varlığına rastlamıyoruz. Gerçekte, Almanya'da ve bir ölçüde de başka yerlerde ortaya çıkan miktarlarla ilgilenen herhangi bir hükümetle de karşılaşmadık¹⁸."

Nükleer madde kaçakçılığının temsil ettiği tehlikeye tipik bir örnek olarak sunulan ve Ağustos 1994'te, hakkında *der Spiegel* dergisinde bir makale yayımlanan, plütonyum ele geçirilmesine ilişkin şu ünlü olay, Doğu'dan gelen yeni tehlikeyi kanıtlamak üzere Alman gizli servislerinin düzenlediği bir oyundu¹⁹.

Mantıklı olmalıyız. Bir nükleer silah, tavanarasında, komşuların haberi olmaksızın²⁰, fizik doktorasını henüz yapmış iki arkadaşın yardımıyla yapılmaz. Bugün kuşkusuz son derece yaygın olan bilimsel bilgilerin dışında, bazı söylentilerin düştürdüğüünün tersine, karaborsada bile pek kolay elde edilemeyen nükleer maddelerin yanı sıra, bu işe uygun tesisler de gereklidir.

Atom çekirdeğinin bölünmesine ilişkin teorik bilgilerin bugün artık gizli bir yanının kalmadığı ve ayağa düştüğü açık-

tır. Ancak atom silahına giden yolda yeterli olmaktan uzaktırlar. Atom çekirdeği bölünebilen maddeler ile önemli bir bilimsel ve endüstriyel altyapıya sahip olmak gerçekten gerekli.

Atom silahına ulaşmak için iki kanal vardır, biri uranyum öteki plütonyum. Doğal uranyum %0,7 oranında parçalanabilen U 235 içerir. Patlayıcı bir nükleer mekanizma kurmak için uranyumu %93 oranında U 235 içerecek biçimde “zenginleştirmek” gerekir. Oysa elektrik üretim santrallerinde kullanılan uranyum sadece %3 ya da %5 oranında zenginleştirilmiştir.

Uranyumun zenginleştirilmesi için dört teknik vardır:

— Gazlı yayındırma, Pierrelatte tipinde çok büyük fabrikalar gerektirir;

— Kalütronlar yardımıyla elektromanyetik ayrıştırma, en eski ve teknik açıdan en basit, ama elektrik kullanımı açısından çok pahalı ve kirliliği fazla bir yoldur (Irak’ın uyguladığı yöntem);

— Merkezkaç gücü ile ayrıştırma, en etkin ve gizlenilebilir yöntemdir, ancak büyük bir yatırım ve yasadışı yollarla dışarıdan mal getirmeyi gerektirir;

— Lazerle izotopik ayrıştırma, henüz pek başarıyla uygulanamayan ancak potansiyel olarak verimli bir yöntemdir²¹.

Plütonyum doğada bulunmaz; atom reaktörlerinde nükleer yakıtların X ışınlarından geçirilerek işlenmesiyle elde edilir. Temel üretim biçimi, ağır su reaktörlerinden ya da, doğal uranyum (HWR) ile çalışan, grafit-gaz adı verilen yolu kullanan reaktörlerden sağlanır. Ağır su ile çalışan reaktörlerden en çok tanınanı Kanada kökenli Candu reaktörüdür. Bütün bu reaktörler, daha kısa üretim süreçleri sayesinde Pu 239 üretmek üzere, başlangıçtaki işlevlerinden saptırılabilirler. Pu 239 elde etmek için, ışınlanmış yakıt çubukları, yeniden işlemlerden geçirilmelidir. O zaman ideal olan, bir yeniden-işleme fabrikasına ya da hiç değilse bir pilot laboratuvara sahip olmaktır. Plütonyum, üreticiler tarafından sık sık kullanılsa da, bu yeniden-işleme pahalı ve uygulaması güç bir yoldur.

Peter Goldschmit’e göre, “Bir grup teöristin, askeri çıkışlı olmayan plütonyum oksitten ilkel de olsa bir atom bombası imal etmek için, kaçak olarak en ileri bilimsel bilgileri, gereken

müthiş parasal olanakları ve uluslararası ticari bağlantıları ele geçirebileceğine inanmak hata olurdu (ve sorumlu bilim adamlarının toplumu buna inandırmaları da çok tehlikelidir). Böyle bir girişimin, gerçekleştirildiği ülkenin bilgisi dışında ve gizlice yapılacağı daha da inanılmayacak bir şeydir²²”.

Irak, sıklıkla, nükleer silahların üretilmemesi anlaşmasına (TNP) imza atmış, ancak gizli gizli nükleer bir program yürüten bir ülke olarak anılır. Irak olgusunun bir örnek oluşturduğunu varsayabiliriz. O zaman bunun her yönüyle incelenmesi gerekir. Irak, sonuçta bir atom silahı tasarımılamayı başaramasızın on yıldır dev miktarlarda para harcamış (Fransa'nın, Atom Enerjisi Komiserliği Askeri Eylemler Dairesi için harcadığına denk), tüm nükleer alanlarda 10 000 yüksek nitelikli teknisyen çalıştırmıştır. Bu da, böyle bir işin başarılması için, nükleer kapasiteyi ele geçirmeye birinci derecede öncelik verilmesi, önemli parasal olanaklara ve teknolojik temele (biri zorunlu olarak ötekini sağlamaz) sahip olunması gereğini kanıtlıyor. Bu üç koşulu bir araya getirebilen ülke sayısı, sanıldığıının aksine sınırlıdır.

Aynı biçimde, terörist gruplarla ilgili pek çok olağanüstü öykü anlatılır. Var olanların çıkarlarımıza zarar verebilecekleri yadsınamaz. Ancak onların denetim altına alınmadıkları için denetim altına alınamaz olduklarını düşünmek de yanlış olurdu. Tabii ki gruplar devletlerden çok farklı bir yol izlerler. Ancak onlar da bazı devletlerle bütünüyle ilişkisiz değildirler. İşte, bazı devletlerin onlara sağladıkları yardımlarla bu terörist gruplar gerçek bir eylem gücü bulmaktadırlar. Fransız gizli servisi DGSE'nin başında dört yıl kalan Claude Zilberzahn Fransa'da bu konuda söz söyleyecek en iyi konumdaki kişidir. Ona göre, kör terör eylemlerinin arkasında devletle bağlantılı bir mekanizma bulunmaktadır.

“Ebu Nidal, bir hizmetinin karşılığını çok yüksek ücretlerle ödeyen birilerinin hesabına, çok ender olarak kendi kişisel çıkarı için bomba yerleştirmektedir²³.”

Terörizm hiçbir zaman bedava değildir. Kendini bu yola adayanlar, fazla açığa vurmasalar da son derece kesin amaçlar güderler.

Zaten, Tokyo Metrosu (20 Mart 1995'te sarin gazıyla 12 kişinin öldüğü ve 5 000 kişinin zehirlendiği olay) ya da Oklahoma City (19 Nisan 1995'te bir bombanın dokuz katlı bir binayı havaya uçurmasıyla 196 kişinin öldüğü, 500 kişinin yaralandığı olay) örneklerinin de gösterdiği gibi, terörizmin, amaçlarına ulaşmak için, nükleer maddeye gereksinimi yoktur.

İyi romancılar ve kötü tahlil yapanlar ne düşünürlerse düşünsünler nükleer maddelerin üretimi ve kullanımı, devletlere bağlı kalmayı sürdürecektir. Çoğalmasa tamamen engellenemese de, frenlenebilecektir. Ancak nükleer silah, çok güçlü bir bilimsel, mali ve endüstriyel kapasitesi olan devletlere özgü olarak kalacaktır.

Tehlike Artık Olgulardan Çok Kafalardadır

12 Mayıs 1995'te, 178 ülke, nükleer silahların üretilmemesine yönelik anlaşmayı sınırsız bir süre için yenilemeyi kabul ediyordu. Bu anlaşma dünyayı iki bölüme ayırdı: 1 Ocak 1967'den önce nükleer patlama denemesi yapmış olan ülkelerin (ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Çin) nükleer silah bulundurma hakları olacaktı; geriye kalanlar bundan ebediyen vazgeçmekteydiler. Bu anlaşma eşitlikçi değildir, ancak 173 ülke bunu imzalamışsa, bu eşitsizliği isteyerek kabul etmişler demektir. Denetlenemeyen bir üretimin doğuracağı dev karmaşa yerine bu daha tercih edilir bir durumdur. TNP, olabilecek en evrensel anlaşmalardan biridir.

İç karartıcı kehanetler ya da felaket senaryoları artık geçerli değildir. Nükleer silahların üretimi söz konusu olduğunda, gerçek ya da sözde pek çok uzman için, daha kötü olasılığın daima eli kulağındadır. Onların saati her zaman gece yarısına iki dakika kalayı gösterir. Tek sorun, bizleri kıyametten ayıran iki dakikanın büyük olasılıkla başka bir galaksinin saatine göre ölçülmüş olduğudur. Çünkü otuz yıldan fazla bir süredir felakete birkaç saniye kaldığı söyleniyor. Daha 1963'te, John Kennedy -ki heyecanlara kapılan, tuhaf şeyler söylemeye meraklı biri olarak bilinmezdi hiç- 1975'ten önce on beş yirmi ül-

kenin nükleer silahı olacağını ileri sürmüştü. Yirmi yıl sonra resmen beş ülke görünmesine karşın, bunlara yarı resmi olarak (Batı ülkeleri tarafından üretim yaptığı asla eleştirilmeyen) İsrail, Hindistan ve Pakistan'ı da (yani TNP'ye daima karşı olan üç ülkeyi) katmak uygun olur. Arjantin ve Brezilya, askeri amaçlı nükleer programlarından vazgeçmişlerdir. Güney Afrika, apartheid döneminde gizlice ürettiği altı nükleer silahını söktü. Tabii ki sorunlar sürüyor. Gizlice yürüttüğü son derece büyük çaplı bir programı Körfez Savaşı'ndan sonra ortaya çıkarılan Irak örneğinde görüldüğü gibi, TNP'ye imza atmış olan ülkeler kaçamak bir yol bulabilirler. TNP'ye uyulmasını denetlemekle görevli AIEA, bundan dersler çıkarmıştır. Bundan böyle hem dev boyutlarda hem de gizli bir program sürdürmek daha da zorlaşacaktır. İmza sahibi her devlete tanınan ve anlaşmanın konusuna ilişkin olağanüstü olayların, yüce çıkarlarını tehlikeye soktuğu kanısı oluştuğu takdirde üç ay içinde, söz konusu devletin imzasını geri çekmesine izin veren, "çekimserlik" adı altında bir hüküm mevcuttur. Bu hüküm, hukuksal açıdan, sanki her an kullanılabilir gibidir. Siyasi olarak ise, Kuzey Kore örneğinde görüldüğü gibi durum değişiktir. Kendi yağıyla kavrulan Kuzey Kore bu açıdan uluslararası baskılara karşı daha duyarsızdır. Buna karşın, 1993'te TNP'nin geçerliliğini tanımayacağı tehdidinde bulunduğu, özellikle de ABD'nin baskısı karşısında, geri adım atmak zorunda kalmıştır.

Güney ülkelerine, gelişmiş ülkeleri canevinden vurmak için verilmiş bir araç olarak görülen füzelerin üretilmesinde de aynı şey geçerlidir. Artık yirmi beşten fazla Üçüncü Dünya ülkesi balistik füzelere sahiptir. Gelişmiş ülkeler, tepki olarak ve önlem amacıyla bu tip silah üretimini sınırlandırmak için bir ihraç kontrol mekanizması düzenlemişlerdir. Ancak bu önlem Kuzey/Güney sürtüşmesinden çok bölgesel düşmanlıklara bağlıdır. Nükleer silah üretimini engelleyecek bir düzeni ayakta tutmak gerekiyorsa, önlem almak her zaman en etkin sistemdir; buna karşılık, büyük masraflarla füzesavar koruma sistemleri inşa etmek stratejik olarak gereksiz görünmektedir. Öncelikle, potansiyel saldırgana misilleme tehdidi, iyi çalışacağından emin olunmayan bir potansiyel korumadan her zaman da-

ha garantili olacaktır. Üstelik de, balistik tehdit genellikle abartılmaktadır.

Amerikan Savunma Bakanı William Perry, Irak, İran ya da Libya tarafından geliştirilen balistik füze tehdidinin on yıldan önce etkin olamayacağını ve yeni füzesavar sistemlerinin hızla geliştirilmesine gerek duyulmadığını Kongre önünde açıklıyordu²⁴.

Şu dönemde, Üçüncü Dünya'nın balistik füzeleri gerçek bir stratejik tehdit yaratmamaktadır. Toplam silahların 300-400'ünü oluşturan bu füzelerin çoğu Scud B veya C tipindedir yani vuruş mesafesi 500 kilometredir. Bu da, Nazi Almanyası'nın İngiltere'ye attığı, buna karşın savaşın gidişatında da bir şey değiştiremeyen²⁵ 4 000 V 2 füzesinin yanında hiç kalır. Sorun her şeyden önce psikolojiktir. Bu füzeler, öncelikle onlardan korktuğumuz için dehşet vericidirler. Bir tehdidin ruhsal algılanması, gerçekliğinden daha güçlüdür. Özel algılamaların, bazı durumlarda, nesnel gerçeklikler yarattıkları da doğrudur. Yine de, kendi kendini gerçekleştiren kehanetlerle tehlikenin boyutlarının abartılmasına katkıda bulunmamak uygun olacaktır. Bu tehlikeye en sert karşı çıkanlar, yol açtıkları korkularla ancak tehdidin yaratılmasına katkıda bulunurlar.

Gerçekte, düşsel senaryoların ötesinde, kısa dönemde nükleer silah üretimi sorunu yaratabilecek bir tek ülke vardır, o da Kuzey Kore'dir. Orta vadede, İran aynı kategoriye dahildir ve on yıl içinde nükleer silaha sahip olacak duruma gelebilecektir. Nükleer silahlarla donanmış bir Kuzey Kore ve/ya da İran elbette ki gelecek açısından Batılılar için pek de iç açıcı değil. Aşırı baskıcı bu rejimler, demokratik değerlere ve en basit kişi haklarına düşmandırlar. Ancak, nükleer silah sahibi ülke niteliğine ulaşmaya sağduyulu olma²⁶ zorunlu olarak eşlik eder mi etmez mi tartışmasının ötesinde, risklerin bilinçli bir biçimde tahlil edilmesi gerekir.

Bir nükleer Kuzey Kore'nin ortaya çıkışının en büyük sakıncası, tüm Asya'da olası bir zincirleme tepki doğurmasıdır. Japonya, bu risk karşısında elindekinden yoksun kalmak istemeyecektir. Japonya'nın nükleerleşmesi, bir çarkın dişlisi gibi, Asya'ya yayılan bir nükleer silah yarışına yol açabilir. Bütün

bunlar, krizi, onu algılama şiddetini ve sığağı sığağına karşılık verme olasılığını tırmandırarak, nispeten kısa süreler içinde gerçekleşebilir.

Nükleer bir İran gerçekten ne tür tehlikeler yaratabilir? İran'ın tek kaygısı sonsuza dek kendini bir dış saldırıdan korumak olabilir. İran'ın bir nükleer cephanelik edinmeyi, var olan uluslararası düzeni tehdit etmeden sadece kendi devletinin rejimini dış tehditlerden korumak için istediği düşünülebilir. İran rejiminin amacı, hegemonya düşleri beslemek değil, sadece Amerikalıları, Iraklıları ya da herhangi bir başkasını kendisine saldırmaktan vazgeçirmek de olabilir²⁷. İran başka ülkeleri tehdit edebilir mi? Diğer nükleer ülkeler konusunda bu olası değildir. Amerikalılar, nükleer silah üretimine karşı yürütülen mücadele adına, Rus nükleer santrallerinin (üstelik kendilerinin Kuzey Kore'ye vermek istedikleri santrallerle aynı tipte) Tahran'a satılmasını engellemeyi denediklerinde, Ruslar, bu santrallerin bomba yapımına olanak vermediği, üstelik de nükleer silahlarla donanmış bir İran'ın hiçbir şekilde Rusya'yı tehdit etmeyeceği yanıtını veriyorlardı. Rusya'nın kendi nükleer gücü olduğundan, İran'ı, kapılacağı herhangi bir saldırı isteğinden caydırma olanağına sahipti.

Başlıca risk gerçekte "saldırganlığın kutsal bir niteliğe büründürülmesi"dir. İran ya da Irak gidip Avrupa ülkelerini ya da ABD'yi tehdit etmeyecektir. Buna karşın, artık uluslararası yardımdan medet umamayacak olan daha güçsüz komşuları için tehlike büyük olacaktır. Saddam Hüseyin'in nükleer silahı olsaydı 1990-1991'deki Körfez krizinin kaderinin bambaşka olacağı kesindir. Bu durumda Birleşmiş Milletler, bu eylemi mutlaka vakti zamanında yapmış olduğu gibi çok sert bir biçimde kınardı. Ancak İkinci Körfez Savaşı ve Irak karşıtı koalisyonun zaferine yol açan "Çöl Kalkanı" ve "Çöl Fırtınası" operasyonları da hiçbir zaman olmazdı.

Pierre Hassner, daha 1968'de yayımlanan bir yazısında şöyle yazmıştı: "Nükleer silahlar, bir içe kapanış, kuşkuculuk ve kendinden başkasına güvenmeme isteği ile belirlenen savunmacı ulusalcılığı cesaretlendirir gibidirler; buna karşın fetih ve yayılmacılık amaçlı saldırgan ulusalcılığı da yıldırırmaktadırlar²⁸."

General Poirier düşüncesini şöyle dile getirmişti: "Nükleer çağ, ileride mutlu zamanların olacağına ilişkin fetihçi bir ütopyayı, İskender'in katırını, Napolyon'un yıldızını ve Hitler'in *Weltanschauung*'unu (dünya görüşü) reddeder.²⁹"

Le Cinquième Cavalier ya da *Asla Asla Deme*'nin senaryolarının tersine, nükleer silahlar bir ülkeyi şu ya da bu biçimde davranmaya zorlayamaz. Yaşamsal önemi olan bir toprağı, bir coğrafi bölgeyi büyük bir saldırı tehdidinin dışında bırakmaktan başka bir şey yapamaz. Bu açıdan, güçleri geri çekmeye, stratejik *cocooning*'e (kzasına çekilme- Ç.N.) dikkat çekici bir biçimde iyi uyum sağlamışlardır. Süper güçler, dünya işlerine olabildiğince az karışarak kendi evlerinde huzur içinde oturmayı istemektedir. Tabii ki nükleer silah üretiminin arzu edilir olduğu ya da dünyanın durumuna etkisi olmayacağı anlamına gelmiyor bu. Zaten nükleer kulübe yeni bir ülkenin girişi uluslararası topluluk tarafından bir felaket olarak algılanacağından, bu öznel algı nesnel olarak çok yüksek bir gerilim yaratacaktır. Bu, üretici ülkenin nükleer tesislerinin yok edilmesi için yapılacak önleyici saldırılara katılmaya bile yol açabilir. Böylelikle bir savaş sürecine girilebilir. Bu savaşlardan çıkış yolu tahmin edilebilir: Süper güçler hiç zorlanmadan yeneceklerdir. Ancak, savaş yaraları uzun süre dünya yüzünde iz bırakacağından, savaşların sonuçları pek tahmin edilebilir nitelikte değildir.

Peki nükleer ülkeler üretici ülkelerden ne diye korksunlar? Birkaç nükleer silaha sahip bir ülkenin ABD'ye ya da Fransa'ya sataşma pahasına o anda haritadan silinme riskini göze alacağı akla hayale sığar mı? Tek gerçek tehlike, nükleer silah üreticisi ülkelerle komşu ülkelerin üzerindedir çünkü onlar misilleme gücünden yoksundur. Nükleer ülkeler, kendi topraklarına yönelik hiçbir tehlike olmadığından, nükleer silah üretimi tehlikesine karşı birbirlerini korkutma oyunu oynayabilirler. Ancak böyle bir görüş hatası niye? Bu kuşkusuz iki nedenle açıklanabilir:

1. Hâlâ, Hiroşima örneğine ve atom silahının doğuşuna çok fazla yaslanılmaktadır. Amerikan nükleer bombasının yapılmasını sağlayan Manhattan programı, gerçekten de onun İkinci Dünya Savaşı'na son vermek üzere kullanımını sağlama-

ya yönelikti. Dünya, kullanım hatası nedeniyle nükleer çağa girdi. Caydırıcılık çok sonra, ancak kullanımın sonuçları görüldükten sonra devreye girdi. Bu ilk programın çağrışımlarıyla, nükleer silah geliştirmek isteyen bir ülkenin, bunu, kendini dokunulmaz kılmak için değil de, kullanmak için istediği düşünülür.

2. Bu, nükleer silaha yönelecek bir ülke için yalnızca nükleer silah üretmiş olmanın psikolojik bir tatmin sağlayacağını, silahı kullanmanın ise hiçbir avantajı olmayacağını görmesini engeller. Üretici bir ülke ötekilere göre daha fazla dikkate alınacaktır. Nükleer güçler, aynı Amerika'nın Kuzey Kore'ye yaptığı gibi, söz konusu ülkeye karşı daha ihtiyatlı hatta daha saygılı bir tutum takınacaklardır. Kuzey Kore, Sovyet himayesinden yoksun kaldığı ve en tecrit edilmiş olduğu anlarda, daha önce asla kendisiyle görüşmelerde bulunmak istememiş olan ABD'nin yardımlarına mazhar oldu. Nükleer silah üretimi, onu uygulayan devletlere bir statü sağlayabilir. Devletlerin çıkarı, bu statüyü, yok olmalarına yol açacak silahların kullanım riskini almadan kazanmak olacaktır.

Nükleer silah üreten bir ülke, bunu güvenlik nedenleriyle ama özellikle siyasi avantajlar elde etmek için yapabilir. Nükleer ülkelere saldırmak, söz konusu devlete ne onu, ne de ötekini sağlar.

Nükleer silah üretimi tehlikesinin, en azından hali hazırda nükleer güç olan ülkeler ve onlara yakın bağlaşıkları için, stratejik bir gerçeklik olmaktan çok bir görüş sorunu olduğunu görüyoruz.

Nükleer silah üretiminin önü alınırsa, dünyada istikrarın daha iyi oturacağından kimse şüphe edemez. İyi ile Kötü arasında kesin bir ayrım gütmeye eğiliminde olmamak uygun olur. Nükleer silah üretiminin, gezegenimizin kaderi için tehlikesiz olduğunu ileri sürmek aptallık olur. Felaket senaryosunun mutlaka gerçekleşeceğini düşünmek de pek ciddi değildir. Eğer uyanık olmak mutlak bir gereklilik ise, telaşe memurluğu da bir o kadar abestir.

Notlar:

- ¹ Edward Luttwak, "An emerging post-nuclear era", *The Washington Quarterly*, 1988, s. 5-18. Yazar, süngü ve öteki silahlar gibi nükleer silahın da, ömrünü doldurduğunu ve artık aşılması gerektiğini yazıyor. Alain Joxe, aynı düşüncüyü ele alarak geliştiriyor, *Le Cycle de la dissuasion, 1945-1990*, Paris, La Découverte, 1990. Ayrıca bkz. Pierre Lellouche, *Le Nouveau Monde*, Paris, Grasset, 1992.
- ² Silahların, farklı dökümleri üzerine, iki referans yıllığı vardır: 1) 1960'tan beri Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü tarafından yayınlanan ve 1990'dan bu yana IRIS tarafından *L'Année stratégique, les équilibres militaires* adıyla çevrilen *Military Balance*. 2) 1968'den beri, Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü tarafından yayınlanan *Sipri Yearbook*.
- ³ "To build a bomb", *Newsweek*, 15 Mayıs 1995.
- ⁴ Xavier de Villepin, "La lutte contre la prolifération nucléaire", Fransız Senatosu Dışişleri, Savunma ve Silahlı Kuvvetler Komisyonu raporu, 1995, no. 311, s. 23.
- ⁵ Araştırma ve Düşünce Merkezi'ne (CER) bağlı CIST'in Müdür Yardımcısı Alain Gérard'ın konferansı, 27 Ocak 1995.
- ⁶ "Nucléaire, l'heure du désordre", *L'Express*, 27 nisan 1995.
- ⁷ Jacques Attali, *Économie de l'apocalypse*, Paris, Fayard, 1995, s. 10.
Yazar, sansasyona yaklaşmak için somut gözlemlerden uzaklaşmak pahasına, daha da karanlık bir tablo çizmekten kaçınmıyor: "Böyle silahların kullanılması, her zamankinden daha muhtemel. Nüfus artışı yüzünden insan yaşamının bedeli yaptığı işle göreceli oluyor: Orada burada birtakım fanatikler davaları uğruna gözlerini kırpmadan ölüyor; uyuşturucu kartellerinin ise savunacak toprakları yok. Bütün bunlara karşı, misilleme korkusuna dayanan klasik nükleer caydırıcılık ilkeleri işe yaramıyor."
- ⁸ Dominique Lapierre ve Larry Collins, *Le Cinquième Cavalier*, Paris, Robert Laffont, Presses-Pocket, 1980. Bu kitabı özetleyiverelim: Albay Kaddafi, Filistinliler aracılığıyla, New York'u haritadan silecek bir termonükleer bombayı kente yerleştirir. New York halkının yaşamını bağışlamak karşılığında, Başkan Carter'dan, işgal altındaki toprakları 36 saat içinde boşaltması için İsrail'i zorlamasını ister. Amerikalılar, Libya gibi az gelişmiş bir ülkenin böyle üstün bir silahı imal edebilmiş olmasına hayret etmektedir. Ancak, kendilerine danışılan fizikçiler, Başkan Carter'a "Bir kez formül bilindi mi bir hidrojen bombası yapmak pek zor değildir. Tek bir atom bombasına ve sık kullanılan birkaç kimyasal maddeye sahip olmak yeterlidir." der (s. 42). Amerikalı askerlerin önerdikleri gibi, misilleme olarak Libya'yı yerle bir etmek olanaksızdır. Çünkü, Libya bombası New York üzerinde patlayacak ve hesaplara göre 6,7 milyon kişinin ölümüne neden olacaktı. Çok şükür ki, New Yorklu bir aynasızın mekân duyusu -FBI bürokratlarının tersine- bombanın yerinin saptanmasını ve tam zamanında sökülmesini sağlayacaktı. Bununla birlikte, bu romanın 1980'de piyasaya çıkmasından beri, terörist bir ülke tarafından imal edilip gizlice bir şehre yerleştirilecek korkunç bir bombaya ilişkin senaryo uzmanları heyecanlandırıp duruyor. Müfettiş Angelo Rocchia'nın keskin görüşlerine sahip olamamaktan korkan Batı dünyası, romanın gerçeğe dönüşeceği korkusu içinde yaşamaktadır. Üstelik de, bombanın patlaması önlendiği halde romanın karanlık tarafı hatırlanmaktadır. İnsanlar -bundan böyle İsrail'e korkunç misillemeler dayatabilecek olan- Albay Kaddafi'yi cezalandırmanın olanaksızlığını anlamıştır. "Öfke, durumun soğukkanlılıkla çözümlenmesine direnemez... İsrail ve Libya için gerçekçilik saati çalmış-

tır." (s. 654)

Yazarlara göre, gerçekte, artık toptan imha silahlarına sahip olmaları, iki ülke arasında bir terör dengesi kuruyordu; aynı SSCB ile ABD arasında da olduğu gibi. Nitekim, romanın sonunda Amerikan başkanı, İsrail-Arap çatışmasına nihai bir çözüm bulma amacıyla, Noel günü, Kaddafi ile Begin'i bir araya getiriyordu.

- 9 "États-Unis: obsession terroriste", *Courrier international*, no. 184, 11 Mayıs 1994.
- 10 "How to steal an atom bomb", *The Economist*, 25 mart 1995.
- 11 *Newsweek*, 29 Ağustos 1994.
- 12 "Russians at last admit a control need tightening", *International Herald Tribune*, 25-26 Şubat 1995.
- 13 *Strategic Survey* 1994-1995, Oxford University Press, s. 25.
- 14 Hamburg'da çıkan *Die Woche* adlı gazetede yayınlanmış bir yazı, *Courrier international*'de yeniden yayınlanmıştır, no. 199, 25 Ağustos 1994.
- 15 "Nukes for sale", *Newsweek*, 29 ağustos 1994.
- 16 "Vrais-faux trafics et arnaques nucléaires", *Moskovskie Novosti*, *Courrier international*'de alıntı yapılmış, no. 177, 24 mart 1994.
- 17 "Program for promoting nuclear proliferation", *Newsbrief*, no. 28, Nisan 1994, s. 18.
- 18 *Nuclear War and Ever Present Possibility*, Siyasal ve Toplumsal Araştırmalar Kurumu Sempozyumu, Brüksel, 3 ekim 1994.
- 19 "L'affaire du vrai-faux trafic de plutonium", *Libération*, 11 nisan 1995. "Scandale en Allemagne autour d'une vraie-fausse saisie de plutonium", *Le Monde*, 12 Nisan 1995.
- 20 Jacques Attali'nin, *Économie de l'apocalypse*'te (agy, s. 37-38) ileri sürdüğü gibi "İlkel bir nükleer silah imal etmek artık son derece gelişmiş bir ülkenin, hatta devlet dışı bir grubun yapabileceği bir şeydir."
- 21 Marie-Hélène Labbé, *La prolifération nucléaire en 50 questions*, Jacques Bertoin, 1992, s. 251.
- 22 "Wall Street Journal", *Courrier international*, no. 184, 11 Mayıs 1994.
- 23 Claude Zilberzahn (Jean Guisnel ile), *Au cœur du secret*, Paris, Fayard, 1995, s. 260.
- 24 "Perry disputes Congress on missile fear", *International Herald Tribune*, 15 Şubat 1995.
- 25 Joachim Krause, "Proliferation risk and their strategic relevance", *Survival*, yaz 1995, s. 139.
- 26 Bu konuda bkz: *Contre le révisionnisme nucléaire*, Paris, Ellipses, 1994; özellikle 4-7. bölümler. Ayrıca bkz. Scott D. Sagan ve Kenneth Waltz, *The Spread of Nuclear Weapons*, New York, Norton, 1995.
- 27 Shahram Chubin, "Does Iran want nuclear weapons?", *Survival*, Bahar 1995, s. 86-104.
- 28 Pierre Hassner, agy, s. 121.
- 29 Lucien Poirier, *Des stratégies nucléaires*, Paris, Hachette, 1977, s. 150.

Ayrılıklar Çağı

Amerika Birleşik Devletleri'nin toprak bütünlüğünün parçalanacağını kimse aklına getiremez. Nasıl bir gücün bu türden bir tehditte bulunabileceği bile düşünülemez. Amerika'nın toprak bütünlüğüne yönelebilecek tehditler ülke içinden kaynaklanmaktadır. Söz konusu olan şey, Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşunun temelinde yatan federalizmin neden olduğu özellikler değildir. Çok daha zararlı bir tehlikeyle karşı karşıyayız; coğrafi ölçütlere değil zenginliğe ilişkin ölçütler var bunun temelinde.

Gayri menkul alanında yeni olduğu kadar son derece yaygın bir patlamayla karşı karşıya bulunmaktayız: kent dışında yeni yerleşim birimleri, hatta küçük küçük bunker kentler oluşturulmakta; özel okulu, çeşit çeşit mağazası, spor kulüpleri, dişçisi, doktoru, hatta golf alanları bile var bu yerleşimlerin; belli etmeden korunup güvenliği sağlanmış, surlar içinde kalan bu yerleşimlerin amacı, zaten resmi olarak da açıklanmış olduğu için, kolayca görülebilir: güvenliği kusursuz biçimde sağlanmış bir dünyanın kucağında yaşamaktır amaç.¹

Amerika'daki bu yeni kentleşme biçimine önyak olanlar, kenti tümüyle yeni baştan biçimlendirmek olanaksız olduğu için, onun küçücük bir parçasını biçimlendirip, yalnızca kendi denetimleri altında bulunacak bir toprak parçası oluşturmaya çalışırlar.

Eskiden bir avuç milyarderin yararlandığı bir ayrıcalık olan bu durum artık orta sınıfları da kucaklayacak biçimde ge-

nişliyor. Yatakhane kentlerden sonra, şimdi de bunker kentlere geldi sıra! Güvenlik görevlisi girip çıkanı denetler, yabancıları içeri sokmaz. Güvenliği silahlı özel güvenlik görevlileri sağlar. Kendi iç yönetmeliklerine sahiptir bu bunker kentler; doğrusu, hukuka pek de saygılı olduğu söylenemez bu yönetmeliklerin.

Amerika, Balkanlaşmış demeyelim ama, gene de kapısını kapatmış küçük küçük toplumsal öbeklere ayrılmış. İnsanlar kentte yaşama hastalığı kendilerine bulaşmasın diye, kentle olan bağlarını koparıyorlar.

İşin doğrusu, Amerika Birleşik Devletleri'ni yeni bir soyutlanma dalgası kaplamış durumda. Ne var ki, bu, uluslararası düzlemde değil de, ülke içinde çok daha güçlü bir dalga. XIX. yüzyılın genç ABD'si yaşlı Avrupa'yla olabiliğince az ilişki kurmaya çaba gösteriyor, yaşlı Avrupa'nın çatışmalarından, düşmanlıklarından, ahlaksızlıklarından kendini korumak istiyordu. Günümüzdeyse, yeterli olanağa sahip Amerikalılar şiddet, uyuşturucu ve çeşitli suçlardan kendilerini korumak için ayrılmak istegindeler öteki Amerikalılardan.

Nixon, Reagan ve Bush'a danışmanlık yapan, yani devrimci düşünce yandaşı eğilimlere sahip olduğu iyiden iyiye su götüren toplumbilimci Charles Murray şöyle demişti: "Zenginler ve zengin olmayanlar arasına toplumsal anlamda katı ayırım duvarları çekip, tam anlamıyla kast düzenine sahip bir topluma dönüşmekteyiz... Nüfusun %10 ya da 20'sinin eline gün gelip, ülkemizin en zenginlerinin oluşturduğu o küçücük kesimin şimdiye dek hep yapageldiği şeyleri, yani kendilerine uygun düşmediği kanısı besledikleri toplumsal kurumların getirdiği engelleri yok sayma olanağı veren para geçtiğinde neler olabileceğini düşlemeye çalışıyorum."²

Bu yeni kentleşme biçimi, kişilerin hep tanıdıklarıyla birlikte kalmasına yönelik bir ayrılık modeli. Başka ya da farklı olanlar katlanılmaz bir yük olarak görülüyor. En hızlı biçimde başımızdan atmamız gerek bunları, vazgeçilmez olduğuna inandığımız reformların yolunu tıkıyorlar. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu model yalnız ABD kentlerine uygun düşmekle kalmıyor, artık dünyanın neredeyse her yanında karşımıza çıkıyor. Bütün uluslar, Amerika'daki kimi konut-kentlerinde yaşayanlar gibi,

yeni bir kent kurup, mikro-devletler oluşturup oteki insanlardan kendini kurtarmak ister gibi.

Hep aynı gözlem: Değil dünyada, içinde yaşadığımız ülkede bile reform yapamayız, her şey öylesine ayrı ayrı türden ki. Aynı şekilde, Amerikan toplumunda da, hatta kentte bile reform yapılamaz, en ufak bir türdeşlik yok ortada. Gerekçe hep aynı: Ortak değerleri paylaşan benzer kişilerle birlikte olunacak bir birimde (ister devlet ister konut birimi olsun) yaşamak. Kangren tedavisi için önerilen yola benzer ama tam tersi bir yol izleniyor: Herhangi bir organın sağlıklı kalması için, onu bedenimizin geri kalanından kesip ayırmamız gerekir. Uluslararası ilişkiler düzleminde ulaşılan sonuçsa devlet sayısının artmasıdır.

Devlet Sayısının Artması

Dünya nükleer, biyolojik ya da kimyasal silahların çoğalması ve bu silahları taşıyabilecek balistik füze sayısının artması karşısında müthiş bir kaygıya kapılmakta haksız değil.

Ne var ki, artık oldukça eskilerden kaynaklanan bu stratejik tehdide koşut olarak –nükleer silahlar sayısının artmasını engelleme çabaları atom bombası kadar eski– yepyeni türde, başka bir tehdit daha var karşımızda, büyük olasılıkla ilerki yıllarda istikrarı bozucu pek çok şeye gebe bu tehdit; devlet sayısının artması. Varolan ve kendini kabul ettirmiş devlet sayısı başdöndürücü bir hızla artıyor.

Varolan devletlerin bağrında bu devletleri parçalamaya yönelik merkezkaç güçlerinin ortaya çıktığını belirtmek için “Balkanlaşan dünya”dan söz edildiği de oldu.³

XIX. yüzyılda sömürgeciliğin yayılması nedeniyle (Latin Amerika, Almanya ve İtalya) dünyadaki devlet sayısında azalma gözlemlendi.

XX. yüzyıldaysa tam tersi bir eğilim gözlemlendi. Birinci Dünya Savaşı ertesinde Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları’nın parçalanması, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaysa sömürgeciliğin çökmesi nedeniyle dünyadaki devlet sayısında müthiş bir artış gözlemlendi. 1945 ile 80’li yıllar arasın-

da geçen dönemde BM üyesi ülke sayısı tam üç kat arttı. Ama, 90'lı yılların başından bu yana artık işler iyiden iyiye çığrından çıktı.

Bu olgunun "kanser gibi hızla yayıldığı" söylendi⁴. Doğrusu bu benzetme, söz konusu olgunun üç ana özelliğini, yani dünyanın sağlığı açısından sunduğu tehlikeyi, hızlı biçimde bozulup gitmeyi ve bu eğilimin güçlkle denetlenebilmesi özelliklerini çok iyi açıklıyor.

Devlet kavramı açısından da kaygı verici bir olguyla karşı karşıyayız; devlet kavramı kazandığı başarının kurbanı olmuş durumda. Devlet adı kolayca ona buna verilebildiği için, sonunda iyice değerden düşer oldu. Dünya ufalanıp dağılıyor. Sömürgelerin bağımsızlıklarına kavuşma dalgaları geçip gittikten sonra, kıta Fransa'sının dünyanın şurasında burasında elinde kalan küçücük topraklar için "İmparatorluk konfetisi bunlar" deniyordu eskiden.⁵ Günümüzdeyse, imparatorlukların yerini konfeti devletler aldı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana uluslararası hukukun en kutsal, en dokunulmaz ilkesi olan ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı dönüp dolaşıp kendi sapkın sonuçlarını çıkarttı ortaya. Bu, 1945 yılından bu yana uluslararası hukukun başka bir kutsal ilkesi olan devletlerin toprak bütünlüğü ilkesiyle tam anlamıyla çelişen bir ilkeydi. Bu, dünyadaki tüm halk ve etnik toplulukların karşı koymadan kendilerini teslim ettikleri devlet olma hevesi karşısında ayakta duramayıp yıkılıp giden bir ilke. Dünyada yaklaşık 5 000 ayrı halk ve etnik topluluk olduğu hesaba katılırsa, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı eksiksiz biçimde uygulandığında, yalnızca dünyanın tümünü ilgilendiren işler konusunda bile olsa, nasıl da korkunç, üstesinden gelinmez sonuçlar çıkacağı açıkça ortadadır.

Dünyanın her yanını saran bir ufalanıp dağılma süreciyle karşı karşıyayız. Bu süreç ne Kuzey/Güney ne de Doğu/Batı ayrımı tanıyor. Bir zamanların çokuluslu eski Sovyet İmparatorluğu'nda ya da gene çokuluslu eski Yugoslav Federasyonu'nda bu sürecin inanılmaz boyutlara ulaştığı bir gerçek. Ne var ki, bilgelik ve gerçekçiliğin esinlediği bir dogma olan sömürgecilikten miras kalan sınırların dokunulmazlığı ilkesinin

geçerliliğini sürdürdüğü Afrika için de aynı şey söylenebilir; 1993 yılında Eritre'nin tanınmasıyla bu dogma ilk kez çiğnenmiş oldu ama yarın öbür gün Somali'de, Angola'da, Liberya ya da Cibuti'de siyasal ve /ya da etnik temellerde gene böyle bir durumla karşılaşabiliriz. Üstelik söz konusu süreç bir tek bu saydığımız ülkelerle sınırlı da kalmayabilir.

Örneğin Somali sekiz klasik bölgeye ayrılmış durumda, her bölge de ayrı bir savaş reisi tarafından yönetilmekte. 1960 yılında İtalyan Somali'siyle birleşip şimdiki Somali'nin ortaya çıkmasına neden olan eski British Somali Land'e denk düşen Somaliland bağımsız bir cumhuriyet olduğunu açıkladı. Uluslararası düzlemde tanınmış olsa bile, Somali devletinin artık geçersiz olduğunu böylece duyurmuş oldu.

Senegal Başkanı Abdou Diouf ise Afrika'nın balkanlaşması karşısında duyulan üzüntünün, bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin sevincini kararttığı kanısında.⁶

Ulusların kendi kaderlerini tayin ilkesi ile toprak bütünlüğü ilkesi ilk başta aynı ideolojik kalıptan çıkmıştı, yani Hitler'e karşı sürdürülen mücadeleden kaynaklanmıştı. Nazi Almanyası tek bir hareketle her iki ilkeyi de süpürüp bir kenara atmıştı (ilkini, bir üstün bir de aşağı haklar olduğu gerekçesiyle, ikincisiniyse, Birinci Dünya Savaşı'na son veren Versailles Antlaşması ertesinde kendisine haksızlık edildiği gerekçesiyle). Amerikan Başkanı George Wilson'ın 1918 yılında ileri sürdüğü 14 madde arasında yer almalarına karşın iyiden iyiye ayaklar altına alındıklarına göre, 1945 yılında bu iki ilkenin en kutsal, en dokunulmaz iki ilke olarak kabul edilmesi hiç de mantık dışı değildi doğrusu. Sömürgelerin yıkılması söz konusu olduğunda, metropol ülkelerin halkların hakları bayrağını açıp Üçüncü Dünya ülkeleri halklarına, sınırlarına ve ülkelere saygı gösterilmesini öne çıkarmaları mantıklıydı. Günümüzdeyse bu talepler, Çeçenistan'dan Bask ülkelerine, Lombardiya'dan Meksika Chiapa'larına varıncaya dek yayılıyor

Çin bu açıdan bakıldığında sanıldığı kadar tekparça olmayabilir doğrusu. Hindistan'da da zayıf noktalar var. Ortadoğu'daysa Yemen'in bütünlüğü pek uzun sürmeyecek gibi, Irak'ta üniter devlet kurulması da ertelenmiş benziyor. Askeri

güvenlik, ekonomik refah ve stratejik istikrar simgesi olan Batı dünyasında bile ayrılıkçılık tohumları için için boy atmakta.

1920 yılı dolaylarında Avrupa'da 23 devlet, 18 000 kilometre sınır vardı; 1994 yılına gelindiğinde karşımızda elliye yakın devlet, 40 000 kilometre de sınır vardı artık!⁷ Önümüzdeki yüzyıl başında ne olacak kim bilir !

Devletler çoğunlukla savaşlar boyunca kurulmuştur. Avrupa'daki siyasal birimlerin sayısı 1500 yılı dolaylarında 500 kadar-ken, bu sayı XIX. yy. başlarında on-on beşe düşmüştü: İçlerinden pek çoğu daha büyük birimler içinde eriyip ortadan kalktı.⁸

Sonraları hareket tersine döndü. Savaşların kaynağında artık devletlerin birleşmesi değil, parçalanması, olabildiğince geniş imparatorluklar oluşturma isteği değil, tam tersine olabildiğince küçük bütünler oluşturma isteği yatıyor.

Hemen en yakında kim varsa onun üstüne kapanmaya, hemen en yakındaki toplulukla bütünleşmeye yönelik olan bu girişim Pierre Hassner'in saptadığı gibi dünyasallaşmaya karşı tepki olarak açıklanabilir: "Tüm iletişim araçlarının birbirine benzemesi sonunda dışa açılma nedeniyle ortaya istikrarsızlık çıkar. Dışarının varlığı ne denli kaçınılmazsa, kimlik ve topluluk arayışı da o oranda güçlenir. Raymond Aron, bu diyalektiğin nasıl işlediğini çok doğru biçimde göstermişti."⁹

Raymond Aron farkına varıp da ortaya koymuş olmasına karşın hiç de yeni bir şey değil bu olgu. Bu olgunun daha önceleri böylesi çatışmaları hafifletip karşılayabilmiş devlet yapılarının şimdi paramparça oluşuyla dile gelmesini nasıl açıklayabiliriz ki? Eskiden göğüslenebilmiş olan gerginliklerin (Bir imparatorluğu zor kullanarak uzun vadede ayakta tutmak olanaksızsa da) neden artık dizginlenemediği nasıl açıklanabilir ki?

Bunu, eskilerde bir ülkenin topraklarının büyüklüğünün bu ülkeye güç kazandırdığı inancından kaynaklanan yeni bir olguyla açıklayabiliriz. Şimdilerdeyse, ülkenin daha küçük boyutlara sahip olması sayesinde refaha erişilebiliyor. Devletlerin en önde gelen kaygısı -bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi- güç değil artık. Bunun yerini refah aldı. Ayrılıklar çağında yaşadığımızı refah peşinde, hele hele güç peşinde koşmak açıklayabilir yalnızca.

Ayrılıklar Çağı

90'lı yıllar ayrılıklar yılıdır. Bu yıllar boyunca kimi kez fetihler çağından daha çok kan döküldü, bunlar daha da acımasız yıllar, çünkü eskiden dünyanın, barış içinde bir arada yaşayan halkları birbirlerine bıçak çekiyordu.

Ayrılıkların bağımsızlık savaşlarıyla hiç ilgisi yok. Söz konusu olan, çok daha geniş topraklara yayılan bir devlet çerçevesinde aşağılandığı düşünülen bir kimliğin öne çıkartılıp vurulanması. Ne var ki, ayrılma yolundaki isteklerin gerçek itkisini, tehdit edilen bir ulusal kimliğin savunulması oluşturmaktadır. Gerçek itki; tek başına yaşamanın, gerekmediği halde başkalarıyla paylaşılan bir serveti yalnızca kendine saklamanın daha kazançlı olduğu kanısına varıp artık başkalarıyla ortak bir yaşam sürdürmeye katlanmama isteğidir.

Sömürgelerin yıkılması bir onurun, halkların onurunun olumlanması çağıydı. Ayrılıklar ise iyice büyütülmüş bir bençillik isteğiydi. Pek çok durumda, ayrılma isteği aşağılanmış bir özgürlüğü dur durak bilmeksizin aramaktan kaynaklanmaz; zor günler yaşandığı saptaması; büyük bir bütün içinde boğulmak yerine daha küçük bir yapının içinde işlerin çok daha kolayca üstesinden gelinebileceği inancından kaynaklanır.

Bir ayrılma kararının uluslararası topluluk tarafından onaylanması ise dünyanın her yanındaki ayrılıkçı girişimleri uyarır. Saraybosna'da halkların kendi kaderlerini tayin hakkını ileri sürmek gibi Çeçenistan'daki savaşı da Rusya'nın iç işlerinden biri kabul etmek, Hırvatların Yugoslavya'dan ayrılma hakkını savunmak ve Hırvatistan'daki Sırpların kendi ulusal yapılarına sahip olma isteğine karşı çıkmak, Bosnalı Sırpların Saraybosna yönetiminin egemenliği altında yaşamamak hakkını kabul edip, Kosova Arnavutlarının Belgrat'ın vesayeti altında yaşamak istememe haklarını yadsımak ancak her tür mantık yadsındığında mümkün olabilir.

Devletler, ayrılma yolundaki istekleri, olanca bilgelikleriyle çok uzun zaman önce mahkûm etmişlerdi.

Uluslararası hukuk; daha önce varolan bir devletin bir parçasının, bu devletin sürmesine izin verecek biçimde, ayrılması

ya da bölünmesiyle kurulan başka bir devletin parçalanıp ortaya birden çok devletin çıkmasını birbirinden ayırır. Bir devletin dağıtılabilmek tezi hukuki açıdan kabul edilmiş olsa da, SSCB ve Yugoslavya örnekleri, bu iki seçenek arasında ortalarda bir yerde bulunur. Devlet gerçekten de dağıtıldı, ama bu karar devleti oluşturan kimi öğelerin ayrılma yolundaki isteklerinden kaynaklanmıştı. Rusya SSCB'nin mirasını büyük ölçüde devraldı (nükleer güç olma konumunu miras alarak, SSCB'nin BM Güvenlik Konseyi'nde sahip olduğu daimi üye koltuğuna oturdu), Sırbistan ise büyük ölçüde Yugoslavya'nın mirasını sürdürüyor.

Ayrılma istekleri çok uzun zaman öncesinden beri mahkûm edilmişti. "Devletlerin ayrılıkçı istekler konusunda gösterdikleri sakınlı tutum, sömürgelerin ortadan kaldırılması hakkı konusunda ısrar etmeleriyle çelişir. Herhangi bir ülkede yürürlükte olan hukuk düzeninde, çeşitli halkların kendi kaderlerini tayin etme haklarından vazgeçmeleri yolunda bir yasa türetmeye açık herhangi bir metin ya da uygulama bulmak olanaksızdır... Her tür ayrılık isteği, temel ilke olan, devletlerin toprak bütünlüğü ilkesine çarpar.¹⁰"

1970 yılında BM tarafından onaylanan, dostluk ilişkilerini yöneten ilkeler konusundaki bildiri, halkların hukuk karşısında eşit olmaları ve kendi kaderlerini belirleme haklarının "Bağımsız ve hükümler her devletin siyasal birliğini ya da toprak bütünlüğünü kısmen ya da tümüyle tehdit edecek ya da parçalayacak bir eylemi teşvik edecek ya da ilgilendirecek herhangi bir eylem olarak" yorumlanamayacağını kesin biçimde belirtmişti. Katanga (1960-1961) ile Biafra'nın (1967-1970) ayrılma yolundaki girişimleri, hukuk adına, uluslararası topluluk tarafından bu nedenle mahkûm edilmişti.

4 Ocak 1970 günü BM Genel Sekreteri şöyle demişti: "BM uluslararası bir örgüt olduğu için, üye devletlerden birinin bir bölümünün ayrılma isteğini, ne kabul etmiştir, ne kabul etmemektedir, ne de kanımca gelecekte kabul edecektir.¹¹" Bununla birlikte, -bu hem daha sonra yaşanacak çöküşlerin nedeni hem de önemli bir sınırdır- ayrılma isteklerinin kabul edilmeme ilkesi, ayrılma fiili durum olduğunda yani gerçekleşmiş bulunduğu anda kabul edilir.

Böyle bir şeyse, bir edimin meşruluğunun başarılı ya da başarısız olmakla koşullandırılması anlamına gelir. Zaferle taçlanmadıkça, ayrılıkçılık yasaklanmıştır. Bu noktada kimilerine göre uluslararası hukukun sınırlarına ulaşılmış bulunulmaktadır, kimilerine göre de bu, uluslararası hukukun pragmatizmi ile uyarlanabilirliğinin kanıtıdır.

Doğu Bengal'in Pakistan'dan ayrılması, Bangladeş'in tanınmasıyla sonuçlandı. Eritre'nin ayrılma istekleri kabul edilmedi, ama 1991 yılına vardığımızda BM Eritre Devleti'ni resmen tanıdı.

Amerikalılar, bugün Bosnalıların dostu olabilmek için, uzun süre Yugoslavya'nın federal bütünlüğünün üzerine titrediler. Yugoslavya dosyası ilk başlarda, sıradan bir öykünmecilikle, Sovyetler Birliği'nin durumuna benzetildi. Moskova'da da Belgrat'ta da iki ayrı güç, komünizmden arınma hareketiyle aşınıp tükenmiş, çok sayıda etnik topluluktan oluşan bir bütünü bir arada tutmaya çabalıyordu...

"Yugoslavya küçük ölçekli bir Sovyetler Birliği gibi kabul edilmektedir. Büyük bir bütün patlamış, ortaya birbirine düşman uluslar çıkmıştır, öyle ki bu durum daha Doğu'da olacakların küçük ölçekte yinelenmesidir¹²."

10 Mayıs 1991'de, Sırplarla Hırvatların çarpışmaya başlamasından sonra, ABD Dışişleri Bakanlığı Federal Yugoslavya Ordusu'nun (tümüyle Sırpların eline geçmişti) barış ve istikrar ögesi olduğunu ileri sürmüştü.

21 Haziran günü Dışişleri Bakanı James Baker, Hırvat ve Slovak Başkanlarına dört gün sonra açıklanacak bağımsızlık kararlarını ABD'nin tanımayacağını açıklamıştı. Daha sonra, Slovenya, Hırvatistan ve Bosna'nın bağımsızlıkları açıklandı, kabul edildi ve eski Yugoslavya sınırlarında kalan halkların acımasız yazgısı da başlamış oldu.

Fransa eski Yugoslavya'dan kaynaklanan öteki uluslara karşı Sırpı çok uzun zaman desteklemekle suçlandı. Böyle bir durumun kökeninde Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana gelişip gelen Sırp yandaşı bir akım yatıyor; olayın gerçek anlamda açıklaması ise bu tarihçi basitleştirmeden çok daha karmaşık.

Gerçekten de, Fransa, bölünmenin yaratacağı tehlikeleri –engelleyemediyse de– doğru biçimde gördüğü için Yugoslavya'nın bütünlüğü ilkesini olabildiğince uzun zaman boyunca savunmak istedi¹³. Sırp dostu olmakla suçlanamayacak Amerikalılar da başlangıçta, daha önce de gördüğümüz gibi aynı tepkiyle davranmışlardı. Amerikan diplomasisi de parçalanma tehlikesini önlemek istegindeydi. Fransa'dan çok daha kolay boyun eğdi.

Hırvatistanla Slovenya'nın bağımsızlığını kabul eden Almanlar Katoliklerin Katoliklerle, Ortodoks Sırpların Ortodoks Sırplarla, Müslüman Boşnakların da Müslüman Boşnaklarla birlikte yaşaması hakkına sahip oldukları düşüncesini kabul etmiş, hatta bu düşüncenin yerleşmesine ön ayak olmuşlardı. Doğrusu, böyle bir tutum Almanya'da ulus denildiğinde akla gelen düşünceye oldukça denk düşüyor; Almanlar için ulus, ortak kökenleriyle nitelenen bir insan topluluğudur. Fransız ulusuyorsa hangi kökenden olursa olsun aynı bütüne özgürce katılan bireylerden oluşur. Fransa'da yaygın olan anlayışa göre, ulusu köken değil, birlikte yaşama isteği, toplumsal ve kültürel bir tarihsel birlik isteğinde ve bilincinde olmak yaratır. Fransa ile Almanya'nın ilk başlarda ayrı ayrı görüşlerde olmalarının nedeni, çoğu kez ileri sürüldüğü gibi, tarihsel eğilimlerden değil, ulus kavramının kendisine verilen anlamdan kaynaklanmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin Dağılması

En çarpıcı ayrılma örneği SSCB'den geldi. Bu ülke en azından yürürlükteki siyasal yönetim kadar tekparçaymış gibi görünüyordu. Konunun uzmanı birkaç kişi dışında kimse bütün bu sayılamayacak kadar çok milliyet arasında bir fark görmüyor, herkese Sovyet yurttaşı deyip geçiyordu. Moskova'nın yaptığı propaganda ise, *homo sovieticus*'un, daha ilerde göreceğimiz gibi, içeriye oranla SSCB sınırları dışında çok daha başarıyla yaratılabildiği görüşünü yaymaktaydı.

Batı, *homo sovieticus*'u SSCB'deki demokrasi ve piyasa eko-

nomisi kahramanı olarak görüyordu; federal devletin parçalanması sürecini başlatan da oydu.

Hélène Carrère d'Encausse'un öngörüsünün tersine¹⁴, Sovyetler Birliği'nin bunalımı, Müslüman cumhuriyetlerin Rus egemenliğini sorgulamaya başlamasından değil, Slav merkezin komşu ülkelerini başından atma isteğinden kaynaklanmıştır.

Sovyet çerçevesinin parçalanmasını en çok isteyen cumhuriyetler gerçekte Slav cumhuriyetler (Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya) ile üç Baltık devletiydi, Batı Avrupa'ya en yakın olan ülkeler, sanayi alanında en gelişmiş ve ekonomik alanda en zengin olanlardı. Salt ekonomik terimlerle ele alındığında böyle bir seçimi şimdiye dek haklı çıkartacak bir şeyler olmadığı kesindir. Genelde, ekonomileri kendi yöneticilerinin bile akıllarına gelmeyeceği ölçüde içiçe girmiş olan bu ülkeler ayrılmayı hemen kabul ettiler. Bununla birlikte, her zaman doğru biçimde saptanmamış olsa da en yüksek verimliliği elde etme isteği ağır bastı.

Bunun tam tersine, Sovyetler Birliği'ne en çok bağlı kalan cumhuriyetler Müslüman, yani en yoksul cumhuriyetler oldu, öyle ki bu cumhuriyetler sonuçta Moskova'yla kurulu bağları sürdürdüklerinden kazançlı çıktılar, böylece ekonomik alanda yapılan dağıtım onların işine yaramış oldu.

29 Mayıs 1990'da Rusya Yüce Sovyet'inin başına seçilen Boris Yeltsin, Sovyet Federasyonu'nu zayıflatıp, Rusya'nın güçlerini -böylece kendi güçlerini- artırmaktan başka bir şey yapmadı. Rusya'nın SSCB tarafından sömürüldüğünü ileri sürmek zordu. SSCB resmi açıdan tümü de birbirine eşit on beş ayrı cumhuriyetten oluşan federasyona egemendi; bu cumhuriyetlerin tümü de eşitti ama o ünlü benzetmeye göre, "Rusya biraz daha eşitti".

Kuşkusuz, birçok aydın, Orta Asya cumhuriyetlerini sürekli desteklemek zorunda kalan Slav cumhuriyetleri için imparatorluğun çok pahalıya malolduğu kanısındaydı.

Azerbaycan'da Ermenilerin yaşadığı Yukarı Karabağ bölgesi konusunda Ermenilerle Azeriler arasında çıkan küçük ölçekli bir iç savaş daha geniş kapsamlı olayların patlak vermesine neden oldu. 1988 yılına gelindiğinde, gerçek anlamda silahlı

milisler çatışmaya girmişti artık, öyle ki Yukarı Karabağ doğru-
dan doğruya Moskova'nın yönetimine bırakıldı. 1989'dan itiba-
ren İkinci Dünya Savaşı arifesinde Baltık cumhuriyetlerinin
Moskova'ya bağlanmasını sağlayan Molotov-Ribbentrop ant-
laşmalarının ilan edilmesinden cesaret alan bu cumhuriyetler
bağımsızlıklarını aramaya koyuldular. Şurası kesin ki, Gorba-
çov döneminde çok daha geniş bir özerklikten yararlanıyorlar-
dı. Ulusal duygularını da daha rahatça dile getiriyor, Mosko-
va'nın birdenbire gerisingeri dönmesinden korktukları için,
ulusal isteklerini çarçabuk açıklamaya çabalıyorlardı. Doğrusu
Batılılar bütün bu istekler karşısında rahatsızlık duyuyordu.
1940 yılında Baltık devletlerinin Sovyetler'e katılmasını kabul
etmemişlerdi. Ne var ki, bu cumhuriyetlerin bağımsızlığını ta-
nımak bir yandan Gorbaçov'u zayıflatmak, bir yandan da Mos-
kova'da Gorbaçov'un reform siyasetinin önüne taş koymaya
niyetli "sert" muhaliflerin işini kolaylaştırmak demektir. 1989
yılı, Baltık cumhuriyetlerinin ve bu cumhuriyetlerin bağrındaki
özerk bölge ve alanların da kendi hükümlerlerini açıklayan
sayısız bildirinin damgasını taşıyordu. Öyle ki, 1990 baharında
Gorbaçov Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kuruluşu-
na olanak veren 1922 Antlaşması'ndan çok daha esnek bir bir-
leşme antlaşması önerdi.

Ne var ki, Sovyetler Birliği'ni oluşturan cumhuriyetler ara-
sındaki çıkar ayrılıkları nedeniyle bu antlaşma imzalanamadı. 8
Ekim günü Gorbaçov, Merkez Komite'ye yaptığı bir konuşma-
da, SSCB'nin Lübnanlaşma tehlikesiyle karşı karşıya olduğuna
değinmişti. SSCB'yi oluşturan pek çok cumhuriyet, ülkenin
içinde bulunduğu ekonomik, siyasal ve toplumsal bunalımdan
tek çıkış yolunun bölünme olduğu inancını paylaşıyordu.¹⁵

Yeltsin'e göre gündemdeki sorun bu değildi. SSCB'nin ken-
di sınırları içinde parçalanması, bir Rus ulusçuluğunun istekle-
rine değil de, kendisinin Moskova'da en üst konumda olmasını
engelleyen Gorbaçov'un gücünü zayıflatma isteğine, kendi ki-
şisel tutkusuna denk düşüyordu.

Yeltsin ulusçuların uyanış denizinde sörf yapacaktı demek
ki, Sovyetler Birliği'nde de ulusçuluk iyice güçlü bir dalgaydı.

Gorbaçov anılarında şöyle yazmıştı: "Yüzyıllar boyunca

adım adım kurulmuş çokuluslu ülkemizin parçalanma tehlikesini engellemek amacıyla elimden gelen her şeyi yaptım. Sovyetler Birliği'ni yeniden biçimlendirme amacıyla bulunan çözüm yoluysa, işlevleri baştan aşağı değişmiş merkeze sahip bir devletin bütünlüğünü korurken, bir yandan da çeşitli cumhuriyetlerin bağımsızlık isteklerine kulak vermektir. Söz konusu çözüm yolunu yasalaştıracak Birliğin antlaşmasının hazırlanması bu amaca yöneliktir. Komplocular Ağustos 1991'de bu antlaşmanın imzalanmasını engellediler. Ülkemize verdikleri bütün zararlar arasında belki de en affedilmez olanı buydu¹⁶."

1987 yılında aşırı iyimserlikle, "bizde milliyetler sorunu çözümlenmiştir"¹⁷ diye yazdığında, düşündüğünün tam tersine, SSCB'de ulusal sorun son derece hassastır. Bu gerçeği Gorbaçov'un açıklık siyaseti yaratmamıştı, eskiden bu sorunun dile getirilmesi yasaklanmıştı, şimdiyse rahatça söylenebiliyordu.

Üç Baltık devleti ile Gürcistan 1991 yılının Şubat ve Nisan aylarında bağımsızlıklarını açıklamışlardı. 24 Ağustos ile 31 Ağustos arasında gerçekleşen hükümet darbesi ertesinde de bağımsızlıklarını açıklama sırası Ukrayna, Beyaz Rusya, Moldova, Azerbeycan ve Özbekistan'a geldi. Bundan sonra bağımsızlık duyuruları peşpeşe birbirini izledi, içlerinden en önemlisiyse 1 Aralık 1991'de yapılan bir halk oylaması sonunda açıklanan Ukrayna'nın bağımsızlığı olmuştu. Halk oylaması sonuçlarına göre nüfusun %91'i bağımsızlıktan yana oy kullanmıştı. Ukraynalı Ruslar'ın %70'i de bağımsızlıktan yana oy kullanmıştı.

8 Aralık Pazar günü, Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya yöneticileri Minsk'te bir araya gelip, 1922 tarihli Birlik Antlaşmasını imzalayanlar olarak, "uluslararası hukuk öznesi ve jeopolitik gerçeklik olarak SSCB'nin artık varolmadığı"nı açıkladılar. Bundan sonra da, Slav devletlerinden oluşan bir topluluk kurup, Asya cumhuriyetlerini kendilerine katılmaya, siyaset, kültür, sağlık, bilim, ticaret, çevre ve daha başka konularda özel anlaşmalar yapmaya çağırdılar. Ortak askeri-stratejik mekânın tek bir komuta merkezine, nükleer silahların da tek bir denetim merkezine bağlı olmasını kararlaştırdılar.

Gorbaçov için son darbeydi bu, çünkü yukardan aşağı kur-

maya yeltendiği bu birlik en önemli üç cumhuriyet tarafından, kendisi olmadan kurulmuştu.

21 Aralık günü, üç Slav devleti, Moldavya, Orta Asya ve Kafkas cumhuriyetleri (eski SSCB'ye göre Gürcistan ve üç Baltık cumhuriyeti eksikti). Bağımsız Devler Topluluğu kurup, çok esnek bir konfederasyon oluşturdular. Rusya SSCB'nin sahip olduğu güçleri (nükleer güç ve Güvenlik Konseyi daimi üyeliği) miras aldı.

Boris Yeltsin öteki cumhuriyetlerin sınırlarını kabul etti; oysa daha önceleri, Birlik'ten çıkıldığında bu sınırları Rusya'nın lehine değiştireceğini söylemişti.

1 x 15 Kaç Eder?

Matematik ile coğrafi stratejinin arası pek iyi değildir. On beş federal cumhuriyetten oluşan federal bir devletin dağılması sonucunda mutlaka on beş devlet ortaya çıkmaz. Bu ilk bölünmenin ardından sırasıyla başka bölünmeler de olur.

SSCB ortadan kalktıktan sonra yerini on beş ayrı devlete bıraktı. Bölünmelerin ardı arkası kesilmez oldu, Boris Yeltsin ava gidip avlanan avcı olmuştu doğrusu.

İlk başta Rusya'da on altı özerk cumhuriyet vardı¹⁸, 1994'teyse bu sayı 21'e yükseldi¹⁹.

Rusya cumhuriyetlerinden birçoğu 1990 yılından başlayarak, Boris Yeltsin'in desteğini aldı ve SSCB nezdinde kendi hükümlerlerini açıkladı. SSCB'nin ortadan kalkmasından sonra yeni kurumlar kabul edilmişti: anayasa genel seçimler yoluyla seçilen cumhurbaşkanına yer verdiği gibi, dar ve profesyonelleşmiş bir meclisi de öngörmekteydi. 21 Temmuz 1991'de yeni bir Rusya Federasyonu kurulmuş oldu.

Çeşitli cumhuriyetler, gücü giderek azalan merkezi iktidar karşısında daha çok özerkliğe sahip olmak istemekteydiler. Bu cumhuriyetlerin pek çoğu, 1993 yılı Aralık ayı anayasasını andıran federal yasaların önceliğiyle hiç ilgilenmeksizin, kendi yasalarına öncelik vermekte duraksamayıp, Rusya'yı bir oldu bitti karşısında bıraktılar. Bu cumhuriyetlerden bazıları işi, Rus-

ya'ya özgü alanlarda kendi kendilerine ayrıcalıklar tanımaya kadar vardırıdı.

Moğol sınırı yakınlarındaki Tuva Cumhuriyeti ülke savunmasını kendi başına üstlendi; Tataristan ile Başkırtistan da Gürcistan (eski SSCB'den türeyen bir devlet bu da) içindeki özerk bir bölge olan Abhazya ile dostluk ve işbirliği antlaşmaları imzaladılar.

Son derece zengin doğal kaynaklara sahip olan Tataristan (nüfusu 3,7 milyon kişi, bunun %48'i Tatar, %43'üye Rus) 31 Mart 1992'de federal antlaşmayı imzalamadı.

21 Haziran 1992'de yapılan halk oylaması sonucunda seçmenlerin %61'i Tataristan'ın "uluslararası hukuk öznesi, hükümler bir devlet" olduğunu belirten anayasayı onayladı.

15 Şubat 1994 günü Moskova'da imzalanan ikili bir antlaşmada yer alan sektörel ekonomik maddeler uyarınca, Tataristan'a zengin yeraltı kaynakları konusunda çok geniş kapsamlı mülkiyet hakları tanındı; bunların başlıcaları şöyle sıralanabilir: Anayasa, yasalar, yabancı ülkelerle siyasal ilişkiler ve dış ticaret (Moskova'yla görüşülüp pazarlığı yapılmış ihracat kotaları sürdürüldüğü halde) ilişkileri, kendi merkez bankasını kurma ve rublenin yanında kendi parasını da kullanma hakkı.

Ne var ki, bu antlaşma 1992 tarihli Federal Antlaşma ile 1993 Anayasası maddelerine bağlı kalmaktaydı. Tataristan mali konularda istediği eksiksiz hükümlerliği, ulusçu muhalefetin karşı çıkmasına karşın, bir türlü elde edemedi.

İhracat gelirlerinin yüksek olması sayesinde Tataristan, yaşam düzeyinde Federasyon'da yer alan öteki ülkelere göre çok daha önemsiz bir düşüş yaşadı.

Başkırtistan 3 Ağustos 1994'te Rusya'yla sorumlulukların dağıtılması konusunda, Tataristan'la imzalananndan çok daha elverişli bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşma uyarınca Başkırtistan hükümlerlik hakkına sahip bir devlet olarak kabul edilmekle kalmayıp, doğal kaynaklarının biricik sahibi olmakta, federal bütçeye vermesi gereken vergi tutarını her yıl yeniden görüşüp belirleme hakkını da elde etti.

Geniş kitlelerce pek tanınmayan Başkırtistan, Rusya'nın en zengin cumhuriyetlerinden biridir. Rusya'nın petrol üretiminin

%61'ini sağladığı gibi, güçlü bir petrokimya ve rafineri sanayisine de sahiptir.

31 Mart 1992 günü Saka-Yakut Cumhuriyeti de (nüfusu 1 milyon) yapılan bir halk oylaması sonunda nüfusun %79'u Rusya Cumhuriyeti'nde kalınmasından yana oy kullanınca federal antlaşmayı imzaladı. Daha sonra ikili bir antlaşma imzalandı, cumhuriyet doğal kaynaklarının mülkiyetine sahip olacak, ama üretimden edinilen kazancı paylaşacaktı (o zaman dek Yakutistan kendi zenginliklerinden edinilen kazancın ancak %1'ini alabiliyordu).

Yakutistan olağanüstü maden kaynaklarına sahip; en önemlisi de, Rusya'nın elmas rezervlerinin %84'ünü elinde bulunduruyor.

Bunun tam tersine, 1934 yılından bu yana özerk bir cumhuriyet olmasına karşın (ekonomisi feci durumdadır, öyle ki 1990 ile 1993 yılları arasında üretim %70 oranında düşüş göstermişti) en ufak bir özerklikçi istekte bulunmadığı gibi, bağımsızlık istemekle uzaktan yakından ilgisi bulunmamaktadır. Aynı şekilde, Orta Asya cumhuriyetlerinin içinde bulunduğu ekonomik güçlükler de bu cumhuriyetlerin (ticari alanda karşılaşılacak güçlüklerin gösterdiği gibi) Bağımsız Devletler Topluluğu (yani, eski SSCB bünyesindeki cumhuriyetler arasında kurulu işbirliği yapısı) içinde kalmasına neden olmakta. Bu durumda, bağımsızlığın istenmekten çok, boyun eğilen bir şey olduğu söylenebilir rahatlıkla.

Rusya bağrındaki cumhuriyetler özerklik peşinde koşarken, eski SSCB'den kaynaklanan bağımsız devletler de dahi çoğunun geri dönüşü rolünü oynar gibiler.

1945 yılından bu yana BM üyesi olan Beyaz Rusya (Ukrayna da üyeydi BM'ye, bununla amaçlanan yarar, söz konusu uluslararası kuruluşta Stalin'e fazladan iki oy daha sağlamaktı) 1991 sonrasında rahatlıkla gerçek anlamda bağımsızlığa doğru yönelebilirdi. Rusya'dan farklı bir Beyaz Rus kimliği olup olmadığını sonsuza dek tartışıp durabiliriz. Bu da her zaman olumlu yanıt veremeyeceğimizi gösterir bu soruya. Ne olursa olsun, Beyaz Rus yöneticiler 1991 yılında kendilerini bağımsızlık batağında buldular. Çünkü, 1994'ten başlayarak, Beyaz Rus

yöneticilerin en büyük derdi sanki yeniden Moskova'nın güdü-müne girmektir.

Haftalık İngiliz dergisi *The Economist*, "Birçok ülke bağımsızlık mücadelesi verirken, Beyaz Rusya bağımsızlığını yitirmek ister gibi"²⁰ diye yazmıştı.

Beyaz Rusya tüm ekonomisini, diplomasi ve askeri siyasetini Rusya'ya bağlamış durumda. Neden? Yoksa, birdenbire ortak kültürel kökleri olduğunu mu keşfetti? Gerçek şu ki, enflasyonun ayda %50 oranında dolaşması ve ekonominin içinde bulunduğu perişan durum karşısında, dostça yeniden birleşmeden başka seçim hakkı kalmadı.

Ukrayna 1991 yılında yeniden bağımsızlığını kazandı. O zamanlar kimsenin aklına tam 397 yıl önce de bağımsız olduğu gelmemişti. SSCB'nin buğday ambarı olan Ukrayna'nın, hem zengin hem de bolluk içinde olması bekleniyordu. Dünya Bankası Ukrayna'nın çok hızlı biçimde ekonomik alanda dünyanın on ikinci gücü olacağını öngörmekteydi. 1991 yılı Aralık ayında yapılan halk oylamasında Ukrayna'da yaşayan Ruslar'ın %70'i bağımsızlıktan yana oy kullanmıştı. Rus olmayı yadsımdan çok Rusların yükünü taşımayı yadsımdan için almışlardı bu kararı. Daha küçük bir devlette, hem sorumlulukları daha az olacak hem de daha zengin olacaklardı, yani onları Ukrayna bayrağı altında çok daha aydınlık bir gelecek bekliyordu.

İçine düşülen ekonomik bunalım nedeniyle Rusya'yla yeniden çeşitli ilişkiler kurulması yalnız istenmekle kalmayıp, zorunlu bir durum da oldu çabucak. İşte tam bu sırada, Kırım da birden Rus nüfusa sahip olduğunu, Ukrayna'ya da Kruşçev tarafından 1945 yılında bağlandığını anımsadı. Kırım'ın Ukrayna'yı seçmiş olması, kısa sürede Rusya'nın yakınıp durduğu bir konu olup çıktı. Bu bölgede yaşayanlar, Rusya'nın ekonomik durumu kötüyse, Ukrayna'nın ekonomik durumunun feci olduğunun farkına vardılar. Ukraynalı Ruslar'ın daha önceleri pek de ayrılmayı istemedikleri bir merkeze yakınlaşma istekleri de burdan kaynaklanır. Ukrayna'da yeniden kolera salgınlığının başlamasından korkuluyor. Kırım'ın başkenti Simferopol'da günün ancak birkaç saati su veriliyor.²¹

1993 yılında, Ukrayna'nın üretimi %40 oranında düşüş

gösterdi, kişi başına yıllık GSMH ise 100 dolardı.²²

Eski SSCB'nin ortaya çıkardığı on beş devletten biri de, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Stalin tarafından Romanya'dan koparılıp alınmış eski – Besarabya, yani Moldavya'dır. 1992 yılında ağır basan çözüm Moldavya'nın yeniden Romanya'yla birleşmesi ve yeniden İkinci Dünya Savaşı sınırlarına dönmektir. Sovyetler'in ağırlığı hafifledikçe, Romanya'ya beslenen yakınlık duygusunun da hafiflemiş olduğu gözlemlendi. Moldavyalı yöneticiler de kendi haklarına sahip, bağımsız bir devlet olma kararını verdiler. Doğruyu söylemek gerekirse, Moldavyalı yöneticilerin Romen dostu anlayışa pek de sıcak bakmamalarının temelinde, piyasa ekonomisine geçiş sürecinde şimdilik Polonya, Çek Cumhuriyeti ya da Macaristan kadar başarılı olamayan Romanya'nın yaşadığı ekonomik güçlükler yatıyor. Moldavyalı yöneticilerin gözünde Romanya yeni bir Eldorado gibi parıldasa, hiç kuşkunuz olmasın ki, Romen dostluğu da iyice alevlenirdi.

Öte yandan, Moldavya'nın bağımsızlığı bağımsızlıktan yana iki gerilim daha çıkarttı ortaya. Halkın yakından tanıdığı General Lebed yönetimindeki bir zırhlı birliğin desteklediği Kuzey Rusları ayrılma kararı verip, Rus yurduna bağlanmayı isteyen Transnistrie Cumhuriyeti'ni kurdular. Öte yandan, müslümanlaşmadıkları için Ortodoks mezhebine bağlı Türkçe konuşan Gagavuzlar da bağımsızlık sevdasına kapıldılar. 1991 yılı Ağustos ayında Rusya Federasyonu'na katılma isteğinde bulunan 100 000 Gagavuz, 28 Mayıs 1995 günü kendi meclislerini, kendi cumhurbaşkanlarını, kendi bayraklarını ve kendi cumhuriyetlerini oluşturdular (resmi dilleri Türkçedir), ama Moldavya içinde kalmayı da sürdürdüler.²³

Gürcistan'da ise, bağımsızlığın peşinden yeniden Gürcü hegemonyası altına girme korkusu nedeniyle Rusya'ya bağlanmayı isteyen Abhaz ulusçuluğu uyandı. Burada bağımsızlık kararlarının nasıl bir zincirleme tepkimeye yol açtığı çok iyi görülüyor.

Gürcü ulusçuluğu bir yandan Abhaz bir yandan da Osset ulusçuluğunun uyanışına yol açmıştı. Sonuçta, Gürcistan yeniden Rusya'nın güdümüne girecek gibi.

SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan on beş cumhuriyetin durumu değişiklikler yaşamaya aday. Yeni yeni ayrılma hareketleri yanında yeniden bağlanma hareketlerini de göz önünde bulundurmak gerekecek (bunlar fiili durum olabileceği gibi, hukuki durum da olabilir). Bütün bu hareketler, ister merkezkaç ister merkezci olsunlar, tümünün de tek bir ortak noktası var; o da, çeşitli bütünlerin kısa vadeli ekonomik çıkarları doğrultusunda gerçekleşecek olmaları. İşte, tarihin bu yeni devindirici gücü karşısında bütün öteki kaygılar, yani ulusçuluk, iktidar arayışı, kültürel yakınlık silinip gidecek ya da paravan işlevi girecek.

Eski Yugoslavya: Uluslar, Uygarlıklar, Din ve GSMH

Birçok gözlemciye göre, Yugoslavya'daki savaşın kökeninde yatan şey açıkça ortada. Titocu-komünist harç çeşitli milliyetlerin koyduğu taşları artık bir arada tutamadığı için çokuluslu bir devlet ortadan kalkmıştı. Buna kanıt olarak da Doğu Roma İmparatorluğu ile Batı Roma İmparatorluğu'nu ayıran sınır çizgisinin Sırbistan ile Hırvatistan'ı ayıran çizginin tam üstünden geçtiğini anımsatıyorlar. Halklardan biri Katolik, biri Ortodoks biri de Müslüman. Demek ki Samuel Huntington'ın da öngördüğü gibi uygarlıklar çatışıyor. Hırvatlarla Boşnakların Nazilerle güzel güzel işbirliği yapıp, elbirliğiyle 600 000 Sırbı yok ettikleri İkinci Dünya Savaşı'nın anıları hâlâ capcanlı.

Oysa, bu halklar hep aynı dili konuşmuş ve XX. yüzyılın ortalarına gelinceye kadar da hep aynı düşmanlarla savaşmışlardı.²⁴

Burada, eski Yugoslavya'da iç savaş tohumları atan tarihsel ve kültürel etkenleri ne yadsımak söz konusu değil.²⁵ Az sonra okuyacağınız satırların amacı, çoğu kez anılmasa da Yugoslavya'nın federal yapısını tıpkı bir asit gibi yakıp kavuran başka bir etkeni açığa çıkarmak; bu etken de çıkara dayalı bencillik.

Slovenya Orta ve Doğu Avrupa'da kişi başına en yüksek GSMH'ya sahip ülke. Bu durum (bağımsızlığın açıklanmasından önce de varolan) yabancı yatırımlar kadar, modern sanayi

kuruluşlarının yoğunlamış olmasından, ama daha da önemlisi, nüfusunun son derece az olmasından kaynaklanıyor.

Yugoslavya'nın parçalanması, bu halkın hiçbir yabancı tehdit altında olmadığı, ama buna karşın ekonomik bir bunalım yaşadığı dönemde gerçekleşti. 80'li yıllar tam anlamıyla kıtlık içinde geçmişti. (Ekonomik) alandaki gerileme sonunda (siyasal) ayrılık patlak verdi. 1979 ile 1988 yılları arasında, kişi başına reel gelir üçte bir oranında düşüş gösterdi. 1989 yılında bir İngiliz iktisatçı şöyle yazmıştı : "Yaşam düzeyi öylesine düşüş gösterdi ki, bu durumda köklü siyasal değişiklikler, hatta devrim yoluyla tepki göstermeyen başka bir ülke düşünmek iyice güçtür²⁶."

Slovenler daha 1990 yılının Ocak ayında Yugoslav Komünistler Birliği ile tüm bağlarını koparıp, yavaş yavaş bağımsızlık yolunda ilerlemeye başlamışlardı, bunu ilk yapan da onlardı.

Sırlar Sloven halkına kötü mü davranmıştı? Hakları mı elinden alınmıştı bu halkın? Kimliği mi tehlikedeydi? Kesinlikle hayır. Daha bayağı bir dille söylersek, Slovenler artık Yugoslav federal bütçesine katılmak istemedikleri gibi, daha yoksul olan öteki Yugoslav cumhuriyetlerin işine yarayacak bir mali katkıda bulunmak da istemiyorlardı. Bütün bu olup bitenlerin, ulusçu-komünist bir iktidarın egemenliği altında bulunan küçük bir halkın heyecan verici mücadelesiyle en ufak bir ilgisi yoktu; "parama dokunma" demekti yalnızca.

Slovenler federasyona çok eleştiri getiriyorlardı. Ekonominin kötü işleyişinden komünist düzen sorumlu tutuluyordu.

Slovenler Yugoslav pazarının kendi çıkarları doğrultusunda gelişen kazançlarının artık bütçeye yönelik fedakârlıklarda bulunmaya değmediğini düşünmeye başlamışlardı; hele Avrupa Birliği'ne ve ortak pazarına adım atma ümidi besledikleri şu sıralar iyiden iyiye gereksizdi bütün bu fedakârlıklar. Avrupa'nın kurtarma kapısından geçmek için, elden geldiğince küçülmek daha doğru olurdu. Avrupa Birliği'ne katılmak iyice hantal olan Yugoslavya'dan çok, küçücük Slovenya'nın işi gibiydi. Öyleyse, yaşasın ayrılık!

Slovenya etnik açıdan türdeşlik sunan biricik Yugoslav

cumhuriyetidir. Ekonomik açıdan son derece ayrıcalıklı, kazançlı bir konuma sahip olmanın yanı sıra, Yugoslav devletinin kuruluşundan bu yana da öteki bölgelerden çok daha gelişmişti. Yugoslav cumhuriyetler arasında en zengin ve en sanayileşmiş olanıydı. Yugoslavya nüfusunun %8'ini oluşturmaya karşın, GSMH'nın üçte birini, ihracat gelirinin de dörtte birini sağlamaktaydı.²⁷ İşsizlik de ülke ortalamasından dört kat düşüktü.

"...Slovenya'nın kişi başına reel toplumsal ürünü, federasyonun tümünün nerdeyse iki katı, kişi başına düşen gelirse federasyonun 1,2 katıdır; Slovenya Cumhuriyeti ülke ortalamasından on kat daha düşük bir işsizlik oranına sahiptir. Dış borç yedi kat daha az (Yugoslavya 100 olarak alındığında, Slovenya'da 15), dışarı göç ise iki kat daha azdır. İktisatçı Harold Lydall 70'li yıllarda Slovenya'nın kişi başına üretim düzeyinin ABD'nin %70'i, komşusu Avusturya'nınsa hemen hemen aynısı olduğunu belirtir.²⁸"

Öte yandan, Slovenya eline geçen servetin önemli bir bölümünü de (GSMH'sının %2,22'sini,²⁹ başka deyişle Fransa'nın Üçüncü Dünya'ya yaptığı yardımın, -ki %0,58 dolayındadır bu yardım- tam dört katını) az gelişmiş bölgelere dağıtmaktadır: Oluşturulan kaynaklar har vurup harman savrulduğu için bu yardımın doğru yönlendirilemeyip boşa gittiği kanısı yerleşmişti. Slovenya artık kendisini tehdit eden hiçbir şey kalmadığı için, korunması da gerekmediğini düşünüp bu tür bir ödeme de yapmaması gerektiği kanısına vardı. Yugoslavya'nın parçalanıp dağılmasına önayak olmuştu. Önce Hırvatistan, sonra da Bosna-Hersek, her biri de kendine özgü gerekçeler gösterip, bu gedikten geçerek bağımsızlık yoluna daldı.

Slovenya örneği olağandışı değil, yalnızca simgesel. Dünyanın her yanında, şu ya da bu zamandan beri, coğrafyanın getirdiği olanca zorluğa, tarihin tüm rastlantılarına karşın, bir arada yaşayıp sonra apansız artık bir arada yaşayamayacakları kanısına varmış pek çok halk örnek olarak gösterilebilir. Etnik, tarihsel ve jeopolitik açılardan son derece çeşitlilik göstermelerine karşın, davranışları tek bir ortak kalıpla açıklanabilir. Dünyanın tüm ayrılıkçıları kadar tüm ayırımcıları da, şu ortadaki pastayı kalkıp başkalarıyla paylaşmasalar, kendilerine daha bü-

yük pay düşeceği inancıyla hareket geçerler.

Yugoslavya'nın da, tarihinde ilk kez, hiçbir dış güç tarafından tehdit edilmediği bir dönemde yıkılıp gittiğine şaşmamak gerekir. Komünizmin son bulmasıyla birlikte ulusçu isteklerin de "buzlarının çözüldüğü"nden dem vuruldu çoğu kez. Ne var ki, gözlemlenen bu olgu, yani ulusçu isteklerin yeniden ortaya çıkması, bütün bunlardan önce komünist düzen ve önderi Tito'nun siyaset alanına döktüğü kurşunlu harç ile açıklanamaz yalnızca.

Ülkenin dış güvenliği tehlikeye düşebilir gibi olduğunda Güney Slavlarının bir araya gelip birleşmesine özen gösterilmektedir. Birlikten kuvvet doğar. Ama böyle bir tehlike de ortadan kalktığına göre, herkes oturup kendi hesabını yaptı ve daha büyük bir bütünün parçası olmanın mı yoksa olmamanın mı kendisi için daha kazançlı olduğunu hesapladı. Sayıca çokluğun sağlanması artık gerekli olmadığına göre, tüm dikkatler birleşip toplaşmanın maliyeti üstüne toplanır oldu. Berlin Duvarı yıkılmadan, SSCB de parçalanıp ortadan kalkmadan önce, komünizm Belgrat'ta iyice yok olmuş olsa bile Yugoslavya parçalanamazdı.

Birlik Olmaktan Doğar Bolluk

Dünyanın her yanında şöyle bir akım var galiba: Herkes daha büyük çaplı bir servete açılan acil çıkış kapısından rahatça geçebilmek için iyice küçülme yarışında. Kendi GSMH ortalamalarının düşmesine neden olan gereksiz fazlalıklardan kurtulmak amacıyla devletlerinin zayıflama kürü uygulamasını isteyen kitlelerin sayısı giderek artıyor.

Ortak devletlerinin kurulmasından bu yana, ekonomi, nüfus, kültür ve siyaset alanlarında Çekler Slovakları egemenlikleri altına almıştı. O zamandan beri de devlet aygıtının kurulmasından işleyişine varana dek odak noktasında yer almaktaydılar, öyle ki sonuçta Slovaklar kendilerini bu düzenin dışında saymaya başladılar.

Çekoslovakya'nın Sovyet güdümünden çıkmasıyla sonuç-

lanan Kadife Devrim'den sonra, Slovakya çok daha ağır sorunlarla başbaşa kaldı; ekonomi alanında yeniden yapılanma çok gerilerdeydi, ama Prag'da egemen olan sağ partilerden hiçbirinin Bratislava'da benzeri yoktu. Çek yöneticiler de Slovakların baskı altına alınmış, gerçekleşmemiş istekleri üstünde zar atıp, onlara ayrılık yolunu açtılar; artık iyice ağır bir yük olup çıkmış olan Slovakya'yı başlarından atmak istiyorlardı. "Sosyalizm sonrası bağlamda, bütün Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan Avrupa'ya geri dönüş yarışında, Praglı yöneticiler, tek başlarına, Çek ülkelerinin Onikiler Avrupa'sına, istikrardan uzak bir Slovak ortakla olduğundan çok daha hızlı biçimde girebilecekleri inancındaydılar. Slovakya, artık Avrupa Birliği'ne götüren yolda çok ağır bir yük olarak kabul edilmekteydi³⁰".

Slovakların, ortaklığın yeniden dengelenmesi için bir şeyler yapılması yolundaki istekleri de reform düşmanlığı, hatta komünizme geri dönme arayışı olarak sunuldu, ama kesin olan bir şey varsa, o da bunun ayrılıkçı bir istek olduğuydu.

Slovaklar, Çek konukları biraz uzakta tutulursa, kendilerine pastadan daha büyük bir pay düşeceğini ümit ediyordu. "Bağımsızlığına kavuşan Slovakya ne siyasal alandaki reformların ulaştığı düzey, ne de ekonomisinin içinde bulunduğu genel durum açısından ortaklarından hiçbirisiyle kıyas kabul etmez. Çek Cumhuriyeti'nden ayrılması nedeniyle, daha önceleri yararlanabildiği bir olanaktan, yani federal bütçeden kendisine yapılan aktarımlardan da yoksun kalmıştı; Prag'la kurulu tek para birimi düzeninden de ayrıldığı için, Slovak kuruunu hızla değer yitirmeye başladı³¹".

Öte yandan, çok daha bolluk içinde yaşayan Çekler, Slovakya'yı başlarından atabilmek için iyiden iyiye ulusçu söylevler vermeye başladılar. Slovakların istekleri karşısında aikido taktiğine başvurdular, yani rakibi alt etmek için rakibin kendi gücünü kullandılar. Slovaklar daha önceleri bu türden istekler öne sürseler olsa olsa duyulmazdan gelinir, en kötü durumdaysa baskıya başvurup istekleri önlenirdi. Ayrılmanın Çek çıkarlarına ters düştüğü kabul edilmekteydi; rahatlıkla devletin birliğini, bütünlüğünü, gücünü tehdit ettiği öne sürülebilirdi. Ülke boyutlarının küçültülmesine yönelik yarış uluslararası alan-

da son derece iyi karşılanmıştı. Çeklerle Slovakların yaşadığı boşanma olayı, artık güç peşinde olunmadığının en iyi kanıtıdır. Güç peşinde koşmanın, artık, bolluğu engelleyen bir şey olduğu kabul ediliyor.

Macaristan örneği Çekoslovakya'nın tam tersi. Uzun süre "Macar sorunu"nun "Yugoslav sorunu"ndan daha şiddetle patlak vereceğinden korkuldu. Macaristan, Birinci Dünya Savaşı hesaplarını kapayan barış antlaşmaları imzaladıktan sonra, komşuları arasında parçalanmıştı. Macaristan'ın bugünkü nüfusu 10 milyonsa da, Macar kökenli 5 milyon kişi Slovakya, Sırbistan, özellikle de Romanya'da yaşıyor. Komünizm sonrası dönemin ilk Macar önderi olan Josef Antal 15 milyon Macar'ın sorumluluğunu taşıdığını açıklamıştı; hükümetinin, komşu ülkelerde yaşayan Macar kökenli yurttaşların haklarını, hukuki bir hak olmasa da, gözeticeğini duyurmuştu. Birinci Dünya Savaşı ertesinde barış antlaşmalarını yeniden gözden geçiren Almanya gibi mi yapacaktı yoksa Macaristan da? Edouard Balladur işte bu tehlikeyi savuşturmak için önermişti Avrupa'da istikrar antlaşmasını. Ne var ki, Macaristan sonuçta Avrupa ülkeleri şansölyelerinin tüm kaygılarının tersine, bütün bu isteklerini kendi iyi niyetiyle hasır altı etti. Macarların düşü, ekonomik alanda kendilerinden geri durumda bulunan, Transilvanya Romanlarıyla, yani kuzenleriyle birleşip bir de onların yükünü almak değil kuşkusuz, Avrupa Birliği'yle bütünleşme düşündeler yalnızca. Ekonomik alanda etkili olma peşinde koşan Macarların (son derece canlıydı oysa bu düşler) ulusal birlik ve büyüklük düşleri uyuyakaldı demek ki.

Aynı şekilde düşünmeyi sürdürüp, Doğu ve Batı Almanya'da yaşayanlar arasında hâlâ derin bir uçurum olduğu da rahatça söylenebilir. Almanların yeniden birleşme sarhoşluğu geçip de ayıldıklarında daha da artmıştı baş ağrıları. Batı Almanya'da yaşayanlar Doğu'daki kuzenlerinin masraflarını ödemekte mızızlık ediyorlar. Kaldı ki, Doğu Almanya'da yaşayanlar 1989 yılında Doğu'dan Batı'ya kaçtıklarında özgürlükten çok Mercedes ve video sevdasındaydılar. Soğuk savaş yıllarında "tek bir ulus, ama iki ayrı devlet" (yani, istemeye istemeye iki ayrı devlete bölünmüş tek bir Alman ulusu) vardı ama, artık

"tek bir devlet, iki ayrı ulus" var karşımızda. Alaylı bir dille söylesek de, diyalektik maddeciliğin ve Marksist düşüncelerin zaferi bu: Altyapı üstyapıyı belirler. Doğu'yla Batı'yı birbirinden ayıran zenginlik uçurumu, karşılıklı anlayış ve davranış farklarına da yol açmakta. Tam gerçek barış ve hükümranlığa kavuşulmuşken, faturaya bakılırsa, Batı Almanların bu birleşmeden hâlâ hoşnut olmadıkları kesinleşmiş gözüküyor.

Resmi olarak hâlâ istense bile, Korelileri Kore yarımadasının birleşmesi yolunda acele etmemeye iten de Almanya örneği olmuştu. Savuşturulması olanaksız bir kanıt da ileri sürülmekteydi: Varlıklı Batı Almanya, Doğu Almanya'yı sindirmekte zorlandığına göre, daha ancak belini doğrultmakta olan Güney Kore'nin hali nice olurdu? Birleşmeden önce, DAC'nin kişi başına GSMH'sı FAC'nin dörtte biri kadardı, Kore cumhuriyetleri söz konusu olduğunda bu oran en azından onda bir dolaylarındadır. DAC sanayi alanında hep komünist dünyanın sınıf birincisi olarak tanıtılmıştı; buna karşılık, Kuzey Kore hep bir türlü adam olmaz bir ülke olarak değerlendirilmişti. Bir Doğu Alman'ın birleşmeye katılma giderleri dört Batı Alman tarafından karşılanırken, bir Kuzey Koreli'nin giderleri iki Güney Koreli tarafından karşılanabilmekteydi yalnızca. Almanya'nın birleşmesi sırasında, federal hükümet tarafından eski DAC'ye yapılan mali yardımlar GSMH'nın yaklaşık %5'ini oluşturmaktaydı; içinde bulunulan koşullar göz önüne alındığında, bu oranın Kore'de daha yüksek olması gerekirdi.

İşte bütün bu koşullarla karşı karşıya kalan Koreli bir gözlemci şöyle yazmıştı: "Alelacele gerçekleştirilecek bir birleşme, büyük ölçüde toplumsal yapılara yönelik yüklü yatırımlar gerektirecek, bütün bu yatırımların mali yükü de Güney Kore yönetimi tarafından üstlenilecektir. İki ayrı ekonomik mekânın birleşmesi nedeniyle işsizliğin patlayacağını da buna eklemek gerek³²". Yazar, bu yeniden birleşmenin maliyetinin on yılda 250 milyon doları bulacağı kanısında; bu tutarsa her yıl için Güney Kore bütçesinin üçte biri kadar³³; bu durumda şöyle bir sonuca varması da anlaşılır bir şey: "İki Kore'nin birleşmesi sonunda, ortaya Almanya örneğinden kat kat yüksek ekonomik ve psikolojik bir maliyet tablosu çıkacaktır³⁴".

Bu durumda psikolojik maliyetin kökenleri doğrudan doğruya ekonomik. Resmi açıdan Seul'ün hep aklında yatan bir hedef olan Kore'nin yeniden birleşmesi konusunda sabırlı olup daha beklemek gerek!

Bütün bu örneklerin kaynağında, "Ayrılık bolluk getirir" diyen çözümleme yatmakta.

Québec'in bağımsızlığından yana mücadele edenler Slovakya ile Çek Cumhuriyeti'nin gerçekleştirdiği "kadife ayrılığı", ayrılmanın barışçı yoldan da gerçekleştirilebileceğinin kanıtı ve bunu yüreklendiren örnek olarak veriyorlar.

Kuzey Amerika Serbest Mübadele Derneği'nin (ALENA) kurulması da Québec'in bağımsızlığına yönelik tezleri güçlendiriyor. Québecliler Kanada Federasyonu'ndan ayrılınca bile Amerikalılarla gene aynı derecede kolayca iş yapabileceklerine inanıyorlar.

"Québec'in 1960'tan bu yana yaşadığı şaşırtıcı ekonomik gelişmeyi gözlemleyen İngiliz Kanadası şu soruyu yöneltti: 'Bütün bunları Kanada'nın bağrında yapabildiğinize göre, neden ayrılıyorsunuz ki?' Québec de gerçekleştirdiği dönüşüme bakıp 'Neden kalalım ki?' diye sordu. Başka deyişle, Québec Kanada Konfederasyonu içinde ne denli başarılı olursa, ulusçu seçkinleri de Konfederasyonu o denli terk etmek istemekte. İnsanın iştahı yedikçe açılır³⁵".

Québecli bir yazarın şu sözleri, söylediklerimizi doğrular gibi doğrusu: "Son otuz yıl boyunca İngilizce konuşanlara oranla Fransızca konuşan Kanadalıların ekonomik alanda öne çıkmaları nedeniyle, Québec'in bağımsızlığını savunan görüşler de güçlenip sağlamlaştı; doğruyu söylemek gerekirse, ekonomik alanda gözlemlenen bu öne çıkış Katolik Québec'in çağdaşlaşmasının yanı sıra daha başka birçok etkenden de kaynaklanmaktadır. Bağımsız bir Québec'in şimdiki yaşam düzeyini düşürmeyeceğine pek inanılmasa da, son yirmi yıl içinde nüfusun Fransızca konuşan kesimi arasında buna daha bir güven duyulmaya başlandığı da gerçektir³⁶".

Başbakan Jacques Parizeau'nun körükörüne istemesine karşın, 30 Ekim günü yapılan halk oylaması sonunda Québec (kıl payıyla da olsa) bağımsızlığı reddetti. Bunun nedeni basit.

Québec'liler Kanada'dan köklü biçimde ayrılmanın faturasının kendi ekonomik çıkarları açısından epey kabarık olacağını düşünmüşlerdi. Bağımsızlık yalnızca rantabl olduğunda istenebiliyor. Bağımsızlık daha zengin edecekse, yaşasın Québec! Yok, etmeyecekse yaşasın Kanada! Québec'in bağımsızlık sorunu günümüzde yitik bir kimlikten çok, olabildiğince yüksek bir yaşam düzeyinin peşinden koşmaktan başka bir şey değil.

İtalya'daki Lombardiya Birliği hem son derece pahalıya patlayan hem de hiç mi hiç üretken olmayan Güney İtalya'yı başından defetme düşünüyü parlatıp, bu düşün gerçekleştirilebileceğine inandırıp yaygınlık kazanmıştı. "Saplantısı", *leitmotiv*'i, vergi toplama hakkını büyük bölgelere vermektir; bu, kendi vergi kaynaklarının durmadan başkente doğru akıp gittiğini, üstelik bütün bu servetin de üretken amaçlara yönelik olarak ya da kamu hizmetlerinin düzeltilmesi yoluyla hiçbir zaman kendisine geri dönmediğinden yakınan Kuzey İtalya için özellikle önemli bir konudur³⁷.

Hem sanayileşmiş hem de etkili bir yere sahip olan Kuzey İtalya vergi ödemeyi reddetmekte; bu vergilerin bir bölümü ya rüşvete, kokuşmaya gitmekte ya da mafyanın cebine inmektedir; geri kalmış, dilenci güney İtalya bütün bunlardan kazançlı çıkmaktadır. XIX. yüzyılda İtalya'nın birliği; ülkenin gelişmesini sağlamak yanında, bölünmüşlüğü nedeniyle uluslararası düzlemde bir türlü ulaşamadığı bir konuma ve güce sahip olmak için de istenmekteydi. Parçalanmışlık, güç peşinde koşan İtalya'nın önüne dikilen çok önemli bir engeldi. Pek çok kişiye göre, İtalya'nın birliği günümüzde ülkenin ekonomik gelişmesini yavaşlatmaktadır.

İspanya'da Katalan ve Bask ulusçulukları capcanlı dolaşmakta; bu ulusçuluklar İspanya krallığının çok eskilere uzanan geçmişi ile Frankoculuğun karanlık yıllarından güç alıyor. Ülkenin demokrasiye geçmesinden bu yana, Madrid merkeziliği de ortadan kalktı artık. Artık Franko yıllarındaki gibi Bask ya da Katalan dilini kullanmayı ya da bu bölgelerin bayrağını yasaklamak söz konusu değil. Merkezi devletin elinde bulunan tüm güçler ortadan kalkmış, yerlerini de bu bölgelerde yaşayan on yedi ayrı özerk topluluk almıştı.

Bununla birlikte, Barselona Olimpiyatları'nın İspanya'da değil de, Katalanya'da yapıldığı duyurulmuştu. Ülkenin sağlıklı bir demokrasiyle yönetilmesine rağmen, Madrid'e bağlı kalmaya karşı çıkan Basklar da yok değil. Bölgesel ulusçuluğun neden en zengin ve en sanayileşmiş iki yörede özellikle güçlü olduğunu sormak gerekmez mi? Katalanların ya da Baskların isteklerinin, Madrid'e değil de daha çok Endülüs, Galiçya ya da Asturia gibi (ulusçuluk güçsüzdür burda) daha yoksul bölgelere yönelmiş olmasının nedenini sormak gerekmez mi? Katalanların 1993 yılında Felipe Gonzales hükümetinin (bu hükümetin desteğini elde etmek amacıyla) önüne sürmeye çalıştığı koşullardan biri de, merkezi devletin gelir vergisinin bir bölümünün yönetiminin bir ölçüde özerk idarelere bırakılmasıydı³⁸.

İskoçya'daki ulusçu duygular tarihsel köklere dayanmakta kuşkusuz, ama ulusçuluğun öne çıkması İskoçya sularında petrol bulunmasına denk düşmüştü; böylece, 50'li yıllarda seçimleri (Labour Party tarafından Birleşik Krallığın her yanında uygulamaya konmuş olan Welfare State'in tam tersine herkesin yararlanmaya çalıştığı yıllarda) önemli ölçüde etkileyen İskoçya Ulusçu Partisi, bağımsız bir İskoçya'nın ekonomik açıdan yaşamını sürdürebileceği görüşünü savunabilir olmuştu.

SNP (Scottish National Party) 1974 seçimlerinde oyların %30'unu aldıktan sonra, düşmeye başlayacaktı. Bu partinin oylarının düşmesi acaba bazı güçlerin bırakılmasını öngören yasa dayanarak yerel yönetimin güçlenmesine mi yoksa ham petrol fiyatlarının düşmesi nedeniyle bağımsızlığın artık o kadar da çekici olmamasına mı bağlıydı?

Cehennem, Başkalarıdır

Fetihler çağı bitti, artık safraları atma zamanı. Kendi yoksulluklarını, yani kişi başına düşen GSMH'nın gerilemesine neden olanları başından atmak istiyor herkes. Artık kimse başkasının yükünü çekmek istemediği için cehennem, başkaları olup çıkmış durumda. Genel bir akım bu. Ya çoğunluk peşinden sürüklediği azınlıktan yakınmakta, ya da azınlık çoğunluğun yü-

kü olmasa çok daha kolay yuvarlanıp gideceğini sanmakta.

Her iki durumda da çareyi hep aynı slogana sarılmakta buluyor insanlar: "Başımızdan atalım", yani safraları boşaltalım. Bu da artık başkalarıyla birlikte yaşamama, başkaları olmazsa daha rahat bir yaşam sürdürülebileceği umuduna yol açıyor.

Bertrand Badie'nin anlattığı gibi, toprak genişliğinin güç ölçütü olarak gözden düşmesi de güçlendirmekte bu akımı: "Coğrafi mekân, genişlemesini sağlayacak yollar için ödenmesi gereken yüksek bedelleri doğrulamaktan giderek uzaklaşan bir güç etkeni artık; artık toprak, eskiden olduğu gibi başlıca zenginlik kaynağı değil³⁹..."

Artık çeşitli topluluklar "*Small is beautiful*" ilkesini uyguluyor. "Hong-Kong ya da Singapur gibi kent-devletlerin başarısı; teknolojik değişikliklerin yanında, mali piyasaların özelliklerinin evriminin de küçük tasarruflara, küresel bir düzenin parçası olmaları koşuluyla, olanak sağlamasıdır⁴⁰". Singapur 1965 yılında ayrılma kararı aldığı Malezya Federasyonu'nda kalmış olsa, bu kent-devletin elinde bulunan görece elverişli yanlar da çok daha kısıtlı olacaktı kesinlikle.

Küçük devletlerin bile bağımsızlığı eskiye oranla iyiden iyiye gerçekdişi demek ki. Bir de buna daha geniş devlet yapılarının zor kullanarak, güçlülükle bir arada tutma ve/ya da tutamama gerçeği eklenirse⁴¹, devlet sayısının neden böyle pıtrak gibi arttığı da kolayca anlaşılır.

Ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını savunanlara göre, Cebelitarık'ın ekonomik açıdan yaşamını sürdürme olanağı, Lüksemburg, Lichtenstein ya da Monako'dan ne bir fazla ne bir eksik.

Cebelitarık kayası İspanya'nın kimde kalacağını belirleyecek savaş sırasında, 1704 yılında İngilizler tarafından fethedildi. Cebelitarık, 1713'te imzalanan Utrecht Antlaşması'yla kesin ve süresiz olma koşuluyla, Britanya İmparatorluğu'nun mülkiyetine geçti. Londra kendi sorumluluklarını yerine getirmese, Madrid'in Cebelitarık'ı yeniden geri isteyebileceği de belirtilmişti bu antlaşmada.

Cebelitarık dosyası nedeniyle Londra'yla Madrid'in ilişkileri hep gergindi. Denizleri denetlemek isteyen İngiltere, Atlan-

tik ile Akdeniz arasındaki geçişin anahtarını elinde bulundurmak istiyordu. İspanyollarsa Cebelitarık'ın bu durumunu ulusal onurlarını lekeleyen sömürgeciliğin son kalıntılarından biri olarak kabul ediyorlardı.

Franko iktidarında Cebelitarıklıların demokratik İngiltere'nin egemenliğinde yaşamayı istemeleri kolayca anlaşılabilen bir şeydi. Ne var ki, pek açığa vurulmuyordu ama, iki ülkenin ayrı yaşam düzeylerine sahip olmalarının da önemi vardı kuşkusuz ⁴². Günümüzdeyse, bu kayada yaşayan 28 000 kişi kendilerini ne İngiliz ne de İspanyol saymakta, Cebelitarıklı demekteler kendilerine.⁴³ Yeni bir küçük devlet kuymak üzere hükümlerlik hakkı elde etmek, gene de nüfusun büyük çoğunluğunun gönlünde yatıyor.

1991 yılı Haziran ayında kurulmuş olan Self Determination for Gibraltar Group adlı örgütün başkanı Denis Matthews tam anlamıyla İngilizlere yaraşır bir soğukkanlılıkla, "başlıca demokratik ilkelerden biri olan kendi kaderini tayin hakkımız günün birinde bize de tanınmalı" diyor.

Aynı şekilde, Makedonya'da yaşayan Arnavutlar da, Arnavut ulusçuluğu ne denli güçlü olursa olsun, Arnavutluk'la birleşmeyi istemiyorlar. İçlerinden biri açıkça şöyle demişti: "Makedonya'da yaşamak istiyoruz. Makedonya Arnavutluk'tan çok daha hızlı bir evrim geçireceği için, ayrılıkçılıkla hiç ilgimiz yok"⁴⁴. Bu örnekte de ulusçuluk ekonomik çıkarlar karşısında ayakta kalamadı.

Pasifikteyse Yeni Gine, dev bir bakır dağı olan Bougainville Adası'nın ayrılma isteğiyle karşı karşıya. Bougainville ulusçuluğunu aşağılamak istemem ama bağımsızlık isteklerinin bütün bu serveti daha az sayıda kardeş arasında paylaştırılma umuyla hareket geçtiğini rahatça söyleyebilirim. Aynı şekilde, Güney Sudan'ın Hartum'un egemenliğinden çıkma isteği de, etnik (Araplara karşı Afrikalılar) ve dinsel (Müslümanlara karşı Hristiyanlar ve animistler) temellere dayansa bile, bütün bu gerçek ayrılıkların unutturamayacağı başka bir şey var ki, o da Sudan'ın petrol yataklarının ülkenin güneyinde yer alması. Gerçekte daha çok bolluk arayışıyla açıklanabilecek etkenlere dayanan bir olgunun doğrulanması amacıyla, ulusal ya da et-

nik ayrılıkların öne çıkartıldığı bir örnekle daha karşı karşıya bulunuyoruz.

Birkaç yıl öncesine kadar Çin tekparça bir ülke simgesiydi. Çin denince akla gelen şey, Başkan Mao'nun küçük kırmızı kitabını (ceplerinde taşırlar ve baştan sona ezbere bilirlerdi) yukarı kaldırmış, tümü de tıpatıp aynı giysiler içindeki, kadınlı erkekli yüz milyonlarca kişiydi. Maocu silindir Çin'in 2 500 yıllık birliğini ezip geçti, ülke de böylece tek bir biçime kavuşmuş oldu.

Ne var ki, artık Çin'in birliği pek doğal bir şey gibi görünmüyor. Gerçekten de, François Thual'in önemle belirttiği gibi, "Gücü tek bir partiyle sağlamlaştırılmış olsa bile, merkezi bir devlet 1,2 milyarlık bir kitleyi kalıcı biçimde yönetebilir mi?"⁴⁵

Merhum SSCB'nin tersine, Çin'in parçalanma tehlikesi, bu ülkede çok çeşitli etnik toplulukların yer almasından kaynaklanmamaktadır. Bu tür çatışmalar yalnızca Tibet'te yaşanıyor. Çin nüfusunun %95'i Han soyundan geliyor. Çin'in yaşadığı parçalanma tehdidinin kaynağında, ekonomik alandaki çeşitlilik yatıyor. Çin'de de zenginler yoksullar için para vermeye yanaşmıyor, yıllarca komünizmle yönetilmiş olmak da bir işe yaramıyor.

Fransa'nın önde gelen Çin bilgini Jean-Luc Domenach'a göre, asıl kaygı nedeni "Çin'in iç bölgeleriyle kıyı bölgeleri arasındaki karşıtlıktır. Çin'in kıyı bölgelerindeki çeşitli vilayetlerin ekonomileri, yeni sanayileşen ülkelerin 60'lı ya da 70'li yıllardaki yıllık gelişme hızından çok daha yüksek bir gelişme hızına sahip. Son iki-üç yıldır, yılda %20'ye yakın hızlardan söz ediyoruz, başka deyişle ekonominin kimi alanları yıldan yıla %40-%50 oranında artış gösteriyor... Bir dizi dengesizliğe dayanan bu büyümeyse, bir yandan yeni yeni dengesizlikler yaratıyor, doğrusu bunlar da çeşitli patlamalara yol açabilecek dengesizlikler"⁴⁶.

Uluslararası ticarete açık kıyı bölgeleri ile ekonomik büyümenin kıyısında kalan iç bölgeler arasında önemli bir dengesizlik olmasıysa gerçek bir tehlike oluşturuyor.

Batılı sanayicilerin düşlediği gibi Çin'de 1,2 milyar tüketici yok. Kırsal alanlarda yaşayan 850 milyon Çinlinin yıllık geliri 140 dolar, kısa vadede bunun artacağı yolunda hiç umutları da

yok; bütün bu Çinliler kadar, gördükleri bir seraba aldanıp iş aramak için kente doğru yola koyulan, trenlerde yatıp kalkan, yollarda boş boş dolaşan 150 milyon Çinli de kalkıp *made in USA* ya da *Germany* damgalı tüketim malları üstüne atlamayacak herhalde.⁴⁷ Çin'in kırsal alanlarında dolaştığında XVIII. yüzyıl Avrupa'sında dolaştığını sanar insan: Köyler asfalt yollarla bağlanmamıştır birbirine, derme çatma evler çıkar karşımıza, katırla, eşekle çekilir sabanlar, vb. İşte, bu Çin ne Şangay diye bir kent olduğunu ne de bu kentte koca koca kuleler olduğunu bilir. Gerçekten, çarpıcı bir karşıtlık yaşanıyor.

Çin'de gezip dolaşma olanağına sahip olan Batılılar, Şangay ya da Kanton'da yaşayan bir Çinliyle konuştuklarında, tanık oldukları saydam ve dinamik mantığın (Pekin'deki Tarzancayla karşılaştırıldığında) bir tek yabancı diplomatlarda görüldüğünü söylerler; eğlenceli bir şey doğrusu. Pekin'deki Çinliler iyice hatmettikleri bir söylevi yineleyip dururlar, bunun dışında en ufak bir şey bile söylemek istemezler. Şangay ya da Kanton'daysa insanlar hem daha açıksözlü hem de daha konuşkanlar, Çin'in tekparça değil de çeşitli yüze sahip bir ülke olduğunu göstermeye çalışmaktalar.

Çin Toplumbilim Akademisi tarafından 1993 yılı Eylül'ünde yayımlanan bir rapor, çok yakın bir gelecekte "ülkenin ekonomik çöküşten siyasal parçalanmaya geçip, sonunda dağılıp gitme tehlikesiyle" karşı karşıya kalacağından dem vurmaktaydı.

Çin tarihi ülkenin çok güçlü birliğe sahip olduğu evreler ile birliğin çözülüp dağıldığı evrelerin birbirini izlemesinden oluşur.

Mao'nun ve Komünist Parti'nin iktidara gelmesinden önce, Kuomintang zamanında güçlü ve otoriter olan merkezi bir iktidar, vilayetlerin özerkliğini engellemektedir.

Hong Kong'un dinamizminin önyak olması sonunda (yıllık GSMH kişi başına 11 000 dolar) Şenzen bölgesinin kişi başına düşen yıllık geliri 5 895 dolara yükseldi, unutmamak gerekir ki, Çin'in tümü ele alındığında kişi başına yıllık gelir yalnızca 317 dolardır. Başkenti Hong Kong olan, 65 milyon nüfuslu Guang Dong vinyaleti kişi başına 5 000 dolara varan yıllık geliriyle

rahatça ayrı bir ülke olabilir; unutmamak gerekir ki, Çin'in geri kalan kesiminde kişi başına yıllık gelir ancak 1 000 dolar dolaylarındadır⁴⁸. Kenichi Ohmae, tüketicilerle yurttaşlarının yararlı yanlarının keyfini çıkartabileceği kadar küçük, ama küresel ölçekte dünya ekonomisine katılmasını sağlayacak altyapılarla (iletişim, ulaşım) donatılabilecek kadar büyük, nüfusu 5 ile 20 milyon kişi arasında değişen "bölge-devletler" in ortaya çıkacağını öngörüyor.

Ohmae, Endonezya'nın (birbirinden ayrı 500 kadar kabile-den, 18 000 adadan ve 170 milyon kişiden oluşan bir ülkeden söz ediyoruz) çok sayıda bölge-devlete ayrılabilceğini, bunlardan kimilerinin de geleceğin Singapur'u olabileceğini yazar. Ekonomik gelişmeye katkıda bulunamayan ulus-devletin son bulacağını öngörür; tüm kanıtının altında yatan varsayımsa, tüm halkların aynı ve tek bir amacı olduğu, bunun da kişi başına GSMH'yı artırmak olduğudur.

Asya'da parçalanması olası devletler bu kadarla kalmıyor.

Sözgelimi, Sri Lanka'da Tamullar bağımsız bir devlet kurmayı istiyorlar.

Öte yandan, etnik kökenli olmasına karşın, Hindistan'da da ayrılıkçı itkiler gözlemleniyor. Pakistan sınırı boyunca, Sihler bağımsız bir Halistan kurulmasını istemekteler. Himalayalara yaklaştığımızdaysa Gurka ayrılıkçıları çıkar karşımıza. Kaşmir'de⁴⁹ Hindistan Müslüman ayrılıkçı hareketle çatışıyor.

İngiliz Hint İmparatorluğu'nun yıkılmasından bu yana Kaşmir'e hem Pakistan hem de Hindistan sahip çıkmak istiyor, öyle ki 1947'den bu yana birbirleriyle tam üç kez savaşmış olan bu iki ülke açısından sürekli bir gerginlik nedeni olan, Pakistan ile Hindistan'ın çıkarlarının çatışıp durduğu Kaşmir'de, söz konusu iki gücün karşısına sivil halkın düşmanca duyguları dikiyor yalnızca: "Kaşmirîliler ne Hintlileri ne de Pakileri istiyor. Tek düşleri var... O da Kaşmir"⁵⁰.

Ne var ki, bütün bu çatışmaların dışında, Hindistan bir de daha önce değindiğimiz "Çin korkusu"yla karşı karşıya bulunmakta. Çünkü Hindistan'da da geçmiş yüzyıllara bağlı kalmış son derece yoksul köylüler ile en modern iletişim araçlarına sahip modernci ve *high tech* bir sınıf bir arada yaşıyor; bu sınıf

üyeleri ile kırsal alanda yaşayan yurttaşların farkı, aynı Batılı bir şirket yöneticisi ile bir SDF arasındaki fark kadar.

Brezilya'daysa ülkenin güney bölgeleri kuzey bölgelerini parasal açıdan desteklemekten yakınıyor. Güneyliler Brezilya Rio'nun kuzeyinde son bulsa zengin bir ülke olacağını ileri sürüyorlar. Brezilya'nın parçalanması için mücadele eden bir partinin başkanı şöyle demişti. "Ayrılıkçılık Brezilya'nın geri kalışlığından kopup çıkmasını sağlayacak biricik yoldur."⁵¹

Meksika'da da durum aynı. Bir yanda, gelişip demokratikleşen bir kuzey bölgesi, bir yanda da güneyde boğazına kadar yoksulluğa batmış, yerli nüfustan oluşan bir Meksika var. İşte bunun sonunda da, ekonomik açıdan perişan bir bölgede Chiapas başkaldırısı patlak vermişti.

Parçalanma virüsünün olmadığı kıta yok ki.

Buna karşılık, daha önceleri sömürgeciliğe karşı duyguların yaşandığı yerlerde ülkenin bağımsızlığına yönelik tüm istekler, yalnızca maddi nedenlerle çoğu kez bastırılmıştı. Bu duygular, kendi mülklerini elinde tutmaktan başka isteği olmayan sömürgeci bir güç tarafından değil, çok daha zengin bir metropolle bağlarını koruyup sürdürmeye meraklı topluluklar tarafından bastırılmıştı. Porto Rico bağımsız olmaktansa Amerika'nın federal bütçeden yaptığı yardımları cebe indirmeyi yeğliyor. Korsikalı özerklik yandaşları silaha sarılabirler rahatça; ada halkı Paris'teki iktidara yönelttiği eleştirilerin bir bölümünü yineleyip durabilir pekâlâ, işin doğrusu şu ki Fransız devletinin her yıl adaya yaptığı 7 milyar franklık yardım, varsayımsal bir bağımsızlıktan çok daha önemli. Fransız Antillerinin bağımsızlık istekleri eskisi kadar canlı değil artık; doğrusu Paris de artık bu konuda eskiye oranla çok daha dikkatli. Guadeluplular ile Martinikliler de artık kişi başına düşen yıllık GSMH'larını (sırasıyla 8 400 ve 9 500 dolar) bölgedeki başka halkların GSMH'ları ile karşılaştırabiliyorlar. Santa Lucia'da kişi başına düşen yıllık GSMH ancak 1 980 dolar kadar, Dominik Cumhuriyeti'ndeysen yalnızca 800 dolar. Guyana'da 9 000 dolar, Surinam'da 3 500 dolardır. Réunion Adası'ndaki Fransızlar yılda 8 400 dolar kazanıyor; Maurice Adası (bağımsız olduğu gibi hali vakti de yerinde doğrusu) ise 2 400 dolarla yetiniyor.

17 Ağustos 1995 günü Bermuda'da yaşayanlar halk oylaması yapıp, takımadanın İngiltere'den ayrılmasına, bağımsız olup olmamasına karar verdiler. Nüfusun %73'ü İngiltere'den ayrılmayı istemedi. Kazanılacak şey, karşı konulmaz bir güçle ulusal hakları öne sürmek değildi. Takımadada yaşayanlar, vergi cenneti olma konumlarının, yani tüm zenginliklerinin İngiliz egemenliği altında çok daha güvende olduğuna karar vermişlerdi.

Toplanmalar ve Ufalanmalar

Bir yandan dünyanın parçalanıp un ufak olması, bir yandan da bölgesel düzlemde yeni yeni toplanmaların ortaya çıkması arasındaki çelişkiyle karşı karşıya kaldığımız olur çoğu kez. Ayrımcı eğilimler, ancak bölgesel bir toplama çatısı altında rahatça yaşayabildikleri için, bu da çelişki gibi gözükken bir şey. Flemenkleri, Lombardiyalıları ve Katalanları odalarını ayırmaya iten de, kafalarını Avrupa'nın çatısı altına sokmuş olmaları yalnızca.

Université libre de Bruxelles (Brüksel Açık Üniversitesi) profesörlerinden Christian Vandermotten şöyle yazmıştı: "Belçika'nın varsayımsal açıdan öngörülen parçalanışını, geleceğe yönelik bir olanak kılacak, böyle bir dönüşümü gerçekleştirebilecek tek şey, bölgelerden oluşan bir Avrupa'nın ortaya çıkışı olacaktır. Yok eğer böyle bir şey olmazsa, bu durumda, çok küçük ölçekli üç ayrı pazar oldukları için, Flandre, Wallonie ve Brüksel'in hiçbir çaresi kalmayacaktır. En azından belirli bir süre için daha, anlaşılmak zorundalar demek ki."⁵²

Flemenklerle Walonlar birbirlerinden tarihin hiçbir döneminde pek fazla hoşlanmadılar. Günümüzde de, Avrupa'nın çatısı altında ama artık birbirlerini çekmek zorunda olmadan yaşayabilecekleri kanısındalar. Walonlardan daha zenginleşen Flemenkler de bu ayakbağını kesmek istiyorlar artık. Flemenk topluluğun CVP başkanı Luc Van Den Brande'nin "Walon çeliğine tek bir Flemenk frangı bile vermeyelim"⁵³ çılgınlıkları tam anlamıyla bunu dile getiriyor.

Öte yandan, toplanmalar da uflanmalar da aynı gerekçe-ye, yani çıkara dayanıyor. Avrupalılar kendi çıkarları için toplandılar; Avrupa'yı kurmak için aşk evliliği değil, akıl evliliği yaptılar. Yaşadığı iki dünya savaşı ve sayısız iç savaş nedeniyle Eski Kıta dünyada ikinci sıraya düşmüştü. Batı Avrupalılar yeniden birbirleriyle çatışmaya başlarsa Sovyet tehdidi altında çok ağır, geri dönüşü olmayan sonuçlara varırdı işler. Koşullar böyleyken, Avrupa'nın kurulması tam anlamıyla özgürce yapılmış bir seçim olmaktan çok stratejik ortamın gerektirdiği bir zorunluluktan demek ki.

Çok yakın zamanlara kadar Fransa'da Avrupa konusunda gerçek bir gizemcilik yaygındı gerçekten de. Ama bu anlayış her geçen gün biraz daha zayıfladı. Avrupa'nın kuruluşuna biraz ara verilmesinden yana çıkanlar, Avrupa düşüncesini suçlamak istemiyorlar. Avrupa düşüncesini, artık en sert düşmanları bile tartışmıyor. Avrupa'ya yöneltilen suçlama yalnızca, bu işin toplumsal ve ekonomik açıdan kaç patlayacağı.

İngiltere'de Margaret Thatcher'ın "I want my money back" sözüyle dile gelen gerekçelendirmesi durumu son derece iyi biçimde özetliyor: Avrupa'ya evet, ama tek kuruş ödemem.

Avrupa Almanya'da bile o bir zamanki coşkuyu uyandırmıyor artık. Almanya'nın Avrupa'ya katılmasının ne denli yararlı olduğu, her iki Almanya'nın yeniden birleşmesinden önce, 50'li yıllarda apaçık ortadaydı zaten. Nazilerle yaşanan yılları affettirmeye olanak verdiği gibi, SSCB'ye karşı kurulu güvenlik ağının sağlamlaştırmasını da sağlayan, aileye geri dönüşün bedeli, teminatıydı. Şimdiyse, Almanya Avrupa'daki katılımlarının muhasebesini yapmakta, bilançosunu çıkartmakta artık. 22 Haziran 1995 tarihli *Bild Zeitung*'a göre "Almanya her yıl fazladan 15 milyar mark ödüyor". 1989 öncesinde böyle bir suçlama yapılabileceğini akıl almazdı; Avrupa'nın kuruluşuna paha biçilemez ki, kaç mal olursa olsun. Artık kimse böyle deyip geçmiyor.

Almanya artık Avrupa düşüncesinin olumlu ve olumsuz yanlarını tartışıyor. Avrupa'nın bütçesine %29,8 oranında katkıda bulunup, üye ülkelere geri dönen mali kaynaklardan payına yalnızca %12,5 düşmesinden yakınıyor.⁵⁴

İtalya da yaptığı katkının inceden inceye hesabını tutmaya başlar gibi.

Her yurttaş, her toplumsal katman, her bölge ya da her devlet Avrupa'ya verdikleriyle Avrupa'dan aldıklarının bilançosunu çıkarttığında ulus duygusundan, yani bir toplulukta yer alındığı inancından söz eder gibi, bir Avrupa duygusundan da söz edilebilir mi acaba? Böyle bir şey herhangi bir ülkede ortaya çıksa, insanlar haklı olarak devletin sağlamlığından kuşku duymaya başlar. Vergilerin halk tarafından kabul edilme gibi bir istekleri yoktur. Bununla birlikte, Fransa örneğini ele alırsak, her vergi mükellefinin devlete yaptığı katkılar ile devletten aldığı dolaylı ya da dolaysız yardımların bilançosunu tuttuğunu da söyleyemeyiz kuşkusuz. Bunun tek bir nedeni var, o da ulus duygusunun hâlâ yurttaşların bu türden hesaplara girmeyecekleri kadar güçlü olmasıdır.

Dünya Futbol Şampiyonası finalinde Fransızlar, Almanlar ya da İspanyollar, Brezilya karşısında İtalya'yı tuttuklarında gerçek bir Avrupa duygusundan söz edebileceğiz ancak. Avrupa Kupası finalinde Marsilya Futbol Takımı Belgrat Kızıl Yıldız ya da Milan'la karşılaşırken, bir Parisli Marsilya'yla arasında nasıl bir düşmanlık olursa olsun, kalkıp bu takımı tutarsa, işte ancak o zaman Avrupa duygusundan söz edebiliriz. İşte, bu ortak destek verme isteği, önemli olsa bile burda önemsizleşen farkları aşan bir aynı yere ait olma duygusunu dile getirir. Avrupa düzeyinde henüz böyle bir şey yok. 1994 Dünya Kupası finalinde Fransız, Alman ya da Belçikalı televizyon izleyicileri İtalya'dan çok Brezilya'yı tutmuştu; Brezilyalıların oynadığı futbolun göze daha güzel geldiği, daha soylu olduğuna inanmışlardı. Paris-Saint Germain (PSG) Barselona Futbol Kulübü ile karşı karşıya geldiğinde, bu sporla ilgilenen Fransızlar yalnızca futbola özgü gerekçelerle değil, ulusal ölçütlere dayanarak da hangi takımı tutacaklarına karar verirler.

Polonya'dan Fas'a, Türkiye'den Çek Cumhuriyeti'ne varıncaya dek, Avrupa Birliği'ne üye olmak isteyen tüm ülkeler, olanca çeşitliliklerine karşın bir de ortak noktaya sahip. Avrupa Birliği'ne üye olmakla, GSMH'nın hemen, doğrudan doğruya kazançlı çıkacağını ümit etmekte. Ortak bir tarihten, aynı

kültür mirasının paylaşılmasından (Türkiye ve Fas örnekleri için pek geçerli olmasa da) dem vurulacak kuşkusuz. Ne var ki, bu kararın gerçek itkisi Robert Schuman'ın anısı önünde saygıyla eğilmek ya da Jean Monnet'nin şanını şöhretini övmek değil kuşkusuz; yaşam düzeyinin vakit geçirmeden yükseltilmesini istemek yalnızca. Aynı maddi itki nedeniyle, Meksika da, ABD'ye beslediği geleneksel düşmanlığı bir yana bırakıp ALENA'ya girmişti (Ah, zavallı Meksika, Tanrı'dan nasıl da uzakta, ABD'ye nasıl da yakın!)

Asya'da gözlemlenen toplaşmalar daha da önemli doğrusu. Tercihan ekonomik düzlemle sınırlı kalan bu toplaşmaların tek amacı, birbirlerini hiçmi hiç sevmeyen ülkeler arasındaki ticareti kolaylaştırmak.

Buna karşılık, Suudi Arabistan ve İran'dan sonra dünyanın en büyük ham petrol ihracatçısı olan Norveç, 80'li yılların ortalarında ham petrol fiyatlarındaki düşüşten zarar görmüş olmasına karşın, yaşadığı ekonomik güçlüklerin çözümünün, kendisinden çok daha yüksek bir işsizlik oranına sahip bir Avrupa'ya katılmakta yatmadığının bilincindedir. Norveç kendini Büyük Avrupa Pazarı'na uyarlarsa ekonomisi zarar görecektir.

27 ve 28 Kasım 1994 tarihinde yapılan halk oylaması sonunda Norveçlilerin %52,2'si Avrupa Birliği'nin dışında kalmayı istedi. Merkez Parti başkanı Bayan Anne Enger Gahnstein tartışmanın sonuçta "Norveçli" değerler üstünde koptuğu kanısında. "Avrupa Birliği'ne katılmaya "evet" diyenler, bu sayede söz konusu değerleri Avrupa Birliği'ne ihraç edebileceğimizi düşünüyorlardı; " hayır "diyenlerse, Norveç Avrupa Birliği'nin antlaşma ve yasa metinlerine boyun eğmek zorunda kalacağı için, tam tersine, bu değerlerin sonuçta terk edilmesi anlamına geldiği kanısındalardı."⁵⁵

Ekonomik açıdan ne pahasına olursa olsun varolan ülke bütünlüklerini koruma lüksüne katlanabilecek ülkelerin sayısı pek de fazla değil doğrusu.

Türkiye buna iyi bir örnek. Kürtlerin özerklik isteklerine kanlı ve daha da önemlisi son derece pahalıya patlayan çarpışmalar pahasına iyi dayanıyor; bütün bunlar bir yana, Kürtler hem ticari hem de daha başka bir sürü güçlük yaratıp Türki-

ye'nin Avrupa Birliği'ne katılmasını zorlaştırıyor. Yönetimin ödün vermez tutumunun, ülke nüfusunun büyük çoğunluğu tarafından paylaşıldığını söylemek güç kuşkusuz. Türkiye'de yönetim Kürtlerin isteklerine karşı görece ödün vermez bir tutum içindeyse de, sokaktaki adam zaman zaman artık iyice ağır gelmeye başlayan bu yükten bıkmış gözüküyor. İster yiyecek içecek ister silah olsun, Türkiye Devleti'nin Kürdistan için gereğinden çok harcama yaptığı, bütün bunlardan Kürtlerin yararlanıp, bedelini Türklerin ödediği kanısında.

Öte yandan, böyle bir şey, Türkiye'nin "babası" tarafından konulmuş yeni programların Osmanlı İmparatorluğu'nun ülkenin sırtında bir yük, Anadolu'nun da Türklerin tek ve gerçek vatani, tüm çabalara ve fedakârlıklara layık vatani olduğu düşüncesini yayması gerektiğine inanan Kemalist geleneğe denk düşüyor.⁵⁶

Kuzey'de Kürtlerin, güneyde de Şiiilerin istekleri arasında sıkışıp kalmış Irak da buna benzer bir durumda bulunuyor. Saddam Hüseyin yönetimi ne pahasına olursa olsun ülkenin bütünlüğünü sürdürmek niyetinde.

Sırbistan da aynı durumda. İlk başlarda Hırvatistan'a ve Bosna'daki kuzenlerine koşulsuz destek verdi; bu da ona uluslararası alanda yalıtılmaya ve çok ağır bir ambargoya patladı. Tudjman'ın Hırvatistan'ı, Sırp'ların Zagreb'ten bağımsız bir cumhuriyet ilan ettikleri Krayina'yı geri almak için, son derece değerli bir döviz kaynağı olan 1995 yılı turizm mevsimini gözü kırpmadan feda etti.

Ne var ki, ülkelerine ilişkin isteklerini ya da stratejik isteklerini doyurmak amacıyla ekonomik zararlara katlanmayı isteyen ya da katlanabilen devletler, artık kendilerine ait olmayan, kuraldışı durumların da kuralların gücüne güç kattığı bir evrende yaşamlarını sürdürmeyen çalışan dinozorları (daha ne kadar sürer ki?) andırıyor doğrusu.

Tarihin yeni devindirici güçleri; kâr peşinde koşmak, refahın, bolluğun peşine düşmek, durmadan tüketim mallarına saldırarak oldu galiba. Şan, ulus duygusu, topluluğun refahı, ortak çıkar, güç istenci, bütün bu öteki etkenler, hâlâ göstermelik olarak kullanılıyorlarsa da, yeni değerler boyun eğmiş durum-

dalar. Yaşanan bu evrimin en önemli kurbanı ise, XV. yy. başından bu yana tüm uluslararası ilişkilerin merkezi olagelmiş güç arayışı yalnızca.

Notlar:

- 1 Edward Behr, *Une Amérique qui fait peur*, Paris, Plon, 1995.
- 2 *Losing Ground*, New York, Basic Books, 1984; alıntıyı yapan Edward Behr, *agy*, s. 230.
- 3 Yves-Martin Laulan, *La Planète balkanisée*, Paris, Hachette, 1991. Yeni basımı coll. "Pluriel", 1993.
- 4 Ghassan Salamé, "Un retour aux mandats", *Un nouveau débat stratégique*, ministère de la Défense, Paris, La Documentation Française, 1993, s. 26.
- 5 Jean-Claude Guillebaud, *Les Confettis de l'Empire*, Paris, Le Seuil, 1976.
- 6 "Le président sénégalais évoque la tristesse de la balkanisation de l'Afrique", *Le Monde*, 18-19 Haziran 1995.
- 7 Daniel Vernet ve Jean-Marc Gonin, *Le rive sacrifié. Chroniques des guerres yougoslaves*, Paris, Odile Jacob, s. 267.
- 8 Dominique Schnapper, *La Communauté des citoyens*, Paris, Gallimard, 4, s. 45.
- 9 Pierre Hassner, *agy*, s. 378.
- 10 Nguyen Quoc Dinh, Patrick Daillier, Alain Pellet, *Droit international public*, LGDJ, 5. Basım, 1994, s. 500.
- 11 Alıntıyı yapan Jean Salmon, *La Reconnaissance d'État*, Paris, Armand Colin, 1971, s. 169.
- 12 Daniel Vernet ve Jean-Marc Gonin, *agy*, s. 151-152.
- 13 Claude Silberzhan bu konuyla ilgili olarak Fransa ile Almanya'nın birbirlerinden farklı tutum içine girmelerini, Ren Irmağı'nın her iki kıyısında yurttaşlık kavramı konusunda birbirine karşıt anlayışlara sahip olunmasının göstergesi olarak kabul etmektedir. Bkz. *Au coeur du secret*, *agy*, s. 305.
- 14 Hélène Carrère d'Encausse, *L'Empire éclaté, la révolte des nations en URSS*, Paris, Flammarion, 1978; yeni basımı Le Livre de poche, 1990.
- 15 Merkezi iktidar aldığı kararları federal cumhuriyetlerde uygulamadığı gibi, yasal ve anayasal kuralların hiyerarşisi, 1989 yılı bahar aylarından bu yana federal cumhuriyetlerin peşpeşe kendi hükümlerini ilan etmeleriyle yıkılmıştı zaten. Bundan böyle, Cumhuriyet yasaları Kafkas ve Baltık cumhuriyetlerin federal yasalarından üstün tutulacaktı; ne var ki, bu cumhuriyetlerden bazıları kendi anayasalarının birliğin anayasasından üstün konumda bulunduğunu ilan etmişlerdi. Bundan sonra da, Komünist Parti çok hızlı biçimde düzenin birliğini sağlayamaz olup çıktı. Bütün bu cumhuriyetlerin KP'leri yeniden kız oğlan kız görünmek için, ulusçuların istedikleriyle evlendiler (sözelimi, Ukrayna'da Kravçuk'la); her cumhuriyetin komünist partisiye komünist kimliklerini unutturmak için kendilerine özgü programlar oluşturdu. SBKP'nin 28. Kongresi 1989 yılı Eylül ayında başlatılan federalleşme akımını sağlamlaştırdı ve Politbüro'nun yerine bütün cumhuriyetlerin birinci sekreterlerinin yer aldığı bir prezidium koydu.
- 16 Mihail Gorbaçov, *Avant-mémoires*, Paris, Odile Jacob, 1993, s. 18.

- 17 *Perestroika*, Paris, Flammarion, 1987, s. 157.
- 18 Yves-Marie Lulan'a göre (*la Planète balkanisée*, Paris, Hachette, 1993, s. 98) içinde bulunulan durum daha da karmaşık. Rusya Federasyonu içinde, varolan 18 cumhuriyetten başka, 6 ülke, 49 bölge ve 11 özerk bölge yer almaktadır, başka deyişle şu ya da bu ölçüde özerkliğe sahip ya da özerklik isteyen 66 tane ayrı hukuki kimlik yer almaktadır. Kimi uzmanlara bakılırsa, ülkenin üçte birini ve 30 milyon kişiyi etkisi altına alan en azından 180 ayrı açık ya da tohum halinde çatışma yaşanmakta.
- 19 Saka-Yakut Cumhuriyeti, Tataristan, Başkırtistan, Udmurt Cumhuriyeti, Maris El Cumhuriyeti, Çuvanya, Mordovya, Karelya, Komis Cumhuriyeti, Altay Cumhuriyeti, Hassi Cumhuriyeti, Tuva Cumhuriyeti, Buriat Cumhuriyeti, Kalmuk Cumhuriyeti, Dağıstan, Çeçenistan, İnguş Cumhuriyeti, Kuzey Osset Cumhuriyeti, Kabard Cumhuriyeti, Balkar Cumhuriyeti, Karaçay ve Çerkez Cumhuriyeti, Adigen Cumhuriyeti.
- 20 "Forget the Belo", *The Economist*, 15 Ocak 1994.
- 21 "Sick Ukrainians", *agy.*, 8 Ekim 1994.
- 22 "Looking into the Abyss", *agy.*, 28 Mayıs 1994.
- 23 "Le rêve raisonnable de la Gagaouzie autonome", *Libération*, 11 Nisan 1995.
- 24 Claude Zilberzhan için, *agy.*, s. 304. Kamuoyunun genelde sandığının tersine, Yugoslavya etnik bir mozaik değildir. Yugoslavya Avrupa'nın en türdeş ülkelere-rinden biriydi: Makedonya'dan Avusturya sınırına kadar aynı halk (Slavlar) aynı dili (Sırpça-Hırvatça) konuşuyorlardı hep.
- 25/ Francis Guttman şöyle yazmıştı (*Le Nouveau décor international*, Paris, Julliard, 1994, s. 51): "İmparatorluklar, sayıca çok oldukları duygusu dayanışma duygusundan daha ağır bastığında, bir araya getirmiş oldukları halklar birlikte kalarak bir ilerleme yolu göremez olduklarında patlayıp dağıldılar." Ancak, sözü edilen bu sayıca çokluk duygusunun daha önce de varolduğu söylenebilir rahatça. Güçlendiyse, başkaları olmadan daha iyi durumda olunacağı inancı nedeniyle güçlenmiştir.
- 26 H. Lydall, *Yugoslavia in Crisis*, Oxford, Clarendon Press, 1989, s. 9.
- 27 Paul Garde, *Vie et Mort de la Yougoslavie*, Paris, Fayard, 1992, s. 262.
- 28 *Agy*, s. 160. Eski Yugoslavya için 100 olarak kabul edilen bir gösterge temelinde ele alınan kişi başına toplumsal ürün Slovenya'da 179, Hırvatistan'da 117, Sırbistan'da da 94'tü.
- 29 Sayıları veren, G. Guerenne, *La Yougoslavie autogestionnaire*, 1991, s. 117.
- 30 Frédéric Wehrle, *Le Divorce tchécoslovaque*, Paris, L'Harmattan, 1992, s. 269.
- 31 Ewa Kulesza-Mietkowski ve Piotr Mietkowski, "Economies et géopolitiques à l'Est", *Politique étrangère*, sayı 1/94, s. 237
- 32 Ha Cheong Yeon, "Les répercussions économiques de l'unification allemande et leurs conséquences pour la Corée", *agy*, Şubat 1991, s. 486.
- 33 *agy.*, s. 494.
- 34 *agy.*, s. 488.
- 35 Michel Ignatieff, "Québec, la société distincte, jusqu'où?" nun içinde Jacques Rupnik, *La Fracture des nations*, Paris, Le Seuil, 1995, s. 142.
- 36 Stéphane Dion, "La sécession du Québec, évolution des probabilités", *Relations internationales et stratégiques*, sayı 13, 1994, s. 207.
- 37 Gian Enrico, "Le défi de la ligue du Nord" un içinde Jacques Rupnik, *La Fracture des nations*, Paris, Le Seuil, 1995, s. 109.

- 38 Barbara Loyer, "Nations, Etats et citoyens en Espagne", *Hérodote*, 1. ve 2. Yarıyıl 1994, s. 89.
- 39 Bertrand Badie, agy., s. 157.
- 40 Matthew Horsman ve Andrew Marshall, *After the Nation State*, Harper Collins, 4, s. 187.
- 41 Daniel Bell'e göre, "Ulus devlet, küçük şeyler için gereğinden büyük, büyük şeyler için de gereğinden küçüktür", alıntıyı yapan Matthew Horsman ve Andrew Marshall, agy.
- 42 1967 yılında bir halk oylaması yapıldı. Katılanların 12 318 tanesi Birleşik Krallık'la kurulu olan bağların sürdürülmesinden yana oy kullandı, 44 kişiye İspanya'ya bağlanmaktan yana oy kullandı.
- 43 François Thual, *Géopolitique au quotidien*, Paris, Iris-Dunod, 1993, s. 107.
- 44 *Relations internationales et stratégiques*, sayı 10, yaz 1993, s. 7-8.
- 45 Sayıların kaynağı: *Le Point*, 5 Haziran 1993.
- 46 Kenichi Ohmae, "The Rise of the region State", *Foreign Affairs*, bahar, 1993, s. 79. Yazar burada ileri sürdüğü savı daha sonra şu kitabında geliştirmişti: *The End Of The Nation State*, New York, Free Press, 1995.
- 47 Hindistan'ın nüfusunun 328 milyon kişiden daha çok yakınlarda 855 kişiye ulaştığını, yüzyılın sonunda bu sayının bir milyara ulaşacağını, nüfusbilimcilerin bu sayının da 2040 yılında 1-1,5 milyara ulaşabileceğini belirttiklerini söyledikten sonra, François Thual bu nüfus patlaması sonunda Hindistan'ın da patlayıp patlamayacağını sorar kendine; sonra da, böyle bir şeyin dünyanın karşılaştığı en büyük istikrarsızlık, hatta kıyamet günü gibi bir şey olacağını söyler. François Thual, agy, s. 131-134.
- 48 "New Delhi cherche à se disculper de la destruction d'une ville du Cachemire", *Le Monde*, 14-15 Mayıs 1995.
- 49 Alıntıyı yapan Alvin ve Heidi Toffler, *Guerre et Contre-guerre; survivre à l'aube du XXIe siècle*, agy, s. 303.
- 50 Alıntıyı yapan Sergio Carrozo, "Une dernière chance pour l'unité de la Belgique?", *Le Monde diplomatique*, Haziran 1993.
- 51 Alıntıyı yapan Marc Ozouf, "Interminable divorce belge", *Relations internationales et stratégiques*, sayı 13, bahar 1994, s. 195.
- 52 "L'Allemagne ne veut plus être la vache à lait de l'Europe", *Le Monde*, 25-26 Haziran 1995.
- 53 "Norvège, un non réfléchi", *Le Monde diplomatique*, Ocak 1995.
- 54 Dominique Schnapper, agy., s. 134.

Dünyanın İsviçreleşmesi

28 Mart 1995'te Bujumbura'da yaptığı konuşmada, zamanın Fransa İşbirliği Bakanı Bernard Debré, "Kim, kime müdahale etmek ister ki?" demişti; böylece, Burundi'de tırmanmakta olan gerginliğe Fransa'nın doğrudan ve askeri müdahalede bulunmayacağını da açıklamış oluyordu. "Somali ile Ruanda'da son zamanlarda yaşananlar bu tür bir harekâtın sınırlarını da gösterdi bizlere... Çözümü Burundililerin kendileri bulmalı"¹.

Bu tutum, Batılı bir ülkenin, kendinden çok uzaklarda ve içinden çıkılması güç durumda olan, ama stratejik açıdan önemli bir kazanç da sağlamayacak etnik bir anlaşmazlık karşısında içine düştüğü sıkıntılı durumu yansıtmakla kalmıyor, çok daha genel kapsamlı bir rahatsızlığı da dile getiriyor. Büyük güçler yeni ülkeler fethetmeyi, topraklarını genişletmeyi istemek bir yana, dünya sahnesinde yer aldıklarını vurgulamaktan bile kaçınıyorlar. Öncelikle sakinlik ve bolluk peşindeler. Ne var ki, bunların önemli stratejik yükümlülüklerle güçlkle bağdaşabileceği yaygın bir kanıdır.

Uluslararası model, halkların düşlerine giren model artık ne Amerikan ne de Sovyet modeli. Artık, onların yerini dünyayı kasıp kavuran tüm karışıklıklardan uzakta, elindeki bolluğun sakin sakin keyfini çıkaran İsviçre aldı.

Stratejik Cocooning*

Artık klasik anlamıyla uluslararası gücün peşinde koşulmaz oldu. Daha da kötüsü, uluslararası güç ağır bir yük kabul edilip çıktı. Güç sahibi olmak haklar vermek yanında, yükümlülükler de getirir. Bu yükümlülükler de potansiyel olarak sağlayabilecekleri kazançlarla en ufak biçimde ölçülemeyecek sıkıntıları da beraberlerinde getirdikleri için, katlanılmaz olup çıkarlar. Dünya iyice bilinmedik, iyice tehlikeli artık. Dış dünyayla ilişkisini, modern iletişim araçları sayesinde evinden dışarı adım atmadan sağlayabilen, rahat rahat evine sığınıp tüketicimin sunduğu sayısız yararın keyfini çıkartabilen, yani *cocooning* yapan birey gibi, devlet de artık tüm ilişkilerini hiçbir yükümlülük almadan sürdürmek istiyor.

Toplumbilimci Jean-Claude Kaufmann'a göre, bireyin simgesi bir çember: "Çember bireyi modernliğin fırtınalarından koruyan savunma çizgisini çeker. Birey bu çizginin içinde yaşar. Dışarıysa bilinmeyenden ya da gösteriden başka bir şey değildir. Tüm anlam içerdedir."

Başka bir toplumbilimciye, Gérard Mermet'ye göre, "İnsanın evi aynı anda hem rahatı, hem güveni, hem eğlenceyi, hem bilgiyi, hem de eğitimi bir arada bulduğu, gelecekte çalışma olanağını da bulabileceği bir çekim noktası olmuş durumda, üstelik gücü her geçen gün artmakta bu çekim noktasının²". Mermet; bireylerin sanki artık öteki bireylerden biraz uzakta kalmayı ister gibi olduklarını, ama bir yandan da dış dünyayla ilişkiyi koparmamaya özen gösterdiklerini belirtiyor.

İnsanların davranışları ile devletler tarafından benimsenen tutum nasıl da şaşırtıcı biçimde birbirine benziyor! Büyük güçlerin tümü de "*Home sweet home*" sloganını benimseyecek gibi. Stratejii alanında *cocooning*'in yükselişi bu.

Uluslararası önceliklerle ulusal öncelikler arasında hakemlik yapmak yeni bir şey değil. "Cartierciliğin" saldırıları Fransa'daki herkesin hâlâ aklındadır. Ateşli bir sömürgecilik yanlısı olan Raymond Cartier, 1956 yılında Kara Afrika'da gerçekleş-

* Cocooning: Kozasına çekilme.

tirdiği uzun bir araştırma sonrasında görüşlerini değiştirmek zorunda kalmıştı. Yaptığı araştırma gezisinden, Fransa ekonomisinin artık sömürgeciliğin maliyetini kaldıramayacağına inanmış olarak dönmüştü.

50'li yılların ortalarında *Paris Match* dergisinin başyazarlığını yaparken sömürgeciliğe karşıt yazarların (Raymond Aron da vardı bunların arasında) ileri sürdüğü kanıtlardan birine sahip çıkmıştı. Cartier'ye göre, tıpkı Endonezya'nın bağımsızlığını kazanmasından sonraki Hollanda gibi, Fransa da sömürgelelerin yükünden kurtulduğunda ekonomisini geliştirmeye kendini daha çok verebilecekti. "Gereksiz harcamalarımızdan, tımturaklı postanelerimizden, şatafatlı hastanelerimizden, sokağa atılan milyarlardan", "çok pahalıya patlayan bir insanseverlik" dediği şeyden yakınıyordu karman çorman bir dille. Oysa, görüştüğü Afrikalılar bütün bu harcamaların çok gecikerek yapıldığı kanısındaydı; bütün bu sözlerle karşın bağımsızlık istemekten vazgeçmiyorlardı. Bu durumda, bağımsızlıklarını elde etmek için yanıp tutuşan, nankör uluslar için Fransa'nın kendi güçlerini feda etmesinin hiçbir yararı yoktu. Sömürgeler artık, bir zamanlar olduğu gibi saygınlık ve zenginlik kaynağı değillerdi, topluluğun tümünü bağlayan yükümlülükler içerir olmuşlardı. "1946'dan bu yana denizaşırı topraklarımıza yatırılan 1 400 milyar, Fransa ekonomisini modernleştirip, rekabet edecek duruma sokabilirdi belki de³".

"Zambèze'dense Corrèze'e çevirelim gözümüzü" sloganı "Cartiercilerin" birleşmesini sağlamıştı. Uzak ülkeleri desteklemektense, Fransa'nın yardıma gerek duyan bölgelerine uzatılmalı elimizi daha iyi, denmekteydi.

Fransa'nın uluslararası alanda gösterdiği etkinliğin ulusal ekonomiye aşırı bir yük getirdiği tartışması, otuz beş yıl sonra, Paul Kennedy'nin *Büyük Güçlerin Doğuşu ve Düşüşü* adlı kitabının yayımlandığı sırada yeniden alevlenmişti. Söz konusu kitap "Amerika'nın stratejik anlamda aşırı yayılmış" olduğunu (*Strategic Overstretch*) vurgulamaktaydı: "Amerika Birleşik Devletleri bundan yıllar önce, siyasal, ekonomik ve askeri alanlardaki etkisinin çok daha sağlam görüldüğü bir dönemde imzalanmış sayısız stratejik yükümlülüğün mirasçısıdır. Bu nedenle

de, Amerika Birleşik Devletleri büyük güçlerin yükseliş ve düşüşünü incelemiş olan tarihçilerin çok yakından bildiği ve basit bir biçimde, "imparatorluğun aşırı yayılması" deyimiyle açıklanabilecek bir tehlikeyle karşı karşıya bulunmaktadır. Başka deyişle, Washingtonlu yöneticiler son derece sıkıcı bir güçlkle karşı karşıya gelmiş bulunuyorlar. Amerika'nın tüm dünyaya yayılmış olan çıkar ve yükümlülükleri, savunulamayacak kadar ağırdır.⁴

Ne var ki, tarih, oldukça mantıklı bir biçimde, ABD'yi konu alan bu tartışma henüz yeni başlamışken, SSCB'nin kendi dışındaki yükümlülüklerinin ağırlığı ve bu yükümlülüklerle katlanmasını sağlayan kaynaklar arasındaki çelişki tarafından yaralanmasını ve hatta, ölümcül bir darbe almasını istedi⁵.

SSCB'yi Öldüren Zehir: Güç.

Ah, alinyazısı nasıl da acımasız! Marx ve Engels, yaşanacak bir devrimin şokuyla kapitalist devletin kaba bir biçimde ortadan kalkıp, yerini sosyalist bir devlete bırakacağını öngörmüşlerdi. İşte, bu sosyalist devlet de giderek sönecek, onun da yerini komünizm alacaktı. Ne var ki, Amerika'nın kapitalist gücü hafif hafif çaptan düşüyordu, ama asıl darbeyi alan sosyalist devlet olmuştu.

Amerika Birleşik Devletleri'yle, dünya çapında üstünlük sağlamak amacıyla yarışmaya başlayan Moskova, 1945 sonrasında durmadan etki alanını genişletmeyi çabalamıştı. Nükleer silahların caydırıcılığı, Atlantik İttifakı ve izlenen engelleme siyaseti nedeniyle Avrupa'ya doğru ilerlemesi durdurulan Sovyetler Birliği, örnek bir direngenlik sergileyip, henüz ateşin ateşle söndürülmeye başlanmadığı Üçüncü Dünya'da yer edinmeye girişti. 60'lı yıllardan bu yana da, Gana'dan Küba'ya, Vietnam'dan Etiyopya'ya, Mısır'dan Yemen'e, Afganistan'dan da Güney Afrika'ya varıncaya dek, durum öyle gerektirdiği için birdenbire sosyalist diye nitelenmeye başlayan yönetimlerin, parasal yükü kardeş partiler tarafından karşılanan gerillaların ve kont-gerillaların yardımıyla (yaşanan tüm başarısızlıkların,

bozulan ittifaklar ve de bütün bu enternasyonalist dayanışmanın bedeli ne olursa olsun) yeni yeni ittifaklar kurdu.

1985 yılında Gorbaçov'un yönetime gelmesinden sonra, Sovyetler Birliği, dış siyasetini yeniden değerlendirdi ve bu alana ayırdığı para kaynaklarını azaltma kararı aldı. Afganistan'da yaşadığı yenilgi, SSCB'yi Üçüncü Dünya'da elde ettiği toprak kazanımlarını ne pahasına olursa olsun korumak istediğini gösterdiği gibi, daha da yayılıp genişleme isteğinin içerdiği tüm olumsuz yanları da gösteriyordu. Bundan böyle, Üçüncü Dünya'daki toprak kazanımları, Amerikalılara karşı sürdürülen oyunda toplanan parsa olarak değil de, Sovyet ekonomisinin güçlkle kaldırabildiği bir yük olarak görülmeye başlandı. Gorbaçov artık ülkesinin süper güç olarak, Avrupa dışında oldukça pahalıya mal olan konumlarını sürdürmek için son derece yüksek bedeller ödemek istemiyordu.

Gorbaçov'un yanındaki danışmanlardan, *Perestroika*'nın da düşünce babası olarak kabul edilen Alexandre İakovlev bu yön değişikliğini şöyle özetlemişti: "Üçüncü Dünya ülkeleriyle olan ilişkilerimiz artık bu ülkelerin siyasal yönelişlerine bağımlı olmaktan çıkmış bulunuyor. Brejnev döneminde, "sosyalizme" yönelen ülkeler diye tanımlanan ülkelere hak etmedikleri yardımlar yapılmıştı. Herhangi bir hareketin, sosyalist ya da Marksist-Leninist olduğunu açıklaması, bu "yardımı" almasına yetiyordu; gerçek şu ki, bütün bu hareketler, karşılırlarına çıkan herhangi bir akımın sözcüsü olduklarını açıklamaya hazırdılar; üstlerindeki etiketin ardındaysa neredeyse yalnızca iktidar hırsı yatıyordu. Günümüzde bütün bunlar sona erdi artık. Her ülke kendi yolunu seçiyor, tüm sorumluluğu da üstleniyor. Bundan böyle üçüncü dünya ülkeleriyle, ekonomik seçimlerinden ya da ideolojik yaklaşımlarından bağımsız, normal ilişkiler sürdüreceğiz. Yardım kavramıysa doğal yıkımlar, kıtlık gibi uluslararası güçlerin tümünü seferber eden koşullarda kullanılacak⁶".

Bunun sonucunda, SSCB Afganistan'dan çekilecek, bir zamanlar çarçabuk alevlendirmeye çalıştığı bölgesel anlaşmazlıkların (Güney Afrika, Orta Afrika, Kamboçya) çözüme kavuşturulmasına katkıda bulunacak, müttefiklerine (Angola, Mozam-

bik, Irak, Suriye) yaptığı yardımı azaltacak, Küba ve Vietnam gibi aynı zamanda birer "anti-empyralist" ve siyasal simge de olan ülkelerdeki askeri varlığına da son verecekti. Bundan böyle, ideolojik ilişkileri geriye itip ekonomik işbirliği arayışına öncelik verecek, "siyasal açıdan doğru" olan ama yoksul Kuzey Kore'yi bırakıp dinamik Güney Kore'yle ilişkilerine önem verecekti.

Günümüzde, kimi Ruslar, (aykırı düşen az sayıda Rus'a karşın) Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkmasından pişmanlık duyuyorlarsa, bunun nedeni yok olup gitmiş bir imparatorluk gücünün arkasından ağlamaları değil. Küba'da, Vietnam'da bir zamanlar askeri varlığa, Afrika ya da Ortadoğu'da çeşitli konumlara sahip olmaları gündelik yaşam koşullarının bozulmasına çok daha duyarlı orta sınıf bir Rus'u pek heyecanlandırmıyor.

Rus kamuoyunun Çeçenistan olayları konusunda gösterdiği tepki de bu açıdan önem taşıyor. Kitleler artık ülkenin birliğinin korunması, sürdürülmesi gereğiyle ilgilenmiyorlar, "Madem Çeçenler bizlerden bu kadar ayrı, öyleyse ayrı yaşasınlar", deyip geçiyorlar artık. 1995 yılında yapılan bir araştırma sonuçlarına göre, Rusların %70'i Çeçenistan'a yapılan askeri müdahaleyi onaylamıyor.

Rusya'da, Çeçenistan'daki savaşa karşı seferber olanlar askere çağrılanların anneleridir. Çocuklarının yaşamı tehlikedeyken nasıl durabilirler ki? Rus askerlerinin anneleri tarafından oluşturulmuş bir komite bir ültimatome kaleme alıp, Rus yöneticilerden, çarpışmalara hemen son verilmesini, Rus birliklerin çekilmesini ve Çeçen halkının nasıl kurtarılacağına ilişkin bir plan oluşturulmasını istemişlerdi.⁸

Bir ülkenin gücünün uluslararası düzlemde yayılıp genişlemesi, varlığının gelişmesi, dolayısıyla yükümlülüklerinin de artması, (bir de bütün bunların maliyeti göz önüne alındığında) şimdilik bir tek Sovyetler Birliği'nin canına mal olduysa da, bütün öteki güçleri de yaralamış bulunuyor.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Yükünü Ne Yapmalı?

Bu konuda Washington'ın daha iyi bir konuma sahip olduğunu söyleyebiliriz, ama yalnızca Sovyetler Birliği'nin konumuyla karşılaştırıldığında daha iyidir. Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği gibi ortadan kalkmadı ama onun da öncelikler listesini değiştirmesi gerekti, Amerikan yurttaşları artık yöneticilerinin dünyanın geri kalan bölümünden çok kendi ülkelerinin ne durumda olduğuyla ilgilenmeleri gerektiği inancındalar.

George Bush'un Beyaz Saray'ı öngörülenden daha kısa bir sürede terk etmesinin nedeni de, tam anlamıyla bu kuralı unutmuş olmasıdır. Dış siyaset alanında Irak ve SSCB'ye karşı elde ettiği parlak başarılar, şanlı biçimde yeniden seçilmesine yol açmak yerine, çökmesine katkıda bulunmuştu. 1945'ten bu yana Amerikan başkanları arasında yalnızca ikisi ikinci kez göreve getirilmemişti. Carter (1977-1981) uluslararası alanda, özellikle de SSCB (Avrupadaki füzeler, Afganistan) ve İran (Amerikan elçiliğindeki görevlilerin rehin alınması) başta olmak üzere çok zayıf bulunduğu için yeniden seçilmemişti. George Bush da aynı uğursuz yazgının kurbanı olduysa, bunun nedeni Amerikalıların onun ülke içinden çok ülke dışıyla, Albany'den (ABD'nin bir kenti) çok Arnavutluk'la (Albanie) ilgilenmiş olduğuna inanmalarıydı.

Cumhuriyetçilerin 1992 yılında George Bush'a rakip olarak çıkarttıkları Pat Buchanan, Eylül 1991'de şunları yazmıştı: "Amerika eğer İngiltere'yle aynı yoksullar evine düşmek istemiyorsa, "tek kutup" ve "yönetme sorumluluğumuz" türünden bütün bu jeopolitik gevezeliklere son vermesi gerekir".

Bill Clinton'sa ABD Başkanı'ndan çok ABD Valisi olarak davrandığı yolundaki suçlamayı göğüsleme zorunda kaldı. Clinton böyle yapmakla, Amerikan halkının gizli kalmış özlemlerine kulak verdiği inancında.

Seçimleri kazanmasından kısa bir süre önce şöyle söylemişti: "Amerika'nın dünyanın lideri olma görevini yerine getirebilmesi için, kendi ekonomik gücünü pekiştirmesi gerekir. Halkımız ülke dışındaki yükümlülüklerimizi yerine getirebil-

memizi istiyorsa, ülke içinde de bolluk sağlayabilecek bir başkana sahip olmamız gerekir.¹⁰

Yalıtılmışlık yanlısı olmadığı kesin olan Amerika'nın iki eski Devlet Bakanı, yani Cyrus Vance (demokrat) ve Henry Kissinger (cumhuriyetçi) ortaklaşa kaleme aldıkları ve 1988 yılında *Foreign Affairs* dergisinde yayımlanan bir yazılarında şöyle diyorlardı: "Ekonomik güç bundan böyle hem Amerika'nın dostlarının hem de rakiplerinin yüreğinde yatmaktadır. Ülkenin ticaret ve bütçe açıkları önemli oranlarda sürüp gittikçe, bu durum Amerikan ekonomisine olan güvenden kuşku duyulmasının da sürüp gitmesine yol açacağından, Amerika'nın dünya çapındaki liderliği de sürdürülemeyecektir¹¹". Açıkçası, bu da strateji açısından önceliğe sahip konuların, ekonominin yeniden toparlanması uğruna gözden çıkarılması anlamı taşımaktaydı.

Temsilciler Meclisi'nin yeni başkanı cumhuriyetçi Newt Gingrich'e göre, XXI. yüzyıl tehlikelerle dolu olduğu için ABD'nin dünyayı yönetmesi kesinlikle gerekli. Ama, sözlerine hemen şunu da ekliyor, "Ama 12 yaşındaki veletlerin kucağında birer bebek varsa, 15 yaşındakiler de birbirlerini öldürüyorsa, 17 yaşındakiler AIDS'ten dökülüyor, 18'indekiler de ellerindeki diplomaları bile okuyamaz durumdalarsa, bu ülkenin şunu bunu yönetmeye hazır olduğunu söyleyemeyiz; ilk başta kendi evimizdeki yükümlülüklerimizi yerine getirmeliyiz demek ki¹²".

1994'ten bu yana görev alan her 100 senatörden 29'u, Temsilciler Meclisi'nin 435 üyesinin de yarısı bu göreve ilk kez 1990 sonrasında (yani Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasından sonra) seçilmişti. Amerikan seçimlerinde dış siyasetin ağır bastığı dönem geçmiş bulunuyor, üstelik bu eğilim giderek daha da artacak gibi.

Amerikan Ordusu'nun dünyanın önemli bir bölgesinin barış ve güvenliğini sağlamak amacıyla kullanılması konusunda çok genel sorular yöneltildiğinde, Amerikalıların %63'ünün olumlu, %27'sinin olumsuz yanıt verdiği, %10'unun da bu konuda herhangi bir görüşü olmadığını söylediği de gerçektir.¹³ Ne var ki, özel durumlara, yani tek kusurları somut olmak olan durumlara geçtiğimizde bu genel kanı da değişir.

2 Mart 1991’de Bush zafer kazanmış gibi şöyle demişti: “Yeni uluslararası düzen ilk sınavından başarıyla geçti... Vietnam hayaleti sonsuza dek Arap yarımadasının kumlarına gömüldü.”

Müdahale Etmeme İsteği

Sözü edilen Vietnam Sendromu’nun sanılandan daha da derinlere kök saldıgını anlamak uzun sürmedi. Amerika’nın Körfez Savaşı’nda kazandığı göz kamaştırıcı zafer yeteri güçte panzehir olamadı.

Amerikalılar eski Yugoslavya’nın işlerine doğrudan doğruya karışmak istemediler; oysa, Sıpların saldıran taraf, Boşnakların da bu çatışmanın kurbanı olduklarına inanıyorlardı; çarçabuk Somali’den geri çekildiler, Haiti’ye de uzun süre karsarsız kaldıktan sonra müdahale edebildiler ancak. Sovyetlerin süper gücüne karşı direnmek ve bu gücü altetmek için oluşturulmuş ordu, Somalili General Aïdid’in silahlı çeteleri ya da Haiti diktatörü General Cedras’ın Pretoryalı muhafızları karşısında güçsüz ya da çekimser kalıyordu nedense.

Amerikan kamuoyu, Somali’ye deniz piyadelerinin gönderilmesi konusunu örnek bir biçimde karşılamıştı. 1992 Aralık ayında yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, Amerikalıların %66’sı insani amaçlarla yapılan yardımın dağıtılması için Amerikan Ordusu’nun kullanılmasını onaylamaktaydı.¹⁴ Bundan bir ay sonra askerler Somali’ye ayak basıp, televizyonlar olayla ilgili haberleri geçmeye başlayınca kamuoyunun desteği %84’te çıktı, ama bunun tümüyle insanca amaçlara yönelik, geçici bir görev olduğu kabul edilmektedir. *Fire and Forget* (“Ateşle, Sonra da Unut Gitsin”, hedefe uzaktan atışılabilen füzele verilen ad) değil, *Deliver and Forget* (“Serbest Bırak, Sonra da Unut Gitsin”) söz konusuydu yalnızca. 1990 yılı Mart ayında, Amerikalı güçlerle General Aïdid’in birlikleri arasındaki ilk çatışmalar sonrasında, Amerikalıların %84’ü insani amaçlara yönelik yardımın sağlanabilmesi için silahlı gücün kullanılmasından yana olduklarını açıklamışlardı. Haziran ayına gelindiğin-

de, Somalili milisler Birleşmiş Milletler askerlerinden 23 Pakistanlıyı öldürmüştü ama Amerikalıların %65'i Amerikan ordusunun, BM aracılığıyla, Somalili savaş milislerine karşı harekâta başlamasından yanaydılar. Televizyonlarda, Amerikalı askerlerin cesetleri görüldükten sonra, çatışmaların da hızlı biçimde sonuçlanmamış olması nedeniyle, 1993 yılı yaz aylarında kamuoyunun tutumu da hızla değişmişti. Eylül ayına gelindiğinde, Amerikalıların %53'ü Somali'den çekilmek, %57'si de Somalili silahlı çetelerle yapılan silahlı çatışmalara son vermek gerektiği kanısındaydılar¹⁵. Çatışmalara son verilmesini öyle çok istiyorlardı ki, cumhuriyetçilerin başı Bob Dole, Amerikalı askerlerin kumların üstüne saçılmış cesetleri karşısında kamuoyunun düştüğü şoktan türeyen bir Vietnam Sendromu'na gönderme yaparak "Somali Sendromu"ndan söz etti¹⁶. Bu arada, Somali'ye asker gönderilmesinin nedeninin açlıktan can çekişen insanlara yiyecek malzeme götürülmesi olduğunu sanan kamuoyu, gerçek ölümlere de yer veren gerçek bir çatışmanın söz konusu olduğunu anladı.

CIA'in yaptığı değerlendirmelere göre, Amerikalı askerler sayıları 7 000 ile 10 000 arasında değişen Somaliliyi öldürmüşlerdi¹⁷. Ne var ki, 1993 yılı Ekim ayında 18 Amerikalının (bütün harekât boyunca 34 Amerikan askeri ölmüştü) öldürülmesi sonunda, Amerikan birliklerinin Somali'den çekilmesi gerektiği düşüncesi daha ağır basmaya başladı.

Öte yandan, Amerikan birliklerinin Haiti'ye gönderilmesine¹⁸ verilen desteğin de çözümlenmesi gerekli. Amerikan yurtaşlarının kurtarılması söz konusuysa Amerikalıların %67'si onaylıyordu bu harekâtı, ama amaç, yasadışı göç hareketini durdurmaksa bu kez de Amerikalıların %69'unun desteği sağlanmış durumdaydı. Yok, eğer amaç, Başkan Aristide'i yeniden yönetime getirmek ya da Haiti'de demokrasiyi yeniden kurmaksa, kamuoyu gene aynı oranlarda karşıydı bu harekâta¹⁹.

Kaldı ki, Black Caucus of Congressmen'in (Kongre'nin zenci üyeleri tarafından oluşturulmuş Seçim Komitesi) baskısı da, Başkan Clinton'ın Haiti'de işbaşında bulunan cuntayı defetmek için zor kullanma yolundaki kararını önemli ölçüde etkilemişti²⁰. Görüldüğü gibi, bu konudaki kararları belirleyen temel

güdüler yalnızca iç siyaset kaynaklıydı ve uluslararası alandaki hiçbir öncelikli duruma göre de alınmamıştı.

Amerika'nın Bosna konusundaki tutumu için de aynı şeyler söylenebilir. Amerikalıların tepkisi tümüyle heyecana dayalıdır, en ufak bir siyasal ve stratejik düşünceye dayanmamaktadır. Amerikan halkı kadar Kongre üyelerinin pek çoğu için de, çeşitli ahlaki nedenlerle, Boşnakların kendilerini savunmalarına yardımcı olmak gerekir. Ama, askeri anlamda ne onların yanında yer alınmalı ne de barışın korunması için askeri bir güç olarak davranılmalıdır, her iki durum da kesinlikle reddedilmektedir. Bu da bizim, Bosna'ya gönderilen silahlara konulan ambargonun kaldırılmasının, bu çatışma konusundaki Amerikan siyasetinin neden ana ilkesi olduğunu anlamamızı sağlar. Siyasal çözümlemeciler, böyle bir önlem alındığında, Sırbistan'a yönelik silahlara konulan ambargonun da kalkacağını ve de *in fine* Sırpların askeri açıdan kazançlı çıkacaklarını biliyorlardı. Böyle bir önlemin tek yararı Amerikan kamuoyunda varolan ve birbiriyle çelişen iki isteği uzlaştırmak olacaktır: Hem doğrudan doğruya anlaşmazlığa katılmamış olunacak, hem de Boşnaklar için bir şeyler yapılabildiğine inanılacaktı, yani gönül rahatlığıyla hareket etmiş olunacaktı.

"Amerikan halkı, Amerikan Silahlı Kuvvetleri'nin ülke dışında askeri bir harekâta girişmesini son derece kesin iki durumda kabul edebilir ancak: Amerika'nın yaşamsal çıkarlarının tehlikede olduğu duygusuna kapıldıklarında ve askeri bir müdahalenin, ABD'nin söz konusu müdahaleye yol açan anlaşmazlığa katılmasını gerektirmeyecek türden insani bir yardım sağlayabildiklerinde. Başka deyişle, Amerika'nın, barışın korunması amacıyla oluşturulan misyonlara katılımı olsa olsa hafifçe desteklenmekte, ama barışın yeniden sağlanmasına yönelik misyonlara katılımı ilke olarak bile kesinlikle reddedilmekteydi²¹".

Kongre'deki cumhuriyetçi çoğunluğa yakın olan yeni-muhafazakâr Elliot Abrams²², Amerikan kamuoyunun, insan haklarına saygı tarafından yönlendirilen bir uluslararası siyaseti sonuna kadar destekliyor, ama Amerikalıların ölümünü ancak ve ancak Washington'ın en temel çıkarları tehlikeye düştüğün-

de (ne Bosna'da, ne Somali'de ne de Ruanda'da böyle bir şey yaşanmamıştı) kabul edeceğine inanıyor. İşte bu nedenle de, birçok durumda Amerika'nın askeri müdahalede bulunmasının yanlış olacağı kanısında.

Günümüzde Amerika'nın yaşamsal çıkarlarının nasıl olup da tehlikeye düşebileceği tam olarak kavranamadığı için de, bütün bu sözler dönüp dolaşıp, peşin peşin ülke dışında hiçbir müdahalede bulunulamayacağı anlamına geliyor.

Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri düzeni de kendi evine geri dönme isteğini (*America is coming home*) dile getiriyor. Dışarı açılma dönemi geçmişte kaldı artık. 60'lı yıllarda, Sovyetler Birliği ile rekabetin en kızgın olduğu yıllarda, Washington Amerika sınırları dışında tam doksan tane büyük hava üssüne sahipti. Günümüzdeyse yalnızca on üç tane üs var.

Kendi Kendini Engelleyen Bir Güç

Amerika Devlet Bakanı şunları söylediğinde haksız değildir doğrusu: "Ordumuz dünyadaki tüm savaşçı güçler arasında en iyi donatılmış, en iyi eğitilmiş ve en iyi hazırlanmış ordu"dur²³."

Aynı şekilde, Haziran 1995'te Sırp hattının gerisinde uçağı düşürülmüş bir Amerikalı pilotun kurtarılmasından sonra Amerikan başkanı erkekçe bir güvenle şöyle demişti: "Bu da bizim dünyadaki en iyi orduya sahip olduğumuzu gösteriyor."

Kuşkusuz doğru ama, Amerikan hükümeti bu gücü kullanmadığına ya da daha doğrusu kullanmak istemediğine göre pek de anlam taşımayan bir gerçek. Bir bakıma, hızlı gitmekten korkan birinin Formula 1 Benetton ya da Williams Renault arabası olması gibi bir şey. 1995 yılının Haziran ayında Avrupalılar tarafından oluşturulan Bosna'ya acil müdahale gücüne Amerika'nın da yardımında bulunmasını doğrulamak amacıyla Başkan Clinton şöyle bir savunma yapmıştı: "Oluşturulan misyon gerçekten dar bir hedefle sınırlı olacaktır yalnızca²⁴". Daha öncele-ri, bir Amerikan Başkanının Kongre'nin onayını almak için, be-

lirlenmiş hedefi olabildiğince büyük göstermesi gerekirdi. Şimdiyse, hedefi azımsatması gerekiyor. Üstelik hiçbir şeye de yaramamıştı böyle yapması, çünkü gene de beklediği onayı alamamıştı. Söyleyebileceğimiz en hafif şey, emperyalizmin artık iyice uzaklarda kaldığı.

15 Haziran 1995'te Temsilciler Meclisi 267 milyar dolarlık bir Savunma Bütçesi'ni onaylamıştı; bu bütçe Clinton tarafından önerilip, Senato tarafından da zaten onaylanmış olan bütçeden 9,5 milyar dolar daha yüksekti. Bu arada Kongre aldığı bir kararla aynı zamanda Bosna'daki barış gücüne Amerika'nın hiçbir katkıda bulunmayacağı kararını da almıştı.

Yeni Kongre (1994 seçimlerinden bu yana cumhuriyetçi çoğunluğa sahip ilk Kongre'ydi bu) dış siyaset ve uluslararası bütçe ve programları kısıtlayıp, kaynakları kısma kararını oylamaya sunduğunda Clinton, 23 Mayıs 1995'te Cumhuriyetçileri son elli yılın en yalıtılmışlık yanlısı önerilerini ileri sürmekle suçlamıştı.

Senato tarafından 1996 yılı bütçesi konusunda geliştirilen ilk öneride, yabancı ülkelere yönelik yardım ve uluslararası program bütçelerinin öylesine daraltılması öngörülüyordu ki, Senatör Mac Connell eğer bu yokuşu inmeye devam ederse Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası rolünün kısa bir süre sonra Gana'ninkine benzeyeceğini açıklamıştı²⁵.

Yeni cumhuriyetçi çoğunluğun tutumu oldukça paradoksal doğrusu. Hem Amerika'nın askeri gücünü sağlamlaştırmak istiyor, hem de gerçekle hiçbir şekilde yüz yüze gelmesini istemiyor. Bir yandan askeri harcamaları artırmak, bir yandan da Amerika'nın yabancı ülkelerdeki yükümlülüklerini olabildiğince azaltmak istiyor. Hiçbir şekilde kullanılmak istenmeyen bütün bu servet birikimi ise strateji alanında tam bir cimrilikle el ele dolaşmakta. Amerika Birleşik Devletleri dünyanın en büyük askeri gücü, bu tartışılmaz bir gerçek. Onların bu alandaki donanımına yaklaşılabilecek hiçbir rakip yok karşılarında. Askeri güçleri herhangi bir dış siyasetin hizmetindeki bir araç değil, kendi başına bir amaç sanki.

Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü'nün olanaklarını Avrupalıların kullanımına sunan, Çokuluslu Ordulararası Güç Toplulu-

ğu'nun (Combined Joint Task Forces) NATO çerçevesinde kurulması iki ayrı biçimde çözümlenebilir. Böyle bir kuruluşun olumlu yanı, Amerikalılar kendi çıkarlarını tehlikede görmediklerinde Avrupalılara Amerikalılar olmaksızın eylemde bulunma olanağı vermesidir. Ama bir bakıma da, Amerikalıların ortak askeri bir hareket çerçevesindeki görevleri paylaştırmak istemeleri olarak da yorumlanabilir. Avrupalılar kurbanlık olarak öne sürülecek, Washington ise malzeme ve daha başka teknolojik gereçleri sağlamakla yetinecekti.

Neden müdahale edilmesi gerektiği artık pek açıkça görülmez oldu. "Soğuk savaşın son bulmasından bu yana, Amerikan diplomasisi 1946-1947 yıllarında George Kennan tarafından oluşturulmuş *containment* öğretisi gibi bir kılavuz ip arayışı içinde bulunmaktadır²⁶".

Soğuk savaş sonrası dönem, ilk başlarda Amerika'nın dış ülkelere yaptığı askeri müdahaleler açısından "Altın Çağ²⁷" gibi geldiyse de, Amerikan Başkanının elinde bulunan askeri gücü kullanmasının son derece nazik olduğu bir dönemdi.

1996 başkanlık seçimleri için potansiyel aday olan cumhuriyetçilerin başı Bob Dole için verilecek yanıt apaçık ortadaydı: "Amerikalıların yaşamları ABD'nin ya hiç çıkarının olmadığı ya da son derece önemsiz olduğu Somali, Haiti ve Ruanda gibi yerlerde tehlikeye atılmamalı, yitirilmemelidir. Böylesi eylemler, Amerikalı ana babaları, ABD çıkarlarının gerçekten tehlikede olduğu yerlerde çarpışmaya göndermeleri için ikna etmeyi daha da zorlaştıracaktır." Bob Dole'a göre, "Amerikan halkı kendi çocuklarının sorumsuz bir enternasyonalizm uğruna yaralanmasını, ölmesini hoşgörüle karşılamayacaktır²⁸".

Biri aşırı ölçüde, ötekiyse görünürde daha esnek biçimde olmak üzere, iki (eski) süper güç, uluslararası güç isteğinden vazgeçtiler. 1625 yılında "Paramızın eksik olması ciddi bir şey, ama saygınlığımızı korumak daha da ciddi bir şeydir²⁹", diyen Montecarlos Markisi'nin tam tersi biçimde davranmışlardı.

1993 yılında yapılan bir araştırma sonuçlarına göre, Amerikalıların %94'ü ABD'ye yapılacak bir saldırıya, %79'ysa yabancı ülkelerdeki Amerikalılara yapılan saldırıya karşılık vermek amacıyla güç kullanılmasından yanaydılar, %74'ü de çok

yakın (bu sözcükle ne anlatmak istediklerini tam olarak belirtmemişlerdi) bir müttefiğe saldırıldığında güç kullanılmasını onaylıyorlardı.

Çeşitli yazarlar bunu şöyle yorumlamıştı: "Son derece öncelikli oldukları kabul edilen ülke içi konularda müdahalede bulunulması şaşırtıcı ölçüde güçlü biçimde desteklenmekteydi: %82'si yasadışı uyuşturucu girişinin engellenmesi için, %70'i yasadışı göçlerin engellenmesi için, ama yalnızca %50'si bir soykırımı önlemek ya da bir iç savaştaki suçsuzları korumak için müdahalede bulunulmasını onaylamaktaydı³⁰". Doğrusu, pek şaşılacak bir şey yoktu bu yanıtlarda.

Yapılan başka bir kamuoyu araştırması ise Amerikan dış siyasetinin öncelikli hedeflerinin neler olması gerektiğini sınıflandırmaktadır³¹:

ABD'ye yasadışı yollardan giren uyuşturucu akımını durdurmak	%89
Amerikalıların işlerini korumak	%83
Nükleer silahların çoğalmasını engellemek	%82
Yasadışı göçmen girişini denetlemek ve azaltmak	%72
Enerji gereksinimini sağlamak	%62
Ticaret açığını azaltmak	%59
Çevre koşullarını düzeltmek	%58
Dünyadaki açlıkla savaşmak	%56
Amerika'nın ticari çıkarlarını korumak	%52
Birleşmiş Milletler'i güçlendirmek	%51
Dünyada askeri açıdan üstün durumda bulunmak	%50
Müttefiklerin güvenliğini korumak	%41
Öteki ülkelerde de insan haklarına ön ayak olmak	%34
Dünyada demokrasinin yerleşmesine yardımcı olmak	%25
Güçsüz devletleri yabancı saldırılardan korumak	%24
Üçüncü Dünya'daki yaşam koşullarını düzeltmeye yardımcı olmak	%22

Amerikalıların en önem verdikleri konuların, ülke içi durumu ya da doğrudan kendi yaşam koşullarını etkileyebilecek türden konular olduğunu görmek şaşırtıcıdır. Böyle bir toplu davranışın suçlanacak hiçbir yanı yok. Amerikan demokrasisinin gerçek anlamda bir dış siyasete sahip olmasını olanaksız kıldığını gözlemlemek yeterli olacaktır.

Ülke dışına yapılacak stratejik yatırımların, ulusun huzur ve bolluğuna taban tabana karşıt olduğu inancı yaygındır. Askeri açıdan öngörülerde bulunma olanağı da, bu tasarıları gerçekleştirme isteğiyle ters orantılıdır.

Bu konularda ABD’de kısa sürede değişiklik olmayacağı kesin. Kongre üyelerinin yarısı 1990 sonrasında bu göreve getirilmişti, bu nedenle de dünyanın ülkeleri dışındaki bölümü konusunda son derece kısıtlı deneyime sahip bulunmaktadır; dünyanın geri kalanını öncelikli konu olarak görmemektedirler. Böyle bir şey yaparlarsa, yeniden seçilmeleri iyice güçleşir. Birlikte çalıştıkları kişiler de aynı görüşleri paylaşmaktalar; yalnızca çeşitli komisyonlar ve Congressional Research Service *staffer’*ları, sorunları heyecana kapılmadan, akılcı terimlerle ele almaktadır.

Bu, her geçen gün biraz daha parçalanan bir düzen; bu düzende engellemek yapmaktan daha kolay. İster Çin, Kore, Rusya ya da Bosna söz konusu olsun, Kongre dış siyaseti daha çok başkanı rahatsız etmek amacıyla kullanır; bütün bu birbirinden ayrı davaların savunması ya da bu davalara saldırma biçimi arasında hiçbir mantıksal bağ aranmaz. Cumhuriyetçi bir çoğunlukla birlikte 1996 yılında yeni bir başkanlık seçimi yapılmasını olanağını da gündeme getiren 1994 seçimleri bu olguyu daha da hızlandırdı. 1996 yılının seçim ufkundan çok daha ötelere kadar sürüp gidecek bir olguyla karşı karşıyayız³².

ABD’de yalıtımcılık dendiğinde kendi üstüne kapanmak, dertop olmak akla gelmez. Amerikan ekonomisinin dünya pazarındaki yeri Washington’ın böyle bir karar almasına izin vermez. Kaldı ki Amerika Birleşik Devletleri daha kurulduğu günden beri ticaret ya da kültürel alanda hiçbir zaman yalıtılmışlıktan yana olmamıştı. Yalıtılmışlık yanlısı dendiğinde anlaşılan şey, stratejik sonuçları olan bir olayı reddetme, yabancı ülkelere kendi işlerine karışma konusunda çekimser kalmadır; bütün bunlar da daha kurulduğu günden beri Amerika Birleşik Devletleri’ne damgasını vurmuş bulunmaktadır.

Ne var ki, bütün bunlar 1945 yılında ABD, Başkan Truman’ın sözleriyle söylersek, “özgür dünyanın başına” geçtiğinde tam anlamıyla tersine döndü. Sovyet tehdidinin komünist olmasından kaynaklanmamıştı yalnızca böyle bir şey. Doğruyu

söylemek gerekirse, Avrupa'nın askeri açıdan tek bir gücün egemenliğinde kalmaması Washington'ın hep derdi olmuştur zaten. Güçler dengesi, tıpkı XIX. yüzyılda İngiltere'nin çıkarına olduğu gibi, şimdi de ABD'nin çıkarınaydı.

Daha Napoléon'un fetihleri çağında, Jefferson Avrupa'nın tek bir monarşiye indirgenmesinin ABD'nin çıkarlarına uygun olmadığı kanısındaydı³³. ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılmasını da işte bu dengeyi koruma kaygısı açıklamaktadır.

Günümüz Avrupa'sında artık ortalarda herhangi bir gücün hegemonya kurması gibi bir tehlike yok. Böyle bir şey karşısında ABD'nin stratejik bir sonuca yönelik istekleri de hafiflemiş olacaktır.

Ne var ki, sözünü ettiğimiz bu güçlü eğilimin, yalnızca zor bela, binbir güçlük, hem de uzunca bir süre korudukları bir dünyayı bir an önce başlarından atmak isteyen Amerikalılarda ya da artık bu dünyayı taşıyamayacak durumda bulunan Ruslarda görüldüğünü sanmak yanlıştır.

Dünya Ölçeğinde Yaşanan Bir Vietnam Sendromu

Sözünü ettiğimiz bu kendi içine kapanma olgusu, önce dünyaya egemen olmayı isteyen, sonra da bu isteklerinden vazgeçmeye niyetliymiş gibi duran iki büyük güçte çok daha görkemli olsa da, yalnız bunları ilgilendirmez.

Verdiği bütçe açığıyla mücadele edebilmek için Kanada da 1992 yılında aldığı bir kararla NATO çerçevesinde Avrupa'da kendi birliklerini bulundurmaktan vazgeçmişti³⁴. Kanada'nın stratejik yükümlülüklerinin özü Kuzey Atlantik İttifakı'na bağlı olduğuna göre, Ottawa'nın artık yeni bir dış siyaset bulması gerekiyor.

Bu dış siyaset, barışı korumayı amaçlayan güçlerin çok daha yaygınlaşması yoluyla, çok taraflı bir biçim altında BM tarafından somutlaştırılabilir mi acaba?

Şurası kesin ki, Kanadalıların bu konuda güçlü bir gelenekleri var, bundan haklı olarak gurur da duyuyorlar. O zamanlar Kanada'nın liberal Başbakanı olan Lester Pearson barışı

savunacak güçlerin babası olup çıkmıştı; bunun için de kendisine Nobel Barış Ödülü verilmişti.

Ne var ki, barışın korunmasına yönelik güçlere her geçen gün biraz daha az sayıda kişi katılıyor. 1993 yılında BM Barış Gücü'ndeki Kanadalı asker sayısı 5 000 dolaylarındaydı, bugün, yani 1995 yılındaysa bu sayı 900 kadar³⁵!

Kanadalıların karşı karşıya kalabilecekleri en ciddi tehlikelerin ne olduğu konusunda bir kamuoyu araştırması yapılmıştı Kanada'da. Öncelikler sırasıyla şöyle verilmişti:

1. İşinden olma;
2. Tıbbi düzenin aşınıp yok olması;
3. Suçluluğun artması;
4. Yaşlılara yardım düzeninin aşınıp yok olması;
5. Azınlıkların toplumsal değişiklikler yolunda baskı yapması;
6. Çevreye zarar verilmesi;
7. Uyuşturucu ve ahlak değerlerinin çökmesi;
8. Yaşam düzeyinin olduğu yerde sayması;
9. Yeni yeni hastalıkların ortaya çıkması;
10. Uluslararası yükümlülükler.

Uluslararası bir öneme sahip en öncelikli konunun öncelikler sıralamasında sonlara düşmesi yanında, bir ülkenin ya da düşman bir topluluğun değil de uluslararası yükümlülüklerle eli kolu bağlı olmanın gerçek bir tehdit anlamına gelmesi de son derece çarpıcıdır. Yaşasın koza!

Ülkelerini "normalleştirme" kaygısı içinde bulunan Alman ve Japon hükümetleri, ülke dışındaki askeri harekâta katılma olanağını kısıtlayan maddelerin kaldırılmasını istiyorlar. Bu olanağa sahip olmadıklarında, uluslararası ilişkilerin gidişini etkileyebilecek oyuncular olarak kabul edilmeyeceklerini çok iyi biliyorlar; öyle ki, 1945 sonrasında askeri araçları kısıtlanmamış devletlerin izlediği yolun tersine bir yol izlemeye başladıklarında, bunu son derece sakınarak yaparlar, daha önce özenle kamuoyunu hazırlarlar, sert bir tepki almaktan korktukları için de bunu son derece yavaş yavaş yaparlar.

Japonların yalnızca %47'si Kuveyt'i kurtarmak için güç kullanılması gerektiğini, %45'iyse tam tersini düşünüyordu.³⁷

BM Güvenlik Konseyi daimi üyeliğini elde etmek bile müthiş bir coşkuya yol açmamıştı. 1994 Nisan ayında Japonların %45'i daimi üyelikten yanaydı; aynı yılın Eylül ayında bu oran %37'ye düşmüştü.³⁸ Doğan Güneş İmparatorluğu'nun bu üyelikten yana olan yurttaşları için, böyle bir şeyin de Anayasa sınırları içinde yapılması (Anayasa savaşı yasaklamaktadır) gerekir; öte yandan, ülkenin yapacağı bu katkının hiçbir şekilde askeri nitelik taşıması gerekir³⁹.

Almanlar açısından bakıldığında benimsenen uluslararası model ne ABD ne de SSCB'dir; bu uluslararası örnek bolluk ve bağımsızlık modeli olan (kamuoyu araştırmasına katılanların %40'ı) İsviçre'dir.

İkinci konumdaysa, sunduğu toplumsal düzen modeliyle (geçmişteki kadar parlak olmasa da) İsveç yer almaktadır. ABD (%8), Fransa (%6) ve İngiltere (%2) ile çok gerilerde kalmış bulunmaktadır⁴⁰.

Şurası kesin ki, Almanya sahip olduğu ekonomik ağırlıkla çok daha orantılı bir uluslararası konumda yer almak istiyor. Almanya 1945 yılına gelinceye dek kendisini tanımlayan güç sahibi olma saplantısıyla bu tarihten sonraki konumunu tanımlayan güç sahibi olmayı reddetmek arasında tam ortayı bulmaya çalışmaktadır. Yeniden birleşen, Sovyet tehdidini saplantı olmaktan çıkartmış, geçmişin tüm şeytanlarını çıkartıp atmış, ekonomik gücünü de arkasına alan Almanya, BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olmayı haklı olarak isteyebilir. Alman yöneticiler (sosyal demokrat muhalefetin çoğunluğu da) eski Yugoslavya'da yaşananların ışığında, askeri harekâta katılmadıklarında, bir çatışmanın izleyeceği yola ağırlık koymanın olanaksızlaştığını da son derece iyi anlamış bulunuyorlar. Almanya kıyıda durursa, bencillikle suçlanacak; yok, durmaz da karışırsa, hiçbir tehlikeye atılmadığı için girişiminin uygun düşmediğini söyleyecekler. İşte bu nedenle, Almanya da olası askeri yükümlülüklerini yöneten hukuki yargıyı, bu yükümlülüklerin yalnızca kendi ülkesinin savunmasıyla kısıtlı kalmayacak biçimde süsleyip püslemek zorunda kaldı.

12 Temmuz 1994 günü Karlsruhe Anayasa Mahkemesi, Alman Ordusu'nun, yapılacak her eylemin daha önceden salt çoğunluk temelinde Bundestag'ın onayına sunulması koşuluyula, NATO sorumluluğundaki alan dışında da müdahalede bulunmasına izin vermişti. Almanya'nın yeniden birleşmesinden bu yana, Doğu Almanya, Irak'ın silahsızlandırılmasını denetlemekle görevlendirilmiş BM misyonuna lojistik destek verilmesine katıldı, Kamboçya'ya doktor gönderdi, Bosna ve Somali'ye hava yoluyla yiyecek, içecek yardımı yapılmasına, Namibya'da da seçimlerin gözetimine katıldı. Sırbistan'ın abluka altına alınması uygulamasını gözetmek amacıyla Adriyatik Denizi'nde bir hava ve deniz gücünün oluşturulmasına katıldı. Alman askerleri, Bosna-Hersek'te uçuş yasağı konulan bölgeye uyulup uyulmadığını gözetken Awacs uçaklarında yer almışlardı; öte yandan, BM tarafından Somali'de düzenlenen harekâta da 1 700 Alman askeri katılmıştı.

30 Haziran 1995 günü Bundestag, Bosna'da barışı korumaya çalışan güçlerin yanında yer almaları için uçakların ve 1 500 askerinin bu bölgeye gönderilmesine karar verdi. Bu askerler öteki Avrupa ülkelerinin askerleri gibi doğrudan doğruya Bosna topraklarına yerleştirilmediyse de, bu kararın Almanya açısından askeri alanda izlediği dış siyasetin "normalleşmesi" yönünde atılmış çok önemli bir adım olduğu kesindir. İster hükümet yanlısı ister hükümet karşıtı olsunlar, Almanya'daki tüm büyük siyasal kuruluşlar, Almanya eğer BM Güvenlik Konseyi'nde daimi üyelik sandalyesi istiyorsa, barışın korunmasına yönelik harekâtlara katılması gerektiğini anlamış bulunuyorlar.

Ama, ülkenin kendi içişlerine ilişkin kaygılar da vardı kuşkusuz. Dışişleri Bakanı Klaus Kinkel, hükümetinin aldığı kararı şöyle doğrulamaktaydı: "Bizler, başka ülkelere oranla çatışmaların evrimiyle çok daha ilgiliyiz; eski Yugoslavya'dan kalkıp gelmiş 1,2 milyon kişi Almanya'da yaşıyor. Barışı korumakla görevli güçler geri çekildiğinde yeni bir göç dalgasıyla karşılaşacak ilk ülke gene biz olacağız ⁴¹".

Atılan bütün bu (küçük küçük) adımlar hep doğru yolda. Alman militarizminin yeniden doğacağı gibi bir korkuya kapılmak doğrusu yersiz. Asıl kaygılandırması gereken şey Alman-

ya'nın güçsüz düşmesi olur. Almanya gerçek anlamda katılmadıkça, savunan Avrupa içi boş bir slogandan öteye geçemeyecektir. Almanya giriştiği işi sonuna kadar götürüp dış güvenlik konularında Fransa ve İngiltere'ye daha yakın bir tutum içine girecek mi acaba? Yoksa yalnız içinde bulunduğu konumun alt düzeyde olmasının en göze çarpan yanlarını mı eliyor? Bu soruların yanıtı Avrupa gücünün geleceği açısından son derece önem taşımaktadır.

Avrupa Geleceğin Süper Gücü mü?

Maastricht Sözleşmesi'yle öngörülen ortak güvenlik ve dış siyaset uygulamaya konduğunda, Avrupa meydan okuyan ya da düşüş yaşayan imparatorlukların yerini alabilecek mi acaba? Nefesi tükenmiş Amerika Birleşik Devletleri'nin kendisine terk edip bıraktığı alanı kaplayabilecek mi, yoksa güç peşinde koşma yarışı son mu bulacak? Acaba dünyanın artık gerçek bir *leadership* olmadan mı yaşaması gerekiyor?

Avrupa bu işin altından kalkması için gereken kaynaklara sahip. Uluslararası sahnede kendini çok daha ağır biçimde koymak istiyor. Avrupa'nın savunma amacıyla bir araya gelmesi ya da Avrupa'nın güvenlik açısından bir kimliği olması gereği konusunda kaleme alınan yazıların, kitapların, düzenlenen sempozyumların, forumların, kollokyumların haddi hesabı yok.

Avrupa Birliği'nin dünyadaki anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulmasında daha büyük bir sorumluluk alıp almaması gerektiği sorusu ortaya geldiğinde, alınan yanıtların çok büyük çoğunluğu böyle bir sorumluluğun alınmasından yanadır⁴²:

	olumlu	olumsuz
İtalya	%80	%8
Hollanda	%77	%13
Lüksemburg	%77	%14
İspanya	%72	%9
Onikiler Avrupa'sı ortalaması	%72	%14
İngiltere	%72	%16
Fransa	%71	%16

İrlanda	%70	%10
Portekiz	%70	%10
Belçika	%69	%16
Almanya	%69	%17
Yunanistan	%59	%16
Danimarka	%52	%34

Aynı şekilde, Avrupa ülkeleri yurttaşlarına, yeniden barışı sağlamak amacıyla Avrupa Topluluğu'nun eski Yugoslavya'ya askeri müdahalede bulunup bulunmamasının gerektiği sorulduğunda, Avrupalıların çoğunluğu (%55'i) ortak güvenlik ve dış siyaset çerçevesinde askeri müdahalede bulunulmasını, %28'i bulunulmamasını söylemekte, %17'si de görüş bildirmemektedir⁴³.

Ne yazık ki ortada bir gerçek var, biz de buna boyun eğmek zorundayız. Avrupa yabancı bir ülkeye geniş kapsamlı askeri bir müdahalede bulunabilmek için gereken özerk olanaklara sahip değildir. Elinde bu olanaklar olduğunda da, bu kez de bunları kullanmamayı ister belki de.

Avrupa birçok önemli alanda Amerika'nın yardımı olmaksızın, yani Amerika onaylamadıkça hiçbir şey yapamaz. Örneğin, lojistik, hava ulaşımı, eğitim, uydular, bilgi işlemleştirilmiş iletişim sistemleri, deniz ulaşımı ve uçak gemileri, pek çok askeri malzeme kategorisi için ortak standart oluşturulması gibi konular örnek gösterilebilir.

Teknolojik açıdan bakıldığında, bu olanaklardan hiçbiri Avrupa tarafından ulaşılamayacak şeyler değil. Bütün bu olanakların kullanılmasına götüren yolda Avrupa'nın karşısına dikilen ilk engel bunların parasal kaynağı. Londra'daki Royal United Service Institute tarafından yapılmış bir araştırmaya göre, söz konusu parasal olanağı elde edebilmeleri için Avrupa ülkelerinin savunma giderlerini son derece artırmaları gerekiyor. Ortalama olarak GSMH'lerinin %2,5'ini savunma giderlerine ayırmaktalar; oysa, sözü edilen olanaklara ulaşabilmeleri için, gelecek yüzyılın başına kadar yılda %1,5 oranında, yani her yıl 107 milyar dolar tutarında bir artış sağlamaları gerekir, ancak bu tarihten sonra yeniden GSMH'nın %4'ünden daha aşağı bir düzeye inebilecektir.⁴⁴

Kimileri bu değerlendirmenin son derece alçakgönüllü olduğu kanısında. Demek ki Avrupalıların da Avrupalı yönetimlerin de böylesi bir çaba gösterme isteği konusunda kimsenin düşlere kapılmaması daha yerinde olur.

Oysa, Avrupa savunma giderlerini artırma yoluna girmek bir yana (büyük olasılıkla seçmenler zaten böyle bir kararı onaylamazdı), korkunç biçimde kısıyor doğrusu.

Aşağıdaki çizelgede görüldüğü gibi, 1990 ile 1994 yılları arasında hemen hemen bütün ülkelerin⁴⁵ ulusal servetlerinden savunmaya ayırdıkları pay düşüş gösteriyor:

	1990	1994
Almanya	%2,8	%1,8
Belçika	%2,6	%1,9
Danimarka	%2,1	%1,9
İspanya	%1,8	%1,6
Fransa	%3,6	%3,3
Yunanistan	%5,8	%5,6
İtalya	%2	%2
Norveç	%3,1	%2,9
Hollanda	%2,7	%2,3
Portekiz	%3,1	%2,9
İngiltere	%4	%3,4
Türkiye	%4	%3,9

Şurası kesin ki, Sovyet tehdidinin ortadan kalkması nedeniyle güvenliğin sağlanması çabası daha az gerekli. Ne var ki, Amerika'nın yükümlülüklerini giderek üstünden atması ve pek çok siyaset adamı tarafından düzenli biçimde vurgulanan, savunmaya yönelik bir Avrupa oluşturulması gereği bu yoldaki çabaların sürdürülmesine neden olacaktır.

Demek ki, avluya bakan tarafta, Avrupa'nın savunma konusunda bir kimliği olması gerektiği yolunda söylevler verilmekte, bahçe tarafındaysa, bütçe gerçeklerinden dem vurulmakta.

Fransa'nın 1939 öncesinde, Maginot hattıyla tümüyle savunmaya yönelik bir siyaset izlenmesi yanında, küçük ittifakı

oluşturan ülkelerle⁴⁶ kurulan ittifaklar ve yaşanan başarısızlıklardan oluşan bir diplomasiyi zorunlu kılarak, kendi güvenlik siyasetiyle tam anlamıyla çelişen bir diplomasi geliştirmesi gibi, bugün de askeri harcamaların Maginot hattıyla ülke dışında müdahalede bulunma isteği arasında çelişki olduğunu söyleyebiliriz.

Bir ülkenin uluslararası alanda kendini kabul ettirmesinin karşısına dikilen en önemli etken (en göze çarpan engel bu olsa da) işin mali yanı değildir. Hem insan yaşamı hem de kaynaklar açısından çok pahalıya patlayacak, uzun sürecek çatışmalardan oluşan bir dişli çark düzeneğine girmeme isteği (daha doğrusu tehlikeye atılmama isteği) bütçe kısıtlamalarından çok daha ağır darbeler indirir ülke dışında müdahalede bulunma heveslerine.

Doğrusunu söylemek gerekirse, Vietnam Sendromu tüm Kuzey Yarıküre’de yer alan ülkelere bulaşmış gerçek bir virüs. Buna karşı henüz ne bir aşı, ne korunma ne de tedavi yolu bulunabildi. Hastalar hasta olduklarının bilincinde olmadıkları, üstelik aslanlar gibi sağlıklı olduklarını sandıkları için bütün bunlara da gerek duyulmuyor.

Fransızlar arasında en utandıran şeyler üzerine yapılan, aşağıda sonuçlarını verdiğimiz kamuoyu araştırması bu açıdan son derece önemlidir.⁴⁷

İşsizlik	%42
Bosna’daki savaş	%23
Dünyadaki açlık	%18
Evsizler	%13

Görüldüğü gibi, sözü edilen olay ne denli yakında hissediliyorsa, insanlar o kadar çok utanıyor.

Bir Fransız askeriyle yapılan, sonra da 28 Mayıs 1995 tarihinde *France Info*’da yayımlanan bir konuşma, ailenin nasıl da önemli bir etken olduğunu doğruluyor. BM Barış Gücü askerlerinin Bosnalı Sırplar tarafından rehin alınması üzerine Adriyatik Denizi’ne gitmesi gereken *Foch* isimli uçak gemisinde görevli olan bu asker, tam üç ay süren bir seferden döner dönmez ye-

niden denize açılmak zorunda kaldığından yakınmaktaydı. "Ailem için zor, ama bu işler böyle, hükümetin insafına kalmış durumdayız" diyordu. Bundan birkaç yıl öncesine kadar, bir askerin kalkıp da (herkesin önünde) hükümetinin "insafına kaldığını" söyleyip yakınması düşünülemezdi bile. Üstünde durulmadan geçip gitti bu tepki. Ne var ki, bunun tek bir kişiyle sınırlı kalmadığı kesin.

Demek ki Avrupalı güçlerin eski Yugoslavya'daki tutumlarının olmayacak düşler yaratmaması gerekli. Bu, BM Savunma Gücü'nün hiçbir işe yaramadığı anlamına gelmiyor. Bu durum, çarpışmaların kapsamını sınırladı, insani yardım yapılmasını sağladı kuşkusuz. Ama ne olursa olsun, İngiltere, Fransa, Belçika ve İspanya kendi yurttaşlarının yaşamını tehlikeye attılarsa da, aldıkları toprakları geri vermeleri için Bosnalı Sırplarla gerçek çarpışmalara girip mücadeleyi sürdürebileceklerini sanmak düş olurdu doğrusu: Avrupalı güçler kullanmak isteselerdi gerekli olanakları olurdu kuşkusuz. Kantarın topuzunu kendilerine doğru çekecek kararlılıktan yoksundular, oysa her şeylerini bir anda yitirebileceklerine (ya da kazanabileceklerine) inanan Bosnalı Sırplar kararlıydı. Birleşmiş Milletler gücü askerlerin rehin alınmasından sonra, Haziran 1995'te olaylara hızlı tepki verecek bir askeri gücün oluşturulmasıyla, artık Sırplarla mücadele etmek için gereken askeri olanaklara sahip olunduğu şeklinde yorumlandı kimileri tarafından. Ah, nasıl da boş hayallerdi bunlar! Ne var ki, böyle bir gücün oluşturulmasının biricik amacının Avrupalı askerlerin korunması olduğu kısa sürede anlaşıldı. 1995 yılı Ağustos ayında, uluslararası topluluk tüm dikkatini yeniden Sırplara yöneltti, bir yandan da partizanlara karşı hava akınları yeniden başlatıldı. Bütün bunlar neden daha önceleri de yapılabilecekken tam o anda başlatıldı? Batının gösterdiği yeni kararlılık, gerçekte Hırvatların 1995 yılı Temmuz ayı sonunda Krayina'da Sırplar karşısında kazandıkları askeri başarının sonucuydu. Sırplar yenilmez olma ünvanlarını yitirince, Batılılar da yepyeni bir kararlılıkla sarıldılar her şeye.

13 Haziran 1993'te, Jacques Chirac Fransa'nın nükleer denemeleri yeniden başlattığını açıklamak için bir basın toplantısı

düzenlemişti; bu konuşmaya ek olarak da Bosna'daki duruma değinmişti: "Bir askerin aşağılanmasıyla daha hoşgörölmez bir şey yoktur", demiş, sonra da, "hoşgörölmecekler" ölçeğinde, "ne yazık ki çok sık karşılaşılan bir durum" ama, BM kararlarına, "uluslararası düzenin" kararlarına uyulmamasının bile bundan sonra yer aldığını eklemişti. Böylece, hızlı tepki verecek gücün görevinin, ne BM kararlarının uygulanmasını sağlamak, ne de eski Yugoslavya'ya bir çözüm getirmeye katkıda bulunmak olmayıp, gerçek görevinin BM askerlerinin korunması olduğunu da doğrulamıştı.

Buna koşut olarak da, o zamana kadar savunma bütçesini azaltmaya yanaşmayan Fransa da sonunda bu süreci başlatmak zorunda kalır. Bu kararın siyasal, toplumsal ya da bütçeye bağlı nedenleri olabilir kuşkusuz. Ne var ki, böyle bir karar Fransa'nın, dolayısıyla Avrupa'nın eylem olanaklarının artırılmasıyla en ufak biçimde uyuşmamaktaydı.

Avrupa'nın sanki bir isteği varmış, ama o isteği gerçekleştirmek için gereken olanakları yokmuş gibi, daha doğrusu henüz yok gibi. Öte yandan, Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri olanakları var, ama bu olanakları kullanacak yitik bir isteğin peşinde (ya da artık peşinde bile değil). Stratejik düzlemde ele alındığında, Atlantik'in iki yakasındaki demokrasiler şu bildik kör ile felçli masalını oynar gibiler yeni baştan. Tek bir şey değişmiş bu masalda, o da, kör olan felçliye, "Gel benim ayaklarımı kullanalım" demiyor. Felçli de kendisinin sorumlu olmadığı ortak bir güçsüzlükten yakınmaya koyuluyor. Avrupa'nın yeterli bir askeri güce sahip olmamasının kökeninde kendi verdiği, tüm sorumluluğunu üstlendiği bir kararın yattığını unutmak anlamına gelir böyle bir şey. İkinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı yıkım sonrasında, Avrupa stratejik alanda yeniden eğitilme yoluna (hem de bir tek bu yola) girmişti, hâlâ da aynı yolda. Savunması için daha az kaynak ayırmak amacıyla uzunca bir süre sırtını ABD'ye yaslamayı tercih etmişti. 40'lı ve 50'li yıllarda tek başına böyle bir gücü oluşturamayacağı bir gerçek. Sonraları yavaş yavaş o da rahata alışmış oldu.

Hem tereyağı hem de tereyağının parası istenemeyeceği gibi, hem eldeki gücün artırılması hem de "barış hisseleri" iste-

nemez. Ama bu, söz konusu her iki isteğin de kendi içinde saygı duyulacak amaçlar olmasını engellemez. Ne var ki, birbirlerini tamamlayan türden amaçlar değil bunlar. Tıpkı Fransa gibi Avrupa da yol ayrımında bulunuyor. Bir yandan, ABD'nin dünyadaki barış ve savaş sorunlarının yazgısını belirlemek için tam anlamıyla bağımsız olarak stratejik düzlemde eylemde bulunabilecek, gerçekten özerk ve önde gelen oyuncularından biri olmak istiyor. Bu durumda, barış hisselerini unutmak ve askeri harcamaları sürdürmek, hatta (1945'ten bu yana gözlemlenen gecikme hesaba katıldığında) daha da artırmak gerekecektir. Bir yandan da, Avrupa'daki sınırların güvenliğinin sağlanmış olduğu, insanca açıdan bakıldığında sınırları hiçbir şeyin tehdit etmediği ve de hükümetlerin karşısına savunmaya yönelik bir Avrupa'nın kurulmasından çok daha ivedi sorunların dikildiği söyleniyor.

Her iki seçenek de açık seçik ortadadır, her birinin kendi mantıkları, her birinin kendine özgü elverişli yanları vardır; ama kuşkusuz bir seçim yapmak gerekli. Şimdilik, (doyurucu değil kuşkusuz) yapılan seçim bunlardan birini açığa vurmak, ötekini de uygulamaya koymaktır. Bu, doğrudan doğruya acımasız düş kırıklıklarına götüren tatlı bir yanılsamadan başka bir şey değil.

Güç: Yalnızca Ülke İçinde Kullanılacak Bir Sigorta Poliçesi

Amerikan üniversitelerinden birindeki bir öğretim görevlisi kendi kendine şu soruyu yöneltmişti: "Uluslararası alanda önde olmak önemli mi?" Geçmişte, böyle bir soru yöneltmenin en ufak bir gereği yoktu. Büyük güçler (sözcüğün kendisinin de belirttiği gibi) hep belirli konumları ele geçirmek için mücadele ettiler; 1920 ve 1930 yıllarındaki Amerika Birleşik Devletleri gibi çarpıcı bir örnek dışında, en önde gelen iki üç büyük güç *leader* devlet olmaya çalıştılar hep⁴⁸".

Günümüzde, bu soru yepyeni bir güçle ortaya geliyor ama, yanıtı da kolayca kestirilebiliyor. Yanıt, olumsuz. Uluslararası güç, ulusal servetin göz kırpmadan, hesap kitap yapma-

dan boylu boyunca yatırılıp kurban edildiği sunak taşı değil artık.

ABD'nin üstlenmesi gereken *leadership* konusunda görüşüne başvurulmuş Amerikalıların yalnızca %10'u dünyanın tek *leader*'i olmayı yeğlediklerini söylemekte; %7'si ülkelerinin dünya çapında hiçbir yükümlülük almaması gerektiği görüşünde, %81'i ise *leadership*'in başka bir ülkeyle paylaşılmasını istiyor.

Demek oluyor ki, Amerikalıların %29'u ülkelerinin dünyanın en etkin ülkesi olmasını istiyor, %63'üyse ülkelerinin en az öteki *leader*'lar kadar etkin olmasını istiyor⁴⁹.

Kendilerinden; 1- ABD dünyanın en güçlü ve en zengin ülkesi olduğu için, dünyayı ilgilendiren işlerde *leader* görevi üstlenmesi onun sorumluluğudur; 2- ABD'nin kaynakları sınırlı olmanın yanı sıra bir de kendi iç sorunları olduğu için, dünyayı ilgilendiren işlere daha az karışmaları gerekir yolundaki iki ayrı savdan birini seçmeleri istenen Amerikalıların %22'si ilk savdan yana, %74'ü de ikinci savdan yana görüş bildirmişlerdi⁵⁰.

Gene aynı konuyla ilgili olarak, Amerikalıların %25'i, ülkelerinin başka bir ülkeyle işbirliği yaparak dünya *leadership*'ini sürdürmesi gerektiği, %68'iyse ABD'nin böyle bir görev almayıp, bu yükü dünyanın geri kalan bölümüne bırakması gerektiği kanısında⁵¹.

Amerikalıların %61'i dünyanın en büyük askeri gücü olmanın önem taşıdığı, %38'i de bunun hiç önemli olmadığı kanısındadır⁵².

Şaşırtıcı bir çelişki mi? Hayır, daha doğrusu savuşturulmaz bir mantık bu! İnsanlar gücü reddetmiyorlar, gücün kullanım olanaklarının varlığı sonuçları reddediyorlar yalnızca. Zengin ülkeler dünyayı ilgilendiren konularla artık eskisi gibi çok ilgilenmek istemiyorlar. İnsanlar artık sahip oldukları ayrıcalıkların sakın sakın keyfini çıkartmayı, kendi işlerine başka devletlerin karışmamasını ve kendi bolluk arayışlarına bozgunculuk tohumları saçmamasını istiyor. Başka ülkelerin egemenlik kurma istekleri de söndü, ama gene de karışık ilişkilere girmek istenmiyor, oldukça rahatsız edici sonuçlar çıkabilir ortaya. Ama en kaygı uyandıran şey, dünya egemenliğine karşı

devletlerin ortaya çıkmasıdır; bu devletler iyice güçlenirlerse, taşkınlık da yapabilirler.

Güç artık bir yayılma aracı olarak değil de, bir koruma, bir kutsallaştırma aracı olarak kullanılıyor.

Amerikalılar Japonya'nın gücünün artması karşısında iyi-den iyiye kaygı içindeler. Japonya Çin'in sergilediği baskının gücü karşısında ürkmüş durumda: Almanya'nın yeniden birleşmesi karşısında ortaya çıkan tedirginlik kadar bu duygunun da kimi Fransızlarda nasıl neden olduğunu anımsayalım.

Harvard Kennedy School of Government profesörlerinden Robert Reich, Bill Clinton'ın Çalışma Bakanı olmadan önce, kendisini de şaşkınlığa sürükleyen şöyle bir gözlemde bulunmuştu : Amerikalıların pek çoğu, 1990 ile 2000 yılları arasında Japonya'nın %75, ABD'nin de %35 oranında gelişmesi yerine, her iki ülkenin de %10 oranında gelişmesini istemekteydi⁵³. Başka deyişle, pek çok Amerikalı Japon rakiplerinininkinden daha düşük ama aynı ritmi izleyen bir büyümeyi tercih ediyorlar.

Çin'in dünya gücü olarak ortaya çıkışını denetlemek Amerikalıların %33'ü tarafından kesin önceliğe sahip olarak kabul ediliyorsa da, %45'i bunu sıradan bir öncelik olarak kabul ediyor, %20'siyse hiçbir önceliğe sahip olmadığını söylüyor.⁵⁴

Pentagone tarafından 1994-1999 yılları için hazırlanan *Defence Planning Guidance*'ın ilk biçimine göre, ABD büyük sanayi güçlerinin çıkarları üstünde ağırlığını yeterince duyurmalıdır; böylece bu güçleri, kurulu ekonomik ve siyasal düzeni değiştirmeye çalışmaktan ya da Amerika'nın *leadership*'ine meydan okumaktan caydırmış olacaklardır. Söz konusu belgede şöyle denmekteydi: "Potansiyel rakiplerimizi bölgesel ya da küresel açıdan önemli bir rol istemekten bile caydırmak amacıyla var olan mekanizmaları korumamız gerekir".

Söz konusu belgenin son biçimindeyse, bu bölüme yer verilmemişti, şurası kesin ki bu bölüm diplomasi kurallarına saygılı olma kaygısından kaynaklanmıştı. Asyalı ve Avrupalı müttefikleri üzmenin ne gereği var! Ne var ki, söz konusu bölümün, Amerikalı yöneticilerin seçiminin neden yana olduğunu kesin biçimde dile getirdiği de tartışma götürmüyor.

Güçsüzlük Peşinde

Amerikalılar bir süper güç olmaktan yorgun düştüler, ama potansiyel rakiplerinden gene de korkuyorlar.

Zaki Laïdi'nin çok haklı olarak vurguladığı gibi, "En geniş anlamıyla ele alındığında, güç her geçen gün azalan biçimde, bir sorumluluklar yığının yaşadığı süreç olarak değil de, bir *savuşturma* olarak düşünülüp yaşanmakta artık: bireyler topluluğa ilişkin yükümlülükleri savuştururlar, şirketler toplumsal sorumluluklarını savuştururlar, devletler de dünyaya ilişkin sorumluluklarını savuştururlar. Toplumsal alanda yer alan her oyuncu sorumluluklarını savuşturmakta ya da genel olarak sorumluluk almaktan kaçınmakta, çünkü ortada anlamlı bir tasarı yokken, sorumluluklarını yalnızca maliyet hesaplarıyla değerlendiriyorlar⁵⁵".

Klasik tanımı içinde ele alındığında, güç "siyasal bir birimin kendi isteklerini öteki birimlere zorla benimsetme yetisi"ni⁵⁶ belirtir. Günümüzdeyse, artık tümcedeki terimlerin yerlerini değiştirebiliriz. Bir devlet, kendi isteklerini başka devletlere zorla benimsetebildiğinde değil de kendisine yüklemek istenilen kısıtlamalardan kurtulabildiğinde güçlü olur.

Çünkü, günümüzde güç elde etmeyi sağlayan ölçütler, buna bağlı olarak da, gücü en iyi somutlaştırabilecek devletler konusundaki tartışmanın ötesinde, asıl sorun yönetimlerin de halkların da hâlâ güç isteyip istemediğidir.

Edward Luttak'ın önemle belirttiği gibi, tarihte karşımıza çıkan tüm büyük güçler, Yugoslavya'nın parçalanmasını bir an önce temizlenmesi gereken zehirli bir sorun olarak değil de, kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak görürlerdi (57). Geçmişin büyük güçleri, saldırıya uğramış yığınların korunmasını, müdahalede bulunmalarını haklı çıkartma nedeni olarak kullanırlardı. Güvenliğin yeniden sağlanması, yasaların ve bozulan düzenin yeniden kurulması gerektiğini öne sürüp, kendilerine yarayacak biçimde etki alanları oluşturmak amacıyla müdahalede bulunurlardı.

"Bütün savaşların anası"nın tersine (Saddam Hüseyin İkinci Körfez Savaşı'nı "bütün savaşların anasına" dönüştür-

mek istemişti) alaylı biçimde "bütün anaların savaşı"ndan söz eden ve "anacılık" (İtalyanca *Mammismo*'dan gelme *Motherism*) diyebileceğimiz şeyden dem vuran Edward Luttak, güçlerin yaşamakta oldukları çekilip büzülme olgusunu nüfusbilim açısından açıklar. Geçmişin büyük güçlerinde, alışlageldiği gibi beş altı çocukluydu aileler; iki çocuklu aileler kadar sekiz dokuz çocuklu olanlara da pek az rastlanırdı. Çocuklar arasındaki ölüm oranı yüksekti. Hastalık sonunda bir ya da birkaç çocuğun ölümünün sıradan bir şey olduğu yıllarda, bir iki tane çocuğun daha savaşta ölmesi, çocukların tümünün hayatta kalmasının normal sayıldığı, "çocuklardan her birinin de ailenin coşkusal ekonomisinin çok daha büyük bir parçasını oluşturduğu" iki üç çocuklu günümüz aileleri için aynı anlama gelmez⁵⁷."

Bir çocuğun ölümü her zaman için içler acısı bir olaydı kuşkusuz. Ne var ki, savaşta ölmenin şimdiki gibi olağanüstü ve kesinlikle kabul edilmez bir yanı yoktu o zamanlar. Bütün bunun Çin Halk Cumhuriyeti'nin izlediği dış siyaset üstünde çok olumlu etkileri olabilirdi doğrusu. Bu ülke her geçen gün biraz daha sert, hatta saldırgan davranıyor komşularına. Ne var ki, tek çocuklu ailelerden oluşan bu ülke çatışmaya girmek konusunda güç durumunda kalabilir.

Bir ülkenin kendi toprakları dışındaki varlığının ne denli önemli olduğu sorusuna verilen yanıtın bu iki durumda birbiriyle aynı olmayacağı da düşünülebilir. Tanımları gereği yaşam koşulları, yazgıları hemen düzeltilmesi gerekmeyen seçkinler, boğazlarına kadar gündelik dertlere batmış, öteki yurttaşların büyük çoğunluğundan çok daha duyarlıdırlar (seçkinlere iyice değer veren) uluslararası cankurtaran seslerine. Ne var ki, kamuoyunu yönelişlerine ters düşerek uzun süre yönetmek, özellikle de demokrasilerde, son derece zor olduğu için, sonuna dek sürüp gitmeyecek bu durum da.

Öyleyse, artık güç isteği pek iştah kabartmıyor galiba. Batılı güçler yanında belirli sayıda bir dizi devletin de "stratejik artrit"⁵⁹ çekmesinin nedeni burda yatıyor demek ki.

International Institute for Strategic Studies sorumluları 1995 yılı raporlarında, uluslararası yöneticilerin (en başta da

Amerikan Başkanı Bill Clinton'ın), "Dışışleri'ni ilgilendiren konularda sağlam ya da olumlu girişimlerde" bulunamayacak kadar ülkenin iç sorunlarıyla ilgili olduklarını yazmışlardı. "*Leadership* konusundaki bu güçsüzlük, 1994 yılında stratejik amaçlarla uğraşmaktan çok, bir onasma sağlayabilmeye uğraşan (bu süre içinde edimsiz kalınması gerekmişti) tüm uluslararası örgüt ve ittifaklara da doğal olarak bulaşmıştı kuşkusuz⁶⁰."

Sık sık yanıt alınmadan "Komuta kimde?" sorusu sorulur sözleri okunur. Gerçekten bir *leadership* sorunu mu var acaba? Yoksa *leader*'lar yönetilenlerle aynı düşünceyi mi paylaşıyorlar artık?

Tarihsel açıdan ele alındığında, günümüzde uluslararası sahnede yer alan başlıca devletler büyük güç konumunu belirlemeye yarayan koşulları (yani, daha yararlı olduğuna inanıldığında hemen güç kullanmak, bunun sonucunda dökülebilecek kanın bedelini kabul etmek, ama bunun da amaçlanan hedeflere orantılı olması gerekir kuşkusuz) yerine getirememektedirler.

Daha önceleri, büyük güçler çarpışmaya girişmektense caydırıcı yollara başvurmaktaydılar. Caydırıcı eylemler yetersiz kaldığında güç kullanmak istediklerinde, kimse de buna karşı çıkmazdı. Yaralı ve ölü sayısının son derece yüksek olacağı kesindi ama gene de güç kullanmakta duraksamazlardı.

Çok da uzakta olmayan o zamanlarda, büyük güçler hemen boğuşmaya hazırdılar doğrusu; bir ölçüde önemli ya da daha az önemli alanlarda da, coğrafi açıdan bakıldığında, ana vatanla hiçbir komşuluk ilişkisi olmayan uzak sömürgelerde de olsun, hiç de yaşamsal sayılamayacak çıkarlar nedeniyle boğuşmaya başlarlardı hemen. Böyle bir askeri harekât çerçevesinde yüzlerce, hatta binlerce askerin ölmesi sıradan değilse de, normal bir şey kabul edilmekteydi.

Büyük güçlerin görevi tehdit edilmek değil, tehdit etmekti.⁶¹

Kuzey ülkelerinde, askeri gücün ülke dışındaki sahnelerde kullanıma konmasının kamuoyunun gözünde her geçen gün biraz daha haklılık kazanması gerekir. Ulusal Meclis'te oylama yapıp, Fransa'nın İkinci Körfez Savaşı'na katılmasının onaylanması yalnızca basit bir formalite değildi. Cumhurbaşkanı si-

yasal sınıfı bu yolda ikna etmekte zorlanmadı, ama Fransız halkının onayını almak için epey ter döktü doğrusu.

Şimdilerde, cumhurbaşkanı tüm gücü elinde toplamışsa, (iktidar ortaklığının yaşandığı durumlar dışında) siyaset oyununun kurallarını belirliyorsa, stratejik kararlar konusunda tek yetkiliyse de, Fransız ordusunu ülke dışındaki bir çatışmaya kapsamlı biçimde sokabilmesi için, Fransız halkının onayını almak zorundadır.

Silahlı gücün kullanımı konusunda krallık hukukundan kaynaklanan bir iktidar yoktur artık. Tüm güçlerin bir kişi ya da bir işlev üstünde daha az yoğunlaşmış olduğu öteki Batı ülkelerinde de aynı durumla (belki daha da vurgulanmış biçimiyle) karşılaşılır.

Avrupa ülkeleri askeri açıdan hiç bu kadar güçlü olmamışlardı. Bu gücü kullanmakta da hiç bu kadar aciz kalmamışlardı. Amerika'nın *Backyard*'ı, Orta Amerika ve Karayipler'deki arka bahçesinde bile dolaşamıyorlar. Eskiden, Sovyet tehdidi vardı, herkesin gözü açık olmalıydı. Yapacak hiçbir şey yoktu, bir seçme yapılabilirdi kuşkusuz ama bu da bozguna uğrama tehlikesini, yani yok olup gitme tehlikesini göze almak demekti. Artık Batı dünyası, hiçbir tehlikenin kucağına düşmeden yumuşayabileceğine inanıyor. Rusya'nın istekleriyse, eski SSCB topraklarının dışına çıkmayan son derece bölgesel nitelikli istekler⁶². Bir tek Çin, bir de belki Hindistan kendi sınırlarındaki topraklara (bunların zaten kendilerine ait olduğunu kabul etmekte) göz dikmiş durumda. Ne var ki, bu ülkeler ekonomik açıdan büyüdükçe giderek pek de öyle ateşli biçimde istemez oluyorlar bu toprakları. Eskiden, bir ülkenin ekonomik açıdan kendini kabul ettirmesine doymak bilmez stratejik bir açlık da eşlik ederdi. Şimdiyse, tam tersi yaşanıyor bunların. Dünyanın İsviçreleşmesine tanık oluyoruz. Devletler kendi ülkelerindeki bolluğun, stratejik istekleriyle ters orantılı olduğu kanısındalar sanki. Bu ülkeler bolluğa öyle susamışlar ki, stratejik konularla en ufak biçimde bile ilgilenmiyorlar. Bu dünya, strateji açısından tam bir iştahsızlığa doğru gidiyor.

Notlar:

- 1 "L'embaras diplomatique de la France au Burundi", *Le Monde*, 30 Mart 1995.
- 2 "Génération cocon", *Le Nouvel Observateur*, 15 Aralık 1988.
- 3 Cartiercilik bir tek sömürgecilikle sınırlı kalmayıp, General de Gaulle'un izlediği işbirliği siyaseti üstünde de 1964'ten başlayarak etkili oldu. Özellikle de, E. Bonnefous'nun *Les Milliards qui s'envolent* adlı kitabının yayımlanmasıyla yeni bir basın kampanyası başlatıldı; Bonnefous gelişmeye yönelik olarak yapılan yardımın ulusal gelirin %3'üne denk düştüğünü ileri sürmüştü. Sürüp giden tartışmaya ışık tutmak amacıyla 1963 yılında yayımlanan Jeanneney-Nora Raporu 1961 sayıları temel alınmak üzere, yapılan yardımın toplamının ulusal gelirin %2,16'sına denk düştüğünü bildirmişti.
- 4 *Naissance et Déclin des grandes puissances*, Paris, Payot, 1988, s. 571.
- 5 SSCB daha önemli bir düşüş yaşamaktayken, Amerika'nın düşüş yaşayabileceği tehlikesini öne sürdüğü için Paul Kennedy uzağı görememekle suçlandı. Haksız bir eleştiriydi bu, çünkü Kennedy, kaleme aldığı kitabında Sovyetlerin yaşadığı güçlükleri ve çelişkileri son derece doğru biçimde açıklıyordu. Söylenebilecek tek şey, kitabının ABD'ye ayrılmış bölümlerinin bu ülkede sayısız tartışmaya konu olmasıdır, buna da şaşmamak gerekir.
- 6 *Ce que nous voulons faire de l'Union soviétique*, entretien avec Lily Marcou, Paris, Le Seuil, 1991, s. 109.
- 7 Bu oran André Glucksmann tarafından verilmiştir, *agy*, s. 229.
- 8 "Le désespoir des mères de soldats russes partis en Tchêthénie", *Le Monde*, 27 Ocak 1995.
- 9 "America first. Let the world get by without uncle Sam", *International Herald Tribune*, 10 Eylül 1991.
- 10 *Le Monde*, 31 Kasım 1992.
- 11 Henry Kissinger ve Cyrus Vance, "Bipartisan objectives for American Foreign Policy", *Foreign Affairs*, yaz 1988.
- 12 "Uncle Sam hunkers down", *Time Magazine*, 17 Nisan 1995.
- 13 *Roper Center for Public Opinion Research*, Kasım 1993.
- 14/1991 yılı Ocak ayında Syad Barré'nin iktidardan düşmesinden bu yana, Somali'de iç savaş her yanı kasıp kavuruyordu; BM 1992'de duruma el koymak istediye de ne çarpışmalara ne de açlığa son verebildi. Giderayak uluslararası alanda yeni bir başarı daha kazanıp Beyaz Saray'dan ayrılmak isteyen Başkan Bush, 8 Aralık 1992'de "Restore Hope" harekâtını başlattı; 28 000 Amerikan askerine yer veren 38 000 kişilik uluslararası bir güç yiyecek yardımı sağlamak üzere harekete geçti; ama bu arada, sayıları 1 ile 3 milyon arasında değişen Somalili'den 30 000'i açlıktan ölmüştü zaten.
- 15 Andrew Kohut ve Robert Toth, "Arms and the people", *Foreign Affairs*, Kasım-Aralık 1994, s. 52.
- 16 Bob Dole, "Shaping America's global future", *Foreign Policy*, ilkbahar, 1995, s. 41.
- 17 Charles Maynes, "Relearning intervention", *agy*, s. 98.
- 18 Ülke tarihinin ilk demokratik seçimleri sonunda göreve getirilmiş olan Başkan Aristide, 30 Eylül 1991 günü yapılan askeri bir darbe nedeniyle görevden alındı. Darbenin uluslararası kamuoyu tarafından mahkûm edilmesine, BM'in de ambargo koymasına karşın, General Cedras ülkeyi diktatörlükle yönetmeye başladı. Yaşanan olayların özetleyen bireşimsel bir çalışma için Bkz. Albert Legault ve Isabelle Desmartis, "Soutien à la démocratie en Haïti", *Relations internationales et*

stratégiques, sayı 17, ilkbahar 1995.

- 19 Andrew Kohut ve Robert Toth, *agy*, s. 60.
- 20 Stanley Hoffmann, "A la recherche d'une politique étrangère", *Politique étrangère*, kış 1994-1995, s. 957.
- 21 Andrew Kohut ve Robert Toth, *agy*, s. 47.
- 22 Elliot Abrams, *Security and Sacrifice: Isolation Intervention and American Foreign Policy*, Indianapolis, Hudson Institute, 1995.
- 23 Warren Christopher, "America's Leadership, America's opportunity", *Foreign Policy*, ilkbahar 1995, s. 8.
- 24 "Clinton holds firm on Bosnia policy", *International Herald Tribune*, 2 Haziran 1995.
- 25 Alıntıyı yapan Jeremy Rosner, "The new tug of war", *Carnegie Endowment*, Washington, 1995, s. 13.
- 26 Stanley Hoffmann, "A la recherche d'une politique étrangère", "L'Amérique de Clinton dosyası", *Politique étrangère*, sayı 4/94, s. 951.
- 27 Michael Mandelbaum, "The reluctance to intervene", *Foreign Policy* sayı 95, yaz 1995.
- 28 Bob Dole, *Foreign Policy*, 1995., s. 41. Senatöre göre bu türden eylemler paradoksal bir sonuç yaratıp yalıtılmışlık yanlısı görüşü daha da güçlendirir.
- 30 Andrew Kohut ve Robert Toth, "Arms and the people", *Foreign Affairs*, Kasım-Aralık 1994, s. 56.
- 31 Rielly, *Foreign Policy*, ilkbahar 1995.
- 32 Jeremy Rosner, *agy*.
- 33 Alıntıyı yapan Arthur Schlesinger, "Back to the womb", *Foreign Affairs*, Temmuz-Ağustos 1995, s. 2.
- 34 Bkz. *Année stratégique*, 3, s. 98-100 ve , s. 98-100 ve 1994, s. 82-83.
- 35 "Dropping the peacekeeping torch", *Globe and Mail*, Toronto, 7 Ekim 1995.
- 36 Alıntıyı yapan William Thorselle, "The alliance and public opinion in members countries: can disinterest be overcome?", Atlantik İttifakı 41. Kurulunda okunan tebliğ, Toronto, Ekim 1995.
- 37 "Time to wake up", *The Economist*, 9 Mart 1991.
- 38 "Le Japon va poser sa candidature comme membre permanent du Conseil de sécurité", *Le Monde*, 15 Eylül 1994.
- 39 "Japon: les prudences de la puissance", *Le Monde des débats*, Temmuz-Ağustos 1994.
- 40 "Today's Germans: peaceable, fearful and green", *Financial Times*, 4 Ocak 1991.
- 41 "Germany to send troops to Bosnia", *Washington Post*, 1 Temmuz 1995.
- 42 *Eurobaromètre*, sayı 40, Aralık 1993.
- 43 *Agy*, sayı 39, Haziran 1993. Ülke temelinde yapılan değerlendirmelerden şu sonuçlar çıkmıştı:

Avrupa'nın eski Yugoslavya'ya askeri bir müdahalede bulunmasını onaylayanlar

İtalya	%64	Belçika	%58
Hollanda	%62	Portekiz	%56
İspanya	%60	Lüksemburg	%52
İngiltere	%60	Almanya	%44
Fransa	%59	Danimarka	%39
İrlanda	%59	Yunanistan	%32

- 44 "The defense of Europe", *The Economist*, 25 Şubat 1995.
- 45 Bu sayılar IRIS'in, Avrupa Birliği hesabına Bertrand Gallet, Jean-François Grubinski ve Jean-Pierre Maulny'ye yaptırdığı bir araştırmadan alınmıştır.
- 46 Jean Doise ve Maurice Vaisse, *Politique étrangère de la France, Diplomatie et outil militaire (1871-1991)*, Paris, Le Seuil, coll. "Points", 1992, s.363-414.
- 47 26-27 Kasım , 7 sur 7 adlı magazin programı için TF1 tarafından yapılmış kamuoyu araştırması.
- 48 Robert Jervis, "International primacy. Is the game worth the candle?", *International Security*, ilkbahar 1993, s. 52.
- 49 Princeton Survey Research Associate, Eylül 1993. ABD'yle ilgili bütün öteki kamuoyu araştırmaları gibi bunu da United States Information Service (USIS, Paris) sayesinde elde edebildim; kendilerine teşekkür ederim.
- 50 ABC kamuoyu araştırması, Ekim 1993.
- 51 *Market Strategies and Greenberg Research*, mart 1993.
- 52 *Gallup*, mart 1993.
- 53 Alıntıyı yapan Dominique Nora, *L'Etreinte du samourai*, Paris, Calmann-Lévy, 1991, s. 19.
- 54 Princeton Survey Research Associate tarafından yapılmış kamuoyu araştırması, Eylül 1993.
- 55 Zaki Laidi, agy, s. 33.
- 56 Raymond Aron, *Paix et Guerre entre les nations*, Paris, Calmann-Lévy, 1962, s. 16.
- 57 Edward Luttwak, "Where are the great powers? At home, with kids", *Foreign Affairs*, Temmuz-Ağustos 1944, cilt 73, sayı 4, s. 24.
- 58 agy, s. 25.
- 59 *Strategic Survey 1993-1994*, Brassey's, s. 15.
- 60 *Strategic Survey 1994-1995*, Oxford University Press, s. 5.
- 61 Edward Luttwak, agy., s. 23-28.
- 62 Alexei Arbatov, "Russia's foreign policy alternatives", *International Security*, Fall, 1993. Pascal Boniface, "Une doctrine Monroe pour la Russie", *Relations internationales et stratégiques*, ilkbahar 1994, sayı 13, s. 55-60.

Sonuç

Günümüz dünyasının bir *leadership* bunalımı yaşadığını söylemek apaçık ortada olan bir şey söylemek olur. Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra, tek kutuplu bir dünyanın ve yeni dünya düzeninin ortaya çıkışı kutlandı. Amerikalı yöneticilere göre, ikisi de aynı şeydi, çünkü ABD tarafından yönetilmedikçe bir dünya düzeninin kabul edilmesi söz konusu bile olamazdı. Oysa, gerçekte, (yani, Beyaz Saray'ın anladığı anlamda değil de) tanımları çerçevesinde ele alındıklarında, bu iki deyim birbirinden son derece farklı iki ayrı düzeni betimliyor. Ne var ki, bu düzenlerden hiçbiri işlemiyor günümüzde. Varolanın yerini alabilecek bir *leadership* olmadığını gördük ortalarda. Günümüzde ne Avrupa, ne Japonya ne de Çin Amerikan *leadership*'ine gerçek bir seçenek sunamıyor.

Buna koşut olarak da, BM'de G 7'ye, IMF'den OSCE'ye ya da OUA'e varıncaya dek varolan çeşitli uluslararası kuruluş ve örgüt, dünyanın istediği gelişme ve güvenlik gereksinimlerini doyurabilecek durumda bulunmuyor.

Buna da pek şaşmamak gerekir doğrusu. Uluslararası bir örgütün kendisini oluşturan üyelerin toplamından daha fazla bir şey olduğu kesinlikle doğru. Kurulup çalışır duruma gelmesi devletlere bağlı olsa da, kendine özgü bir yaşam, zamanla eylemlerinde görece özerklik edinir. BM'yi eski Yugoslavya'da yeniden barışı sağlamada ya da tüm dünyada gerçek anlamda güvenliği sağlamada güçsüz kalmakla suçlamak görünürde doğru gibi gelse de, doğru değildir. Uluslararası bir örgüt, tüm dünyayı kapsasa da, devletlerin isteklerinin yansımasıdır yalnızca; BM özelindeyse, büyük ölçüde, Güvenlik Konseyi daimi

üyeleri ülkelerin isteklerinin yansımasıdır.

İşte, bu üyelerin kendileri hiçbir isteğe sahip değilken, BM'den çelik gibi kararlı olmasını beklemek mucize değil de nedir?

Güvenlik Konseyini oluşturan beş daimi üye görüş birliğine varmadıkça, BM'nin elinden hiçbir şey gelmez.

Amerika yeşil ışık yakmadıkça, NATO'nun kıpırdamasına olanak yoktur, hiç ümit edilmesin böyle bir şey. Uluslararası örgütlerin yararı, tek bir devlet tarafından yapılmış olsa çok daha az haklı sayılacak askeri müdahalelerin haklı sayılmasını sağlamaktır.

Böyle bir haklılık sağlayabilseler de, devletlerin güçsüz olma isteğini, yani kurşunu, uluslararası topluluğun eylemde bulunma isteğine, yani altına dönüştürebilecek simyaya çeviremezler. Tam tersine, çelişkili konumları karşı karşıya getirip ortaya bir uzlaşma ya da bir anlaşma çıkartmak gerektiği için, zaten ilk başta da epey güçsüz olan istek iyiden iyiye azalıp gider.

Ne *leader* var, ne de toplu karar organı, dünya uluslararası bir anarşiye (sözcüğün saptırılmış ve olumsuz anlamında) doğru kayıyor sanki. Yüce bir yetke yokluğunda değil de, kurallar, yasalar yani düzen yokluğunda herkesçe konulup onaylanmış kuralların benimsenmesiyle kendi kendini düzenlemiş bir dünya söz konusu değil burada. Bu "ne Tanrı, ne de efendi istiyoruz", bir çözülmenin saptanması yalnızca, bir hak arayışının ürünü değil. Pierre Hassner'in deyişiyle, Ortaçağ'a dönüş söz konusu, ama bu Ortaçağ'ın ne imparatoru var ne de Papa'sı¹, yani bu parçalanmış bir dünya, herkesin saygı duyduğu, Haçlı seferlerine ön ayak olabilen, ateşkes yapabilen, manevi bir yetkeye yer vermediği gibi, en ufak bir türdeşlik bile sunmayan bir dünyadaki sayısız düşmanlığa (gerekirse güç kullanarak ya da güç kullanmakla tehdit ederek) hakemlik yapabilen geçici bir yetkeye de yer vermeyen bir dünya bu.

Devletlerle bireylerin nasıl da birbirine koştur düşen yollar izlediklerini görmek son derece çarpıcı doğrusu. Bireylerde de devletlerde de genel eğilim, uzun vadeli çıkarların bir kenara bırakılıp ivedi gereksinimlerin giderilmesi, yani bencilliğin geliştirilmesi yönündedir, çıkarlara ters ve gözüpek önlemler al-

ma zorluğuna ters düştükleri kabul edildiğinde değerlerin bir kenara itilmesi yönündedir.

Ülke içinde de uluslararası düzlemde de, zenginler artık yoksulların yerine ödemede bulunmamayı istemekle kalmayıp, üstüne üstlük, daha da güvende olmak amacıyla, onları başlarından atmak da istiyorlar. Bir yandan bireyler tehlikeye girmeyi kalkıp bir felsefe haline sokmuşken, devletlerin tehlikeye girmeye hazır olduklarını düşünebilir miyiz? Hürmetkârlığın, kabul edilmeyen bir düşünceyi söyleme korkusunun, herkesin hoşuna gitme isteğinin iş, siyaset ve yönetim dünyasının gündelik yaşamını ele geçirdiği günümüz Fransa'sında kim dağa çıkabilir ya da kim direnme hareketi oluşturabilir (40'lı yıllarda bunun son derece az sayıda insan tarafından benimsendiğini kabul etsek bile), kim bu kadar yürekli olabilir acaba? İnsanların artık düşünceleri için yaşamlarını tehlikeye atmadıkları bir çağda, olsa olsa meslek yaşamlarında karşılaştıkları bir aksaklık ya da bir süre için işten çıkartılma dışında hiçbir tehlike tanımadıkları bir çağda, inandığına sahip çıkacak insan sayısı pek öyle çok olmaz kuşkusuz. Dayanışma yok artık, genel bir eğilim bu; öte yandan, ülke içinde toplumsal adalete oranla hayırseverlik neyse, uluslararası düzlemde de insani yardım aynı şeydir. Başka deyişle bu, düzenin yapısını değiştirmeden vicdan rahatlatmanın bir yoludur.

Teknik alandaki ilerlemelerin, uluslararası toplumun karşısına dikilen sorunları, kendi değerleri sayesinde çözüme kavuşturabileceklerini sanmak boştur. Teknoloji alanındaki gelişmeler sayesinde çözüme kavuşturulamayacak hiçbir siyasal sorun olmadığına ilişkin şu safça inanç, bilimin dünyayı yıkıma doğru sürüklediği yolundaki inanç kadar yanlıştır. Kendi başına bırakıldığında, ilerlemenin etkileri yansızdır; ilerlemenin etkilerini olumlu ya da olumsuz kılan tek şey siyasal kararlardır.

Birinci bölümde gördüğümüz gibi, modern iletişim araçlarının gelişmesi kendi başına ele alındığında herkese nesnel ve eksiksiz haber alma olanağı verdiği anlamına gelmemektedir; ne var ki, bütün haberlerin çarpıtıldığı, herkesin habersiz bırakıldığı anlamına da gelmemektedir. Teknolojinin gelişmesi Orwellci bir dünyanın hamalı olmadığı gibi küresel bir demokra-

tikleşmenin ve tüm yurttaşların karar dizgelerine erişebilmesinin de hamalı değildir. Aynı şekilde, giderek daha gelişmiş sivil toplumların kullanılması da ne barışın kalıcı olmasını sağlar, ne de kıyamet gününün eli kulağında olduğu anlamını taşır. Teknik alandaki ilerleme kendi başına ele alındığında çevreye müthiş zararlı olabileceği gibi doğanın korunmasına da yol açabilir.

Her şey, bu olguyu kucaklayan siyasal isteğe bağlı. Sorun da bu isteğin hamalının kim olduğunu bulmak, ama daha da ciddi başka bir sorun daha var ki, o da uluslararası düzlemde gerçekten böyle bir isteğin olup olmadığını ortaya çıkartmaktır.

O olup bitenlerin yönünü tersine çevirmeyi isteyecek siyasal bir istek bulunmadığı için, teknik alandaki ilerlemeler, gerek çeşitli uluslar arasındaki gerekse ulusların kendi içlerindeki eşitsizlikleri daha da vurgulamıştı. Proletarya, Marx'ın öngördüğü gibi görece bir yoksullaşma yaşamadı, nüfusun daha kalabalık katmanları tam anlamıyla dışlandı (zengin toplumlarda da yaşandı bu olay).

70'li yılların uluslararası yeni ekonomik düzeni öven söylemlerine karşın, yoksul ve zengin ülkeler arasındaki ayrılıklar daha da arttı. Güney'deki ülkelerin "az-gelişmiş, gelişmemiş" yerine "gelişmekte olan" ülkeler olarak adlandırılmasının bu ülkelerin kendileriyle zengin ülkeler arasındaki uçurumu yavaş yavaş doldurabileceklerine inanılan günler çok gerilerde kaldı artık.

Paul Bairoch, iyiden iyiye uzaklarda kalan o günlerde bile eşitsizliklerin daha da artacağını söylüyordu: "Geleneksel ekonomilerde en az gelişmiş ya da en yoksul toplumun yaşam düzeyi ile en zengin toplumun yaşam düzeyi arasındaki fark 1'e 4'ü geçmemekteydi; ne var ki, 1900'de bu fark 1'e 20, 1970'deyse 1'e 70'ti²."

Ekonomi ve teknoloji alanlarındaki "ilerleme", eşitsizlikleri aşırı biçimde çoğalttı. Aradaki fark ortadan kalkmak yerine daha da açıldı.

Bertrand Badie ve Marie-Claude Smouts'a göre, "1990 yılında gezegenimizin toplam nüfusunun %77'si dünya gelirinin yalnızca %15'ini elde edebildi, Kuzey'deki ülkelerin kişi başına düşen ortalama gelirleri Güney'deki ülkelerin yıllık ortalama

ma gelirinden on sekiz kat daha yüksekti (Kuzey'deki ülkelere 12 510 dolar, Güney'deki ülkelerinse 710 dolardı); üstelik, bir bakıma nüfus artış oranının sanayileşmiş ülkelere (%0,5) oranla gelişmekte olan ülkelere (%2) çok daha yüksek olması nedeniyle, aradaki uçurum her geçen gün biraz daha büyüyor³.” Buna karşılık, dünya nüfusunun %23'ünü barındıran sanayileşmiş ülkeler, dünyanın toplam gelirinin %85'ini denetlemektedirler. Afrika ise dünya GSMH'nın yalnızca %1'ine sahip bulunuyor.

Gene aynı yazarlar, ekonomik kalkınmasını başlatmış ülkelerde zenginlerle yoksullar arasındaki uçurumun daha da büyüdüğüne dikkat çekiyorlar. “Örneğin, Brezilya'da en yoksul kesimin %40'ı ulusal gelirin yalnızca %8'ine ulaşabiliyor, nüfusun en zengin katmanının beşte biriye en yoksul katmanının beşte birinden tam yirmi altı kat daha çok kazanıyor. Güney'deki ülkelerin pek çoğunda, kentlerle kırsal alanlar arasındaki eşitsizlikler her geçen gün biraz daha sertleşiyor. Meksika kentlerinde ortalama ölüm yaşı 73, kırsal alanlardaysa 59'dur. Arjantin'in kent nüfusunun %63'ünün suyu varsa da, kırsal nüfusun ancak %17'si su kullanabilmektedir. Malezya'da bu oranlar sırasıyla %100 ve %14, Kongo'daysa %42 ve %7'dir⁴.”

BM'ye göre, “yoksulluk sınırının geriletilmesi önceki yıllarda yavaşlamıştı, öyle ki 70'li yılların sonundan başlayarak iyice yavaşlayan bu yöneliş, 1985'ten bu yana nerdeyse yok sayılabilecek durumda; yoksulların sayısı da tıpkı dünya nüfusu gibi durmadan arttı ve 1985 ile 1993 yılları arasında 1 milyardan 1,2 milyara yükseldi (yoksulluk eşliğini kişi başına yılda 370 dolar kabul eden Dünya Bankası'nın 1992 verileri temel alınmıştır). Yaşadığımız şu son on yıl sonunda çıkan toplumsal bilanço demek ki tümüyle olumsuz. Ne var ki, eşitsizliklerin artması, aynı dönemin ekonomik açıdan bir bütün olarak olumlu sayılan bilançosu (dünya genelinde yıllık büyüme %3,2, sanayileşmiş ülkelere %3, gelişmekte olan ülkelere %4,3) açısından bakıldığında oldukça paradoksal gelebilir. Yoksulluğun bu dönemde artmış olmasının altında, büyüme meyvelerinin eşitsiz olarak dağıtılması yatıyor demek ki”.

Bir tek ahlak açısından ele alındığında hiç de rahatsız edici

bir şey değil bu eşit olmayan gelişme. Doğrusu, uzun vadeli çıkarların doğru anlaşılmış olmasıyla ahlaki zorunluluklar bir kez daha birleşmiş durumda.

Eşitsizlik yeni bir olgu değil. Ama yeni olan bir şey var günümüzde, kıtalar arasında o uçsuz bucaksız denizler, o uzun yollar yok artık, eskiden komşularımızda, hele dünyanın öbür ucunda olup bitenleri bilmezlikten gelebilirdik korkup utanmadan.

Küreselleşme-eşitsizlik kokteyli patlayıcı bir kokteyl oldu. Yoksulluğa, güneşli bir ülkede daha kolay katlanabileceğini savanan Aznavour "Alın, götürün beni" diye söylüyordu şarkısını. Ne var ki, bir yandan güneşin tatlı ışınlarından yararlanıp bir yandan da yokluk yoksulluk içinde kıvrananların pek paylaştığını sanmıyorum bu sözleri, "Alın, götürün beni" yerine "Geliyoruz" diyecekler galiba. Eşitsizlikten kaçılamadığı için, eşitlik artık eskisi kadar hoşgörülemiyor. 1960 yılında, zengin ülkeler yoksul ülkelere otuz kat daha çoktu. 1990'a geldiğimizde, aralarındaki uçurum artık öylesine açılmıştı ki, yoksul ülkelere den tam 150 kat daha zengindi bu ülkeler. Eşitsizliklerin vurgulanmasının altında, haberlerin son derece yaygınlık kazanmış olması yatıyor. Yoksullar daha da yoksul olduklarını ve bizim içinde bulunduğumuz durumu kesin çizgileriyle biliyorlar.

Yaşamları bir yandan daha iyi öğreniliyor, bir yandan da gözlemler pıtrak gibi çoğalıyor.

Zbigniew Brzezinski'ye göre, "tarihin arenasında doymak bilmez tüketici ile açlıktan gözleri dönmüş izleyici birbirine girebilir pekâlâ".

Tüm zenginliklerin toplandığı vahalar, insanların bilincinde her geçen gün biraz daha iyi yer ettikleri için, daha da çekici oluyorlar. Kuzey'deki ülkelere de görülen bir şey bu çekicilik. Parisli bir üst düzey yönetici Singapur ya da Rio de Janeiro'daki meslektaşıyla aynı zevklere, aynı yaşam biçimine, aynı kültürel göndermelere sahip olacaktır. İşte, kadınlı erkekli bütün bu kibar kişiler, rahatça uçaklara kurulup dünyanın ta öteki ucuna kolayca gidiyor, gittikleri yerde de standartlaşmış otellerde kalırlar ama, kendi varoşlarına bir türlü adım atmazlar. Sonuçta, toplumsal düzlemde yaşanan bu ayrılma süreçleri,

dünyanın en ciddi patlama ve çatışma kaynağını da oluşturuyor.

Orta vadede hiçbir şeyin kendi güvenliğini tehdit etmediğini fark eden gelişmiş dünya, rahat rahat gevşeyebilir doğrusu. Egemenliğin sahte cennetlerinden vazgeçen Batılı ülkeler erdemli bir çarkın dönüp, ekmeklerine yağ sürdüğüne tanık olacaklar ilerde. Yabancı ülkelerde macera peşinde koşmak istenmediğinde, ekonomik gelişme güvenliğin daha da sağlamlaşmasıyla el ele yürür.

Önümüzdeki on beş yıl içinde bu eğilimin iyice kendini duyurduğuna tanık olacağız. Ne kadar güçlü olursa olsun, her eğilim gibi bu da sonsuza dek sürüp gitmeyecek, ama gene de önümüzdeki yılların stratejik görünümüne damgasını basmadan edemeyecektir. Bu satırların yazarı gibi ne yakınmak ne de sevinmek gerekir buna, saptamakla yetinmek gerek.

Büyük güçler en ufak bir tehdit bile görmüyorlar artık. Şimdiye kadar güç peşinde koşmaktan bitip tükendikleri için, rahat peşindeler artık; her türlü uzun vadeli siyasal ve stratejik görünümü dışalayan bir tüketim ve bolluk açılına kapılan dünya ufalanıp dağılıyor. Bu merkezkaç devinim herhangi bir tehdit (hiç olmazsa birleştirici öğeydi) olmadığının farkına varılması nedeniyle de hızlandı, bakterilerin birbirinden ayrılması gibi, bir zamanların süper güçlerini besleme sırası artık ona geçti demek ki.

Bir zamanlar her türlü zevke kendini bırakan, her tadı deneyen büyük güçler, kullanılması bir dizi tehlikeyi de içerir içermez, her tür hegemonya isteklerini bir kenara bırakacaklardır. Güç peşinde koşma düşlerinin ortadan kalkması sonunda, bütün ulusların dünyayı ilgilendiren önemli sorunları elbirliğiyle çözmeye uğraşacakları barış dolu bir dünyanın ortaya çıkışına yol açacağını sanmak yanlış olur. Önümüzdeki yıllarda, düzen adına yaraşır bir dünya düzeninden çok anarşiye götüren yollar daha gerçekçi sanırım.

Görünürde karşımıza dikilmiş hiçbir tehdit yok. Ama, orta vadede karşımıza çıkabilecek olanları bilememeyi doğrulamaz bu durum. Dünya güçsüz olma isteğine, seçim yapmamaya, karar vermek zorunda olmamaya alışıyor yavaş yavaş. Çöz-

me kavuşturulmalarının nasıl da güçlüklerle dolu olduğunu gizlemek için, kısa vadede sorunları bilmezlikten gelmenin daha iyi olacağı sanılabilir. Daha uzun vadede, bunun ulaşabileceği en iyi sonuç, birdenbire, sert biçimde uyanmaktır, daha da kötüsü var, tam yıkımın ortasında uyanabiliriz.

Notlar:

- 1 Pierre Hassner, "Beyong nationalism and internationalism", *Survival* yaz 1993, s. 53.
- 2 Paul Bairoch, *Le Tiers Monde dans l'impasse*, Paris, Gallimard, coll. "Idées", 1971, s. 246. Bu yazara göre, "Üçüncü Dünya'da kişi başına düşen ortalama gelirle gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen ortalama gelir arasındaki fark 1950'de 1'e 9'ken, bu sayı günümüzde 1'e 14'e ulaşmış durumdadır", *agy.*, s. 14.
- 3 Bertrand Badie ve Marie-Claude Smouts, *Le Retournement du monde*, Paris, FN-SP-Dalloz, 1992, s. 14.
- 4 *agy.*, s. 209.
- 5 Zbigniew Brzezinski, *agy.*, s. 81.

COGITO**Doğu Avrupa'da Özelleştirme** E. Apáthy vd.**Fizik** Aristoteles**Retorik** Aristoteles**1492** Jacques Attali**Yok Felsefesi** Gaston Bachelard**Göstergebilimsel Serüven** Roland Barthes**Bilim, Din ve Eğitim Üzerine Düşünceler**

Hüseyin Batuhan

Bilim ve Şarlatanlık Hüseyin Batuhan**Güçsüzlük İsteği – Uluslararası ve****Stratejik Tutkuların Sonu mu?**

Pascal Boniface

Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza

Tülin Burnin

İnsan Üstüne Bir Deneme Ernst Cassirer**Bir Özyaşamöyküsü** R.G. Collingwood**Gazzali ve Şüphencilik**

İbrahim Ağâh Çubukçu

Moda, Kültür ve Kimlik Fred Davis**Felsefe Nedir?** G. Deleuze - F. Guattari**Ansiklopedi** Diderot-D'Alembert**Kurban – Kurbanın Kökenleri ve****Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri**

Gülbüz Erginer

Doğu Avrupa Devrimleri F. Fehér-Á.Heller**Ders Özetleri** Michel Foucault**Kant ile Herder'in Tarih Anlayışları**

Macit Gökbek

'İdeoloji' Olarak Teknik ve Bilim

Jürgen Habermas

Profesör Heidegger, 1933'te Neler Oldu?

Martin Heidegger ile Söyleşi

Felsefe Yazıları Selahattin Hilav**Edebiyat Yazıları** Selahattin Hilav**Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe**

Edmund Husserl

Mutlak Albert Jacquard - Abbé Pierre**Marksizm ve Biçim** Fredric Jameson**Yaban Düşünce** Claude Lévi-Strauss**Hüzünlü Dönenceler** Claude Lévi-Strauss**Belirsizin Bilimleri** Abraham Moles**Üniter Devlet - Bölgeselleşmeden****Küreselleşmeye** Atilla Nalbant**Türkiye'de Popüler Kültür** Ahmet Oktay**Sevgi Üstüne** José Ortega y Gasset**Yeni Toplum Görüşü** Robert Owen**Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma**

Hazırlayanlar: R. Prendergast -

F. Stewart

Homo Semioticus Mehmet Rifat**Sartre Sartre'i Anlatıyor**

Jean-Paul Sartre ile Söyleşi

Doğayla Sözleşme Michel Serres**Her Şey Türk İşi** Margret Spohn**Türk Aydınının Din Anlayışı**

Necdet Subaşı

Çokkültürcülük Charles Taylor**Yazın Kuramı** Derleyen: Tzvetan Todorov**Modernliğin Eleştirisi** Alain Touraine**Güneşle** Nermi Uygur**Bunalımdan Yaşama Kültürü** Nermi Uygur**Başka-Sevgisi** Nermi Uygur**Kültür Kuramı** Nermi Uygur**Kuram-Eylem Bağlamı** Nermi Uygur**Felsefenin Çağrısı** Nermi Uygur**Tadı Damağımızda** Nermi Uygur**Kan Davası** Artun Ünsal**Anlatı Yerlemleri** Tahsin Yücel**Ahlaki ve Siyasal Hoşgörü** Melih Yürüşen**Sonsuz Yanılgılar Karşısında**

John Waterbury

Tractatus Ludwig Wittgenstein**Gorbaçov Türkiye'de** -İstanbul ve Ankara

Konferansları-

